

ISSN 2616-9983

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ**

НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ. СЕРІЯ: ПРАВО

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3 (17)

Чернігів 2022

УДК 34(051)(477)

Н34

DOI 10.32755/sjlaw.2022.03

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 16 від 31 жовтня 2022 р.).

*Видання «Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право» внесено до **Переліку наукових фахових видань України**, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 15.04.2021 № 420, відповідно до якого журналу надано категорію «Б».*

Н34 **Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право : науковий журнал / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПТС, 2022. № 3 (17). 124 с.**

У цьому номері журналу «Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право» вміщено статті, присвячені загальним проблемам теорії та історії держави і права, філософії права; питанням конституційного та міжнародного права; актуальним питанням адміністративного, фінансового та інформаційного права; проблемам кримінального права та процесу, кримінології, кримінально-виконавчого права. Видання буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 34(051)(477)

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОЇ РАДИ:

Тогочинський О. М., д-р пед. наук, проф., ректор Академії Державної пенітенціарної служби, заслужений працівник освіти України.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: *Ніщимна С. О.*, д-р юрид. наук, проф.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Царюк С. В., канд. юрид. наук, доц.;

Пузирьов М. С., д-р юрид. наук, старш. дослід.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Зливко С. В., д-р юрид. наук; доц.;

Карелін В. В., д-р юрид. наук; доц.;

Коломісць Н. В., д-р юрид. наук, проф.;

Коропатнік І. М., д-р юрид. наук, проф.;

Олефір Л. І., канд. юрид. наук, доц.;

Партенадзе О. А., д-р права, проф. (м. Батумі, Республіка Грузія);

Скаков А. Б., д-р юрид. наук, проф. (м. Нур-Султан, Республіка Казахстан);

Солицева Х. В., канд. юрид. наук, доц.;

Тагієв С. Р., д-р юрид. наук, доц., заслужений юрист України;

Чумак В. В., д-р юрид. наук, проф.;

Шевчук О. М., д-р юрид. наук, проф.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: *Денисенко К. В.*, канд. наук з держ. управл., доц.

ISSN 2616-9983

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
ACADEMY OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE**

**SCIENTIFIC HERALD
OF SIVERSHCHYNA.
SERIES: LAW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 3 (17)

Chernihiv 2022

UDC 34(051)(477)

DOI 10.32755/sjlaw.2022.03

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol № 16 on October 31, 2022).

*According to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 15.04.2021 № 420 scientific journal "Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law" is included to the **List of scientific professional publications of Ukraine of "B" category.***

Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law : Scientific Journal / Academy of the State Penitentiary Service. Chernihiv : Academy of the SPS, 2022. № 3 (17). 124 p.

In this issue of the journal "Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law" the articles, dedicated to general problems of State and Law Theory and History, Philosophy of Law; issues of Constitutional and International Law; current issues of Administrative, Financial and Informational Law; Criminal Law and Proceedings, Criminology, Criminal and Executive Law. The issue will be useful for scientists, postgraduates, masters and the students of higher educational establishments.

UDC 34(051)(477)

PRESIDENT OF EDITORIAL AND PUBLISHING COUNCIL:

Togochynskiy O. M., Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Rector of the Academy of the State Penitentiary Service, Honored Worker of Education of Ukraine.

EDITOR-IN-CHIEF: *Nishchymna S. O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Tsariuk S. V., Ph.D. in Law, Associate Professor;

Puzynov M. S., Doctor of Sciences (Law), Senior Researcher.

EDITORIAL BOARD:

Zlyvko S. V., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor;

Karelin V. V., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor;

Kolomiets N. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Koropatnik I. M., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Olefir L. I., Ph.D. in Law, Associate Professor;

Partenadze O. A., Doctor of Sciences (Law), Professor (Batumi, Republic of Georgia);

Skakov A. B., Doctor of Sciences (Law), Professor (Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan);

Soltseva Kh. V., Ph.D. in Law, Associate Professor;

Tahiev S. R., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor, Honored Lawyer of Ukraine;

Chumak V. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Shevchuk O. M., Doctor of Sciences (Law), Professor.

RESPONSIBLE SECRETARY OF EDITORIAL BOARD: *Denysenko K. V.*, PhD in Public Administration, Associate Professor.

ЗМІСТ**ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ
І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ
ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО**

- Доній Н. Є.* Держава і війна: історико-філософська рефлексія відносин 7
Оліїник В., Ребкало М. Election of judges as a method of giving them authorities in the USA and the need to implement the system of judges's election in Ukraine.... 18

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО,
ФІНАНСОВОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА**

- Зливко С. В.* Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в системі виконання покарань України..... 26
Кравчук М. В. Компаративістський аналіз понять «правосуддя» та «адміністративна процедура» в аспекті розгляду справ про адміністративні правопорушення 39
Пузирьов М. С., Кравець М. В., Леоненко О. А. Аналіз стану правопорядку Центрального регіону Збройних Сил України: адміністративно-деліктний аспект..... 53
Nishchymna S. The principles content of Financial Law..... 64

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, КРИМІНОЛОГІЯ,
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

- Івашева Т. В.* Особливості виконання кримінального покарання у виді виправних робіт стосовно фізичних осіб-підприємців 73
Клочко І. М. Практика використання оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі 86
Мицька О. І. Методологія дослідження особливостей становлення та розвитку інституту ювенальної пробації в Україні..... 99
Музика В. В. Порівняльний аналіз кримінальної відповідальності неповнолітніх у деяких країнах Європи..... 113

CONTENT

GENERAL PROBLEMS OF STATE THEORY AND HISTORY AND LAW, PHILOSOPHY OF LAW. CONSTITUTIONAL AND INTERNATIONAL LAW

- Donii N.* State and war: historical and philosophical interaction reflection..... 7
Oliinyk V., Rebkalo M. Election of judges as a method of giving them authorities
in the USA and the need to implement the system of judges's election in Ukraine.18

CURRENT ISSUES OF ADMINISTRATIVE, FINANCIAL AND INFORMATION LAW

- Zlyvko S.* Information support for management activities in the system
of execution of punishment of Ukraine26
Kravchuk M. Comparative analysis of the concepts of «justice» and
«administrative procedure» in terms of trying cases on administrative offenses.....39
Puzyrov M., Kravets M., Leonenko O. Analysis of the state of law and order
in the Armed Forces of Ukraine: administrative and tormental aspect53
Nishchymna S. The principles content of Financial Law.....64

CRIMINAL LAW AND PROCEEDINGS, CRIMINOLOGY, CRIMINAL AND EXECUTIVE LAW

- Ivasheva T.* Peculiarities of execution of criminal punishment in the form
of correctional labor for individuals-entrepreneurs73
Klochko I. Practice of using the assessment of the risk of committing a repeated
criminal offense by convicts sentenced to imprisonment86
Mytska O. Methodology of studying the peculiarities of the establishment
and development of the juvenile probation institute in Ukraine.....99
Muzyka V. Comparative analysis of minors' criminal liability
in some European countries113

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 342.34

DOI 10.32755/sjlaw.2022.03.007

Доній Н. Є.,

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-7933-887X

ДЕРЖАВА І ВІЙНА:

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ ВІДНОСИН

Зазначено, що з давньогрецького філософа Геракліта відслідковується думка, що війна, як найхарактерніший вияв «боротьби» в її діалектичному розумінні, є рушійною силою розвитку історії та держави, законом буття. Війна – це підтримка існування та змісту держави. Війна створює держави і водночас здатна зруйнувати їх. Війна загартовує державність, примушує до концентрації ресурсів заради перемоги в руках влади, що разом з тим несе небезпеку, бо держава стає надто сильною.

Ключові слова: війна, держава, класична концепція війни, злочасна війна, сила держави.

Постановка проблеми. Аристотель, визначивши людину як «*Zoon politikon*», фактично вказав на фактор існування та виживання людства: людина має бути і функціонувати в соціальній групі й відповідно, вона має шукати порівняно прийнятні варіанти своєї взаємодії в ній у межах різних ситуацій. Як правило, суперечності між складно організованими соціальними групами людей, якими є держави, періодично загострюються, даючи поштовх для розгортання в рамках наявної ситуації об'єктивно деструктивних процесів. Крайній ступінь деструктивності взаємодії між великими соціальними групами – це війна, яка поза залежністю від певних обставин є «станом боротьби силою» [1], «актом насилля», який виступає як знаряддя політики, як її продовження [2]. Навіть попри тезу «війна –

гріх», яка належить до беззаперечних, реальність демонструє, що людство розв'язує і вступає у війни безперервно, переводячи категорію «війна» в коло метафізичних явищ. Зважаючи на факт детермінування війни та ініціювання активної участі в ній окремих груп людей, а також легітимність вчинених ними дій відтворюється у суспільній думці та соціальній практиці протягом усієї історії людства і є корисним підґрунтям до аналізу поглядів на відносини держави та війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія людства – це історія перемирення часу війни і часу миру [3], як чергування негативності та позитиву, норми і аномальності, права та неправа. Таку оцінку знаходимо в різних мислителів. Про боротьбу, війну як про негативні, руйнівні, несправедливі явища говорив, наприклад, ще Анаксимандр, який бачив провину в розв'язуванні війни у прагненні до домінування і зверхності. До питання філософії війни, мистецтва ведення війни, права війни в різні часи зверталися багато любомудрів, військових теоретиків, правителів, полководців: Конфуцій, Лао-цзи, Геракліт, Цицерон, Г. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Лок, Н. Макіавеллі, Ш. Л. Монтеск'є, І. Кант, Г. Гегель, Р. Ієрінг, Р. Штейнмет, К. Ф. Клаузевіц та ін.

На сьогодні проблематика відносин держави і війни частіше представлена в межах концепції справедливої війни в доробку М. Докрілла, М. Уолцера, С. Лазар, Дж. МакМехона, Х. Мюнклера, П. Сінгера, Р. Холмс та ін. Серед українських дослідників початку ХХІ ст. питання філософії війни та взаємозв'язку держави і війни порушують В. Кравченко, І. Панафідін, В. Пашенко, Г. Рабокоровка, О. Ряшко, В. Ряшко, А. Царенок та ін.

Мета статті. Закономірним наслідком появи в рамках філософсько-правового дискурсу обговорення щодо відносин держави і війни стало закріплення як об'єкта рефлексії в гуманітаристиці та розвитку окремої галузі філософії – філософії війни. Цікаво, що сам термін «філософія війни» в українському філософському дискурсі практично не застосовується, хоча в закордонному – з'явився ще на початку ХІХ ст. завдяки оприлюдненню праці наполеонівського генерала Жоржа де Шамбре «Філософія війни» (1828). На межі ХІХ–ХХ ст. «філософія вій-

ни», як окремий напрямок, набуває поширення і його головним завданням визнається філософське осмислення фундаментального підґрунтя війни, причин її розгортання та ролі, що відіграють держава і право під час війни.

Хоча ідеї минулого можуть не відповідати реаліям, однак вони завжди несуть у собі потенціал для роздумів, що є корисним для усвідомлення глибини і масштабів тієї чи іншої проблеми, з якою стикається людство. Як говорить стара приказка «Війна – надто серйозна справа, щоб довіряти її військовому», яку приписують французькому дипломату Ш. М. де Талейран-Перігору, то доцільним буде поглянути на рефлексування щодо системи «держава & війна» з філософського погляду. Отже, **метою публікації** є представлення стислого аналізу думоклюбомудрів минулого на сутність відносин держави і війни.

Виклад основного матеріалу. Сенс відносин держави і війни доцільно починати розглядати зі Стародавнього Китаю, де в рамках створених шкіл філософсько-політичної думки сформувалась так звана «класична концепція війни». В добу Царств, що борються (V – остання чверть III ст. до н. е.), китайські правителі та військові вже добре розумілися на сутності війни, однак лише видатний військовий теоретик і полководець Сунь-Цзи у «Трактаті про військове мистецтво» (прибл. 400 р. до н. е.) дав повний і послідовний опис сутності, прийомів і способів ведення війни та визначив місце війни в житті держави: «Війна – це велика справа держави. Вона є причиною життя і смерті, шлях існування та загибелі. Це треба розуміти. Тому в її основу покладено п'ять явищ, а тому ставитися до неї потрібно з великою ретельністю <...> Шлях – це коли досягають того, що думки народу однакові з думками правителя, коли народ готовий разом з ним померти, готовий разом з ним жити, коли він не знає ані страху, ані сумнівів. Небо – це світло та морок, холод і жар; це порядок часу. Земля – це далеке і близьке, нерівне та рівне, широке і вузьке, смерть та життя. Полководець – це розум, неупередженість, гуманність, мужність, строгість. Закон – це військовий лад, командування та постачання» [4, с. 37–38]. Таким чином, Сунь-Цзи дає чітке бачення, що для ведення війни необхідна єдність низки складо-

вих, де головні позиції посідає правитель як носій влади, порядку, норми та який має право на певні дії від народу.

В європейській традиції першим, хто озвучив власне уявлення про війну та її роль в існуванні спільноти та держави, був давньогрецький діалектик Геракліт (прибл. 544–483 до н. е.). Геракліт розглядав війну як космічне явище, як закон Всесвіту, а її причини він сконцентрував на джерелах буття Всесвіту, бо війна, на його погляд, відіграє роль генератора будь-якого руху. Любомудр стверджував, що «війна є батько всього, цар всього» та є похідною від вічної боротьби. Мислитель зазначав, що суспільство в процесі свого буття та розвитку постійно перебуває в боротьбі за власне існування. «Слід знати, – вказував Геракліт, – що війна є всезагальна, і все відбувається через боротьбу і за необхідності» [5, с. 97]. Попри те, що думки Геракліта дійшли до нас в уривчастому вигляді і це не дозволяє чітко встановити тлумачення ним категорії «війна», однак можна говорити, що для мислителя війна – це вогонь, який приходить як розплата за несправедливість та обман, і в результаті чого встановлюється такий бажаний *порнос* (божественний, законний порядок).

За доби Римської імперії позиція «природної» ворожості людини стосовно інших стає панівною та її ідеологом вважається філософ Йосиф Плавт (254–184 до н. е.), якому приписується фраза: «*Homo homini lupus est*» («Людина людині вовк») [6, с. 78]. Як відомо, цей вислів у XVI ст. став основним у роботі англійського філософа Томаса Гоббса «Левіафан» та й досі є метафорою агресивності світу і державної політики, за якою відповідальність за те, що хтось скористався правом війни, покладена на природні «вовчі закони» людського буття, на право сильнішого виживати за рахунок менших чи слабкіших.

За Середньовіччя тлумачення війни, а тому і право війни, було повністю в монополії християнської церкви, під лозунгами якої проходили Хрестові походи проти невірних, релігійні війни доби Реформації. Середньовічний світогляд, дотримуючись ідеї Августина Блаженного (354–430), що війна є необхідним злом, розглядав війну умовою існування благ християнського світу і справедливості. Війна була визнана за продукт Божого передвизначення, тож істинна війна має вестися земними пра-

вителями в ім'я віри з іменем Бога на вустах. Як наслідок, практично всі тогочасні війни велися під прапором Божим, і, відповідно, держава в особі правителя, маючи мандат Божий на владу, воювала, дотримуючись права війни, отриманого від Бога («Dieu et mon droit»).

Починаючи від Гуго Гроція (1583–1648), автора концепції «справедливої війни», право держави на війну, навіть попри видиму недосконалість перетворилося на «одне з найефективніших засобів зменшення розмаху військових дій та пом'якшення їх негативних наслідків» [7, с. 68]. Гуго Гроцій розглядав війну з позиції її законності та правомірності й на відміну від Геракліта трактував тільки в буквальному сенсі, наводячи її ознаки: «Це загальне поняття охоплює різного роду війни <...> При цьому я тут не виключаю і приватної війни, тому що насправді така війна передує війні публічній і, без сумніву, має з останньої загальну природу, ось чому вони повинні називатися одним і тим самим властивим їм ім'ям» [1, с. 69]. Гроцій через призму бачення певної справедливості у війни визначився в головному – військові дії мають вестися виключно на принципах права (закону) і гуманності, а тому обговорювати питання ролі держави в розгортанні війни можна тільки звертаючись до розгляду такої системи права, що включає право природне (*jus naturale*), позитивне право (*jus voluntarium*), утворене людським (*jus humanum*), і божественне право (*jus divinum*). Людське право, в свою чергу, – це синтез права цивільного (*jus civile*) і міжнародного права, або права народів/держав (*jus gentium*).

Говорячи про теорію сутності та відносини між державою і війною, не можна оминати погляди видатного представника німецької класичної філософії Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля (1770–1831), який порушує питання війни як питання філософське та феноменологічне. Ототожнюючи війну зі «світовим духом» та «моральною субстанцією», здоров'я – з моральністю, а право – з силою, Гегель закликав до усвідомлення «високого значення війни» та її місця під час вирішення політико-правових питань зовнішньополітичної і внутрішньополітичної діяльності держав. Отже, по-перше, Гегель вихваляє

державу як ідею права, як правову державу, як таку організацію свободи, в якій механізм насильства і апарат політичного панування опосередковані та приборкані правом, введені у правове русло та функціонують лише в державно-правових формах. Однак Гегель чітко дає зрозуміти, що війна є знаряддям державної політики: «військами користувалися для досягнення особливих цілей політики» [8, с. 330]. По-друге, саме визначення війни Гегель дає доволі метафорично і його можна трактувати, за філософом, неоднозначно: 1) «Війна є дух і форма, в якій наявне у своїй дійсності та підтвердженні суттєвий момент моральної субстанції, абсолютна свобода моральної самодостатньої сутності від будь-якого наявного буття» [9, с. 243]; 2) «Війна (оскільки в ній полягає вільна можливість знищення як окремих частковостей, але й самостійності їх, як життя, і навіть знищення самого абсолютного чи народу) підтримує моральне здоров'я народів в індиференції проти приватних визначень і проти звикання та окостеніння, як вітер охороняє озера від загнивання, яке могло б з'явитися в них від тривалого затишшя, а серед народів від тривалого чи навіть „вічного” миру» [10, с. 185].

У першому визначенні можна побачити, що для Гегеля війна міцно пов'язана з моральністю, духом, вона є метафізикою «засобу», який має привести до вдосконалення буття в усіх його формовиявах. На думку Гегеля, війна не тільки змінює наявний порядок та демаскує дрібниці життя, але і встановлює істинність речей. Тобто війна визнається філософом за форму істини. В другому визначенні війна вже показана як точка біфуркації, точка можливостей. Війна для Гегеля посідає позицію вищу за частковості, народи чи життя, але й вище за абсолют, бо несе в собі потенцію знищення. Гегель нібито продовжує своє перше визначення та вказує, що війна підтримує моральне здоров'я народів, які заокостеніли чи перебувають у пасіонарному занепаді/загниванні. В цих визначеннях також можна побачити прослідковування лінії, яка йде ще від Геракліта щодо діалектичного розуміння боротьби та єдності протилежностей. Крім того, Гегель переконаний, що саме «боротьба» є рушійною силою розвитку історії та держави, засобом пізнання, законом буття, а війна – це найхарактерніший вияв цієї боротьби.

На важливе значення війни в генезі держави вказував свого часу ще один представник Німеччини, правознавець Рудольф Ієрінг (1818–1892), який оперуючи категорією боротьби виводив категорію права, як те, що можливе мирним шляхом. Тому-то закономірним був для нього і висновок, що: «війна може надати цілющий вплив на розвиток права і держави, це далеко не так парадоксально, як здається з першого погляду. Війна в належний час може за кілька років так просунути цей розвиток далі, як не зможе століття мирного існування. Подібно до грому відчищає вона повітря, пришвидшує кінець політичного і морального застою, руйнує одним ударом гнилий будинок незграбного державного устрою і гнітючих соціальних установ і дає поштовх до цілющого політичного і соціального процесу омолодження» [11, с. 211]. Крім того, Ієрінг вказує, що війна дає силу державі та як обґрунтування посиляється на історію Стародавнього Риму, де військова ситуація привчила народ «до покори, закону та порядку». Служба в армії стала для римлян та інших народів своєрідним навчальним закладом, де громадяни вчилися закону, порядку, покірності, послуху. Приходячи зі служби, воїн тривалий час пам'ятав необхідність дотримання суворої дисципліни. Військові походи, перемоги та поразки, загиблі та врятовані товариші гуртували воїнів у єдиний організм. Зусилля народу, спрямовані на перемогу, гуртують соціальні колективи в одне ціле, роблячи державу більш сильною.

Французький юрист Мішель Ревон (1867–1947) у своєму трактаті «Філософія війни» представив своє бачення війни як «священної справи» та вказав на трансформацію феномена війни, її форм і змісту протягом історії людства. Виходячи з цього дослідник наполягав, що до війни треба ставитися більш виважено та раціонально. Війна, як доводить М. Ревон, є об'єктивним та природно-історичним явищем, що «виявляється всюди, тисячами потужних зіткнень розбещених стихій, вічних агоній усього живого, боротьбою добра і зла – закон необхідності та неминучості, яку не може не визнати здоровий глузд окремої людини» [12, с. 63]. Як і Геракліт, Ревон говорить, що війна «є джерело плідного руху, поштовх, що повідомляє життя всьому суцшому. Вона є мати, що народжує всі перетворення

зовнішнього світу і внутрішнього світу» [12, с. 63]. Ревон наголошує, що саме через посередність війни право з'являється у світі. Право – воно державне, тому винятково шляхом війни створюються держави і народжуються нації, бо «жодна нація не склалася без війни» [12, с. 64]. Отже, війна для Ревона є вітальною умовою для формування та існування націй і держав.

Англійський історик А. Тойнбі, на протигагу Ревону, зазначив тенденцію до зростання «злості війни» в еволюції людства і причиною цього англієць вбачав «імпульс демократії»: «Демократія не тільки не могла працювати проти війни, але і в повному розумінні цього слова поставила свою “моторну силу” у війну і зробила навіть більше, ніж її колега – індустріалізм, перетворивши військові конфлікти королів XVIII ст. на жажливі тотальні війни» [13, с. 70]. Таким чином, А. Тойнбі, безумовно, засуджує війну, вбачаючи в ній вияв моральної нездатності держави і суспільства впоратися зі своїми внутрішніми проблемами. Чим успішніше цивілізовані народи від імені своїх держав розвиваються за умов миру, тим більше вони саморуйнуються під час війни. Тож для Тойнбі війна – однозначно негативне явище, що аж ніяк не сприяє державі, навпаки, війна їх знищує. Тому заради виживання держави мають відмовитися від війн та переосмислити феномен демократії.

Висновки. Війна як один із засобів політики є функцією держави, насамперед через сутність самої державної влади у всіх її виявах, тобто війна – це одна з форм підтримки існування та змісту держави. З одного боку, «War makes states», як зазначив у 1985 р. Чарльз Тіллі [14, с. 190], а з другого – війна здатна зруйнувати їх. Проте діалектичний підхід, який започаткований ще з часів Геракліта, дає ґрунтовне уявлення про систему відносин держави і війни. Так, можна погодитися, що тривалий мир позбавляє сенсу в повсякденній свідомості населення необхідності держави, створює ілюзію того, що боротьба не доцільна як феномен, бо довкола доброзичливі сусіди, гостинні друзі, готові допомогти, нічого не вимагаючи натомість. Без військової конкуренції держави стають чимось непотрібним і віджилим. Без війни населення перестає почуватися єдиним колективом. Війна викарбовує державні інститути та загартовує

державність, адже примушує до концентрації сил і ресурсів заради перемоги в руках влади. І в цьому небезпека війни: держава стає надто сильною та забуває, чим і кому зобов'язана такої сили.

Отже, проведений стислий історико-філософський розгляд ключових, на наш погляд, позицій мислителів минулого дозволяє констатувати: між державою і війною завжди існував і продовжує існувати тісний зв'язок: «держава & війна» – це взаємообумовлені феномени.

Список використаних джерел

1. Grotius H. The rights of war and peace, including the law of nature and of nations. Washington; London : M.W. Dunne, 1901. 423 p. URL: <https://oll.libertyfund.org/title/grotius-the-rights-of-war-and-peace-1901-ed> (дата звернення: 15.08.2022).
2. Clausewitz C. von. On war / trans. COL J. J. Graham. London : N. Trübner, 1873. URL: <http://www.clausewitz.com/readings/OnWar1873/> (дата звернення: 15.08.2022).
3. Книга Екклезіястова, або Проповідника. URL: <https://cerkva.kiev.ua/biblioteka/staryi-zavit/419.html> (дата звернення: 05.09.2022).
4. Сунь-цзы Трактаты о военном искусстве / пер. с кит., предисловие и коммент. Н. И. Конрада. Москва : Астрель; Санкт-Петербург : Terra Fantastica, 2011. 606 с.
5. Кессиди Ф. Х. Гераклит. Москва : Мысль, 1982. 200 с.
6. Plautus T. M. Asinaria: The One about the Asses. Wisconsin Studies in Classics. Madison, Wisconsin : University of Wisconsin Press, 2006. 272 p.
7. Best G. (1981). World War Two and the law of war. *Review of International Studies*. Т. 7 (2). P. 67–78.
8. Гегель Г. В. Ф. Лекции по философии истории / пер. с нем. А. М. Водена. Санкт-Петербург : Наука, 1993. 471 с.
9. Гегель Г. Политические произведения. Москва : Наука, 1978. 439 с.
10. Гегель Г. Феноменология духа. Москва : Наука, 2000. 497 с.
11. Иеринг Р. Дух римского права на различных ступенях его развития: пер. с 3-го, испр. нем. изд. Санкт-Петербург : Тип. В. Безобразова и К°, 1875. Ч. 1. 320 с.
12. Ревон М. Философия войны / пер. [и передисл.] Н. Роспопова. Санкт-Петербург : тип. газ. «Новости», 1897. 109 с.
13. Toynbee A. War and civilization: from a study of history. New York : Oxford University Press, 1950. 165 p.
14. Tilly Ch. War Making and State Making as Organized Crime Bringing the State Back / Ed. by P. Evans, D. Rueschemeyer, and Th. Skocpol. Cambridge : Cambridge University Press, 1985. P. 169–191.

Donii N.,

Doctor of Sciences (Philosophy), Professor,
Professor of the Department of Economics and Social Disciplines,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7933-887X

STATE AND WAR: HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL INTERACTION REFLECTION

Defining a person as “Zoon politikon”, Aristotle actually indicated the factor of existence and survival of humanity: a person must be and function in a social group – that is the state, and, accordingly, it must look for relatively acceptable options for his interaction within various situations. However, despite such an unwritten law, humanity unleashes and engages in wars continuously. Based on this fact, the determination of war and the initiation of active participation in it by certain groups of people, as well as the legitimacy of their actions, is reproduced in public opinion and social practice throughout the history of mankind and is a useful basis for considering views on the relationship between the state and war.

The purpose of the article is to present a concise analysis of the opinions of the wise men of the past on the essence of the relationship between the state and war.

From the ancient Greek philosopher Heraclitus, we can trace the idea that war, as the most characteristic manifestation of “fight” in its dialectical sense, is the driving force of the development of history and the state, a means of knowledge, a law of existence. The majority of liberals express the opinion that war creates and conditions law, especially positive law, which is the result of the activity of the state and power, therefore, through war, states are also created, and therefore, no nation has developed without war (M. Revon). It is noted that war, on the one hand, is welcome and necessary for the state, on the other, it kills the state and brings disaster, no matter what “scientific tools” are used to conduct it.

It is concluded that war as one of the politics means is a function of the state and a conflict of interests, primarily due to the essence of state power itself in all its manifestations. War is support for the existence and content of the state.

Key words: war, state, classical concept of war, malignant war, power of the state.

References

1. Grotius, H. (1901), *The rights of war and peace, including the law of nature and of nations*, Washington; London, available at: <https://oll.libertyfund.org/title/grotius-the-rights-of-war-and-peace-1901-ed> (accessed at 15 August 2022).
2. Clausewitz, C. von. (1873), *On war*, in J. J. Graham, N. Trübner (Eds.), London, available at: <http://www.clausewitz.com/readings/OnWar1873/> (accessed at 15 August 2022).

3. *Book of Ecclesiastes, or Preacher*, available at: <https://cerkva.kiev.ua/biblioteka/staryi-zavit/419.html> (accessed at 05 September 2022).
4. Sun, T. (2011), *Treatises on Military Art*, in N.Y. Conrad, Astrel (Eds.), Terra Fantastica, Moscow; St. Petersburg.
5. Cassidy, F. H. (1982), *Heraclitus*, Thought, Moscow.
6. Plautus, T. M. (2006), *Asinaria: The One about the Asses. Wisconsin Studies in Classics*, Madison, University of Wisconsin Press, Wisconsin.
7. Best, G. (1981), "World War Two and the law of war", *Review of International Studies*, T. 7 (2), pp. 67–78.
8. Hegel, G. W. F. (1993), *Lectures on the Philosophy of History*, in A. M. Woden (Eds.), The Science, St. Petersburg.
9. Hegel, G. (1978), *Political works*, The Science, Moscow.
10. Hegel, G. (2000), *Phenomenology of the spirit*, The Science, Moscow.
11. Iering, R. (1875), *The spirit of Roman law at various stages of its development*, in V. Bezobrazov (Ed.), Saint-Petersburg.
12. Revon, M. (1879), *Philosophy of war*, in N. Rospopova (Ed.), Typography of the newspaper "News", St. Petersburg.
13. Toynbee, A. (1950), *War and civilization: from a study of history*, Oxford University Press, New York.
14. Tilly, Ch. (1985), "War Making and State Making as Organized Crime", *Bringing the State Back*, P. Evans, D. Rueschemeyer, and Th. Skocpol (Eds.), Cambridge University Press, Cambridge, pp. 169–191.

UDC 342.241

DOI 10.32755/sjlaw.2022.03.018

Oliinyk V.,

Ph.D. in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of State
and Law Theory and History, Constitutional Law,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5546-9613;

Rebkalo M.,

Ph.D. in Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of State
and Law Theory and History, Constitutional Law,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9633-5811

ELECTION OF JUDGES AS A METHOD OF GIVING THEM AUTHORITIES IN THE USA AND THE NEED TO IMPLEMENT THE SYSTEM OF JUDGES'S ELECTION IN UKRAINE

The method of empowering judges in Ukraine is defined in the article. The election system of judges on the example of the USA is analyzed. Its advantages and disadvantages, as well as the degree of necessity of introducing an election system of judges in Ukraine are identified.

Three types of judge election systems have been formed in the USA, which have more disadvantages than advantages, and therefore the model of judge election does not meet the needs of the Ukrainian judicial system.

Key words: *judges' election, judges' authorities, election system of "party" judges, election system of "non-party" judges, elections for extension of powers of judges.*

Target setting. There is no doubt about the need to improve the domestic judicial system and establish a fair court in Ukraine. The issues of judicial reform and improving the efficiency of justice have always been and remain relevant among scholars and government officials. The primary task in this direction is to restore trust in the judiciary, which definitely requires an increase in the quality of personnel of the judicial branch of government. Currently, the modernization of the judiciary, the need to expand the guarantees of the realization of the rights and legitimate interests of a person and a citizen in court, ensuring the principle of the rule of law requires the search for new approaches in the formation of the judicial corps. The idea of the possibility of electing judges

directly by the people deserves special attention. The choice between appointment and election of judges is often presented as a choice between judicial independence and accountability.

Actual scientific researches and issues analysis. Topical issues of national and foreign experience in the formation of the judicial corps, in particular on an elective basis, were the subject of research by such scholars as: H. B. Vlasova, V. V. Dolezhan, S. V. Kivalov, O. M. Korotun, M. I. Kleandrov, I. Ye. Marochkin, Yu. Ye. Polianskyi, S. V. Prylutskyi, D. M. Prytyka, B. O. Prokopenko, A. O. Selivanov, N. V. Sibilova, M. S. Strohovych, B. A. Futei, M. S. Shavarin, V. I. Shyshkin, et. al. Today, the issues of improving the procedure for forming the judicial corps and increasing the efficiency of justice require in-depth research.

The purpose of the article is to determine the method of empowering judges in Ukraine in accordance with the requirements of the Constitution, the analysis of the system of election of judges on the example of the USA, the determination of its advantages and disadvantages, as well as the degree of necessity of introducing a system of election of judges in Ukraine.

The statement of basic materials. Today, the Constitution of Ukraine provides exclusively for the appointed method of formation of the judicial corps. In accordance with the Basic Law, the appointment of a judge is carried out by the President of Ukraine at the request of the High Council of Justice in accordance with the procedure established by law (Part 1 of Article 128); the appointment to the position of a judge is carried out by competition, except for cases specified by law (Part 2 of Article 128); The President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine and the Congress of Judges of Ukraine each appoint six judges of the Constitutional Court of Ukraine (Part 2 of Article 148); the selection of candidates for the post of judge of the Constitutional Court of Ukraine is carried out on a competitive basis in accordance with the procedure established by law (Part 3 of Article 148) [1].

In the study of the problems of granting the powers of judges, one should not limit oneself to the study of the institution of their appointment. Science and practice have long worked out an alternative way of granting them powers – the election of judges. It

is widespread, to a greater extent, in the countries of the Anglo-Saxon legal system, so for its research it is necessary to turn to foreign scientific sources.

Paraphrasing Winston Churchill's famous quote about democracy, former Oklahoma Supreme Court Justice Professor David K. DeWolf observes that electing judges is the worst way to empower them, to the exclusion of others [2].

As you know, this method of granting them powers has already been used in our country. During the existence of the Ukrainian Soviet Socialist Republic, from 1919 to 1991, legislation provided for direct democratic elections of district people's judges [3, p. 368, 436–438].

In our time, the most vivid example of countries where the system of election of judges is used, according to the authors of the article, is the USA (direct democratic elections of judges are held in more than 30 states). Three types of judge election systems were formed there:

- the system of elections of "partisan" judges (partisan elections), when a judge has a party affiliation and undertakes to carry out his activities in accordance with the political ideas and instructions of the party to which he belongs;

- system of elections of "non-partisan" judges (non-partisan elections);
- elections for extension of powers of judges (retention elections) [4, p. 214]. The latter, in our opinion, to a greater extent than other election systems, is able to ensure the independence of judges in the conditions of not only the Anglo-Saxon legal system, but also the Romano-Germanic one. According to this system, which operates in fourteen US states, the initial replacement of the position of judge is carried out by appointing judges by a special authorized body based on the selection of the most worthy candidates. Appointment takes place for a specified period (in different states – different periods). After the end of their term of office, national elections of judges are held, the peculiarity of which is that the voters do not choose one of several candidates, but vote for the extension of the powers of the current judge or for his removal from office. Usually, the election of a judge coincides with the election of representative or executive bodies by the population.

Such a system is to some extent a compromise between the appointment of judges and their election, absorbing, in our opinion, the positive features of both systems. On the one hand, candidates for the position of judge are selected by a professional body that has knowledge of the necessary professional and moral qualities of a future judge. On the other hand, thanks to the election of judges, public control over their activities is carried out. This system of elections also allows to avoid many problems faced by law enforcers in the process of holding elections of "party" and "non-party" judges, namely, pre-election debates of candidates (which can reduce the authority of the judiciary and raise doubts about its independence), the need to involve funds for the pre-election campaign of candidates. American researchers and law enforcers note that in those states where the systems of "party" and "non-party" election of judges are used, their election campaigns are often financed not only by bar associations and public associations, but also by large commercial organizations, which casts doubt on the possibility independent administration of justice by such candidates in case of their election as judges [4, p. 215].

As an example of support for this position, we will cite the results of a study by a group of American scholars, Brandice Canes-Wrone, Tom S. Clark and Jee-Kwang Park, who studied the influence of the election system of extending the powers of judges on their independence. The authors came to the conclusion that the politicization of the judge was significantly reduced thanks to such elections, while noting that the opinion of skeptics about the excessive influence of public opinion on the decisions made by the judge is not supported by any research in those states where such an election system has been used for a long time [4, p. 220].

Opponents of the election of judges, among other counter-arguments for the feasibility of introducing this institute, single out the peculiarities of the formation of public opinion and unprofessional evaluation of the activities of judges by citizens, as a result of which excessive dependence of the judge in his activities on public opinion is formed, which is often opposed to the norms of the law.

Another problem that may arise with the introduction of the institution of election of judges is a violation of the principle of their immutability.

For example, D. M. Shadrin believes that the election of judges does not directly contradict this principle. Their immutability extends to the term of their powers. Judges are immutable provided they are supported by the population [5, p. 228].

However, it should be noted that modern election campaigns, including the election of judges in the USA, are characterized by a greater influence of personal interest groups not only at the local and state levels, but also at the national level.

Another feature of modern election campaigns in the USA is the increase in their cost.

In general, the elections of judges begin to resemble more and more the elections for positions of power, taking into account the fact that the elections of judges coincide in time with the elections of the population of representative or executive authorities.

Election campaigns provide voters with the information presented by interest groups in a favorable light [4, p. 222]. And in this context, even elections for the extension of the powers of judges, which is based on the fact that the voters do not choose one of several candidates who were already initially endowed with their powers by appointment, but vote for the extension of the powers of the current judge or for his removal from office, may have more disadvantages than advantages.

We can agree with V. Dolezhan's opinion that:

– firstly, it seems doubtful that the voters can adequately assess the professional level of the judge and his qualifications;

– secondly, election does not guarantee strict accountability of the judge to the voters. The only way to put public pressure on the judges after the elections can only be the threat of early elections;

– thirdly, the implementation of public control over the activities of elected judges will not exclude, obviously, the need for the existence of certain levers of influence on them on the part of competent state bodies, which will have the right to dismiss them from their positions for gross violations of the law, regardless of the

opinion of the voters, which also puts under doubt the very idea of election [6, p. 37].

Conclusions. 1. Currently, the Constitution of Ukraine provides exclusively for the appointed method of formation of the judicial corps. In accordance with the Basic Law, the appointment of a judge is carried out by the President of Ukraine at the request of the High Council of Justice in accordance with the procedure established by law (Part 1 of Article 128); the appointment to the position of a judge is carried out by competition, except for cases specified by law (Part 2 of Article 128).

2. This method of empowering judges as electability is widespread, to a greater extent, in the countries of the Anglo-Saxon legal system, in particular in the USA and, as is known, was already used in our country during the existence of the Ukrainian Soviet Socialist Republic, from 1919 to 1991.

Three types of judge election systems have been formed in the USA:

- the system of elections of "partisan" judges (partisan elections), when a judge has a party affiliation and undertakes to carry out his activities in accordance with the political ideas and instructions of the party to which he belongs;

- system of elections of "non-partisan" judges (non-partisan elections);

- elections for the extension of the powers of judges (retention elections), the peculiarity of which is that the voters do not choose one of several candidates who have already been given their powers by appointment, but vote for the extension of the powers of the current judge or for his removal from office. Such a system is to a certain extent a compromise between the appointment of judges and their election, absorbing, in our opinion, the positive features of both systems and is able to ensure the independence of judges in the conditions of not only the Anglo-Saxon legal system, but also the Romano-Germanic one.

But according to the data of some other American researchers, modern election campaigns, including the elections of judges in the USA, are characterized, firstly, by a greater influence of personal interest groups, not only at the local and state levels, but also at the

national level, which provide voters with information in profitable for themselves, and secondly, the growth of their value.

3. The model for electing judges does not meet the needs of the Ukrainian judicial system for several reasons. First, it seems doubtful that voters can adequately assess the professional level of a judge and his qualifications. Secondly, the election does not guarantee strict accountability of the judge to the voters. The only way the public can put pressure on the judges after the elections can only be the threat of early elections. Thirdly, the implementation of public control over the activities of elected judges will not exclude, obviously, the need for the existence of certain levers of influence on them on the part of competent state bodies, which will have the right to dismiss them from their positions for gross violations of the law, regardless of the opinion of the voters, which also puts under doubt the very idea of election.

And finally, it is also doubtful that in the conditions of total corruption, including the electoral system, even in the elections for the extension of the powers of judges, attempts to bribe voters and other means of influencing them will not be used, which can ultimately undermine the independence of the Ukrainian judicial system.

References

1. Ukraine (1996), *Constitution of Ukraine*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-en> (accessed 2 August 2022).
2. DeWolf, D. K. (2008), *Electing judges keeps them accountable*, available at: www.seattlepi.com/local/opinion/article/Electing-judges-keeps-them-accountable-1218803.php (accessed 9 August 2022).
3. Bihun, V. S. and Usenko, I. B. (2014), *Judiciary in Ukraine: historical origins, patterns, features of development*, Publishing House "Naukova Dumka" NSA of Ukraine, Kyiv.
4. Canes-Wrone, B., Clark, T. S., and Park, J.-K. (2012). "Judicial independence and retention elections", *Journal of Law, Economics, and Organization*, Vol. 28, No. 2, pp. 211–234.
5. Shadrin, D. N. (2016), "Election of judges as alternative to their appointment", *Matters of Russian and International Law*, Vol. 3, pp. 226–234.
6. Dolezhan, V. (2009), "For pure mantles. Election of judges: a panacea for evil or an element of election technology?", *Law and Business*, Vol. 37, pp. 34–39.

Олійник В. С.,кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави
і права, конституційного права,Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-5546-9613;**Рєбкало М. М.,**кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави
і права, конституційного права,Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-9633-5811

ВИБОРНІСТЬ СУДДІВ ЯК СПОСІБ НАДІЛЕННЯ ЇХ ПОВНОВАЖЕННЯМИ У США ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ВИБОРНІСТІ СУДДІВ В УКРАЇНІ

На сьогодні Конституція України передбачає виключно призначуваний спосіб формування суддівського корпусу. Відповідно до Основного Закону призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом; призначення на посаду судді здійснюється за конкурсом, крім випадків, визначених законом.

У США сформувалися три типи систем виборів суддів:

– система виборів «партійних» суддів (*partisan elections*), коли суддя має партійну приналежність та зобов'язується здійснювати свою діяльність згідно з політичними ідеями й настановами партії, до якої він належить;

– система виборів «безпартійних» суддів (*non-partisan elections*);

– вибори за продовження повноважень суддів (*retention elections*). Особливість цих систем полягає в тому, що виборці не обирають одного з кількох кандидатів, які вже були наділені своїми повноваженнями шляхом призначення, а голосують за продовження повноважень чинного судді або за зміщення його з посади.

Але, на думку деяких американських дослідників, сучасні кампанії з виборів суддів разом з іншими виборчими кампаніями у США характеризуються, поперше, більшим впливом груп особистих інтересів не лише на місцевому рівні та на рівні штатів, а й на національному рівні, що надають виборцям інформацію у вигідному для себе світлі, і, по-друге, зростанням їх вартості.

Модель, за якої судді обираються, не відповідає сучасним потребам української судової системи. Автори статті не впевнені, що в умовах тотальної корупційності, в тому числі й виборчої системи, навіть на виборах за продовження повноважень суддів, не будуть застосовуватися спроби підкупу виборців та інші засоби впливу на них, що може остаточно підірвати незалежність української судової системи.

Ключові слова: виборність суддів, повноваження суддів, система виборів «партійних» суддів, система виборів «безпартійних» суддів, вибори за продовження повноважень суддів.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО, ФІНАНСОВОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

УДК 342.9

DOI 10.32755/sjlaw.2022.03.026

Зливко С. В.,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри
адміністративного, цивільного
та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-2732-3144

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано зміст поняття «інформаційне забезпечення» у його застосуванні до функціонування служби виконання покарань. Висвітлено основні сучасні наукові підходи до визначення поняття інформаційне забезпечення управління в системі виконання покарань. Визначено низку факторів як загальних, так і специфічних, що впливають на діяльність з організації інформаційного забезпечення сфери виконання покарань.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, управлінська діяльність, система виконання покарань, управління, інформація.

Постановка проблеми. Управлінська діяльність органів та установ виконання покарань не можлива без належного інформаційного забезпечення, що дає змогу ефективно вирішувати завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Систематизація та облік інформації в системі виконання покарань дає змогу ухвалювати обґрунтовані управлінські рішення та здійснювати профілактичний і запобіжний вплив як на засуджених, так і на персонал органів та установ виконання покарань. Водночас відсутність необхідної інформації чи її обсяг можуть спричинити прийняття протиправних рішень або невжиття своєчасних заходів із запобігання дисциплінарних та адміністративних правопорушень.

В умовах інформаційного суспільства основним шляхом удосконалення управління органами та установами виконання покарань є побудова ефективної системи інформаційного забезпечення.

У Проекті розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи до 2026 року та затвердження плану заходів на 2022–2024 роки щодо її реалізації» приділяється певна увага питанням інформатизації процесів управління та розвитку цифрової інфраструктури, що спрямовано на вдосконалення інформаційного забезпечення. Okремо зазначається, що високий рівень цифровізації суспільства, потреби аналізу великих обсягів даних для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень вимагають від пенітенціарної системи впровадження нових методів та інструментів роботи, розвитку цифрової інфраструктури, підвищення рівня цифрової та комп'ютерної грамотності персоналу, виділення фінансування на впровадження інформаційних технологій та інновацій [1].

Отже, сучасна трансформація Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), яка відбувається в умовах інформатизації суспільства, вимагає переосмислення, оптимізації, вдосконалення та розвитку її внутрішніх організаційно-комунікаційних зв'язків, інформаційних потоків та баз даних з метою якісного виконання покладених завдань. Ця ситуація зумовлює проведення додаткових наукових досліджень з питань інформаційного забезпечення управління в системі виконання покарань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності та адміністрування, в тому числі в системі правоохоронних органів, були предметом наукових досліджень таких науковців, як: В. В. Грищенко, М. В. Гуцалюк, Р. А. Каложний, І. П. Катеринчук, Б. А. Кормич, П. В. Мельник, В. С. Цимбалюк, В. О. Шамрай С. С. Шоптенко тощо.

Однак не всі питання інформаційного забезпечення в сучасних умовах управлінської діяльності правоохоронних органів та системи виконання покарань зокрема досліджені необхідною мірою. Недостатня розробленість організації інформаційного забезпечення управлінської діяльності, низький рівень цифро-

вої та комп'ютерної грамотності персоналу, невизначеність основних наукових категорій, напрямів розвитку системи інформатизації ДКВС України обумовлюють необхідність подальшого дослідження як теоретичного, так і практичного аспектів означених питань.

Мета статті – розглянути та проаналізувати особливості інформаційного забезпечення управлінської діяльності в системі виконання покарань України.

Виклад основного матеріалу. Категорією «інформаційне забезпечення» охоплюється процес збору та оброблення інформації, формування інформаційних систем, стан наповнення управлінського процесу такою інформацією, а також процес формування на основі наявної інформації свідомості громадян та суспільства загалом [2, с. 51].

Інформаційне забезпечення правоохоронних органів України І. П. Катеринчук визначає як процес збирання, отримання, обробки, поширення, аналізу та використання інформаційних ресурсів, необхідних для виконання визначених законом завдань і функцій цих органів [3, с. 40].

Поняття «інформаційне забезпечення» у його застосуванні до функціонування служби виконання покарань, у тому числі і в аспекті стосунку цього виду забезпечення до управління вказаною службою, відзначимо таке:

- за своєю сутністю воно виступає як процес обробки (одержання, опрацювання, накопичення) та використання інформації (наприклад, управлінської інформації про різні аспекти функціонування системи органів управління, підрозділів, установ та формувань системи виконання покарань);

- за періодичністю та тривалістю являє собою безперервний (постійний) процес обробки і використання інформації на всіх напрямках існування та функціонування системи органів управління, підрозділів, установ і формувань системи виконання покарань;

- за характером існування – становить частину управлінської діяльності системи виконання покарань;

- за формою реалізації – здійснюється за допомогою при-
таманних цьому виду забезпечення та обумовлених особливостями існування інформації засобів і методів;

– за наслідками здійснення – пов’язане із формуванням певних інформаційних фондів (документів, класифікаторів, нормативної бази);

– за метою функціонування – спрямоване на забезпечення належного функціонування системи (наприклад, автоматизованої системи або системи органів управління, підрозділів, установ та формувань системи виконання покарань);

– за основним призначенням – як інструмент ефективного управління знаходить свою реалізацію під час аналізу, планування і підготовки ефективних управлінських рішень [4, с. 63].

Інформаційне забезпечення управління в системі виконання покарань розуміється деякими авторами як здійснювана відповідно до вимог інформаційної безпеки цілеспрямована діяльність зі збору, обробки, аналізу, зберігання і своєчасної передачі обумовленої суб’єктом управління інформації, необхідної для формування і реалізації управлінського впливу, спрямованого на виправлення засуджених, запобігання і розкриття злочинів, а також ефективну організацію діяльності установ та органів виконання покарань. Інформаційне забезпечення управління у сфері виконання покарань як наукова категорія, яка розкриває теоретичні аспекти основних властивостей і закономірностей реалізації інформаційних процесів у цій сфері, являє собою систему, що складається з таких елементів, як: система інформації; суб’єкти і об’єкти інформаційного забезпечення управління; інформаційні зв’язки між ними; технічні засоби обробки інформації; інформаційні системи [5].

При цьому збір, обробка та аналіз інформації в органах та установах системи виконання покарань на сьогодні здійснюється за такими напрямками:

1) обробка статистичної, оперативно-довідкової, архівної інформації;

2) зберігання форм державного та відомчого статистичного спостереження;

3) ведення баз даних нормативно-довідкової інформації та класифікаторів, що належать до об’єктів обліку;

4) обробка персональних даних спеціалізованих обліків в установах та органах виконання покарань;

5) розробка, впровадження і супровід інформаційних систем збору, обробки та аналізу статистичної звітності [6].

Інформаційне забезпечення діяльності кримінально-виконавчої системи також розглядається як сукупність заходів (правового, організаційного, технологічного та іншого характеру), що застосовуються учасниками кримінально-виконавчих правовідносин у процесі отримання, використання, поширення та зберігання інформації про події, пов'язані з процесами виконання (відбування) кримінальних покарань, для реалізації виправного впливу щодо засуджених, запобігання злочинам та правопорушенням [7].

Узагальнення сказаного дає нам можливість зробити деякі власні узагальнення, які стосуються інформаційного забезпечення управлінської діяльності в системі виконання покарань.

По-перше, інформаційним забезпеченням діяльності керівника в досліджуваній системі необхідно вважати систему адміністративних процедур (збору (отримання), обробки, передачі, зберігання та використання, забезпечення безпеки інформації (як сукупність актуальних для системи виконання покарань даних)), спрямованих на формування у цієї посадової особи належної інформаційної обізнаності, яка дозволяє йому ухвалювати ефективні та відповідні конкретній ситуації управлінські рішення і застосовувати найбільш виважені форми управління.

По-друге, належне інформаційне забезпечення обумовлене створенням системи комплексних допоміжних та базових інформаційних ресурсів, необхідних для ефективної діяльності керівника. Без існування відповідних інформаційних ресурсів здійснення будь-якої діяльності в сучасних умовах де-факто неможливе.

По-третє, інформаційне забезпечення самого процесу виконання (відбування) кримінального покарання – це більш широке поняття, яке:

- узагальнює в собі різні аспекти організації збору (отримання), реєстрації, передачі, зберігання, опрацювання та використання різної інформації, яка притаманна означеним процесам;

- формує здатності для засуджених осіб та інших категорій спецконтингенту залишатись в інформаційному полі, що має позитивне ресоціалізаційне значення;

– надає суспільству можливість здійснювати контроль за діяльністю системи.

Слід зазначити, що саме останній факт впродовж уже декількох років повністю ігнорується посадовцями Міністерства юстиції України, яскравим прикладом чого є повний інформаційний вакуум та ігнорування засад відкритості щодо сфери виконання покарань, про що свідчить навіть відсутність інформативного інтернет-сайту, який би надавав суспільству відомості про сучасний стан системи.

По-четверте, необхідно вказати на особливе значення керівника як основного суб'єкта, що забезпечує інформаційні процеси у ввіреному підрозділі, і наскільки він буде обізнаний у питаннях сучасних інформаційних можливостей, настільки ефективнішою буде робота всього колективу на різних функціональних напрямках. Тут також треба акцентувати увагу на тому, що нормативно питання інформаційної роботи як керівника установи (органу) виконання покарань, так і інших категорій персоналу не визначено, що суттєво обмежує потенціальну можливість до інформатизації цієї сфери.

Тому пропонуємо розробити наказ Міністерства юстиції України «Про особливості інформатизації та інформаційного забезпечення діяльності системи виконання покарань».

Завданнями розробки систем інформаційного забезпечення установ (органів) виконання покарань є:

– впровадження перспективних інформаційних технологій, засобів обчислювальної техніки та телекомунікацій, локальних обчислювальних мереж, типових програмних засобів та автоматизованих робочих місць для узагальнення та аналізу інформації, інформаційного забезпечення оперативно-господарчої діяльності;

– забезпечення єдиного та сумісного використання засобів обчислювальної техніки та телекомунікацій, продуктивності загальносистемних та прикладних програмних засобів, їх адаптації з урахуванням особливостей експлуатації автоматизованих систем обробки інформації;

– запровадження передового досвіду в галузі комп'ютеризації, а також удосконалення технології обробки інформації. У досліджуваній системі вже сформовані переду-

мови з розробки комплексу інформаційних технологій. За кордоном цей напрямок динамічно розвивається багато років, а нові інформаційні технології запроваджуються у всі сфери діяльності кримінально-виконавчої системи, що є потужним інструментом зниження витрат на засуджених, забезпечення правопорядку та законності в установах, зниження рецидиву серед засуджених, підвищення контролю за поведінкою умовно звільнених тощо [8].

Продовження процесу реформування цієї державної служби як сучасного органу виконавчої влади виступає фактором, що забезпечує поступове поширення та дедалі глибше проникнення інформаційних технологій у пенітенціарну діяльність, включення цих технологій в управлінську діяльність адміністрації у сфері виконання покарань та її територіальних управлінь. До тих кроків, які, на погляд Є. Ю. Бараша, будуть сприяти усуненню виявлених недоліків та вдосконаленню інформаційного забезпечення діяльності ДКВС України, в тому числі її управлінського аспекту, слід віднести:

- вжиття заходів щодо більш якісного та збільшення кількісного забезпечення структурних підрозділів органів, підприємств і установ ДКВС України сучасною обчислювальною, комунікаційною, аудіовізуальною технікою, електронними та іншими технічними засобами;

- створення та введення в дію єдиної інформаційно-аналітичної (пошукової) системи, наприклад, як це має місце в інших правоохоронних органах, зокрема, ОВС (Інтегрована інформаційно-пошукова система органів внутрішніх справ України);

- інтеграцію інформаційно-аналітичної (пошукової) системи ДКВС України в єдину інформаційну мережу держави;

- внесення відповідних організаційно-штатних змін у структуру ДКВС України та її обласних управлінь у частині відокремлення як самостійних підрозділів секторів (відділів) інформаційно-аналітичного забезпечення та введення відповідних посад інспекторів з інформаційно-аналітичного забезпечення;

- внесення змін до нормативно-правових актів, якими регламентоване інформаційне забезпечення та організація процесу інформатизації органів, підприємств та установ ДКВС України;

– підвищення рівня компетентності та обізнаності персоналу ДКВС України щодо форм і методів користування сучасною обчислювальною та комунікаційною технікою, а також сучасними інформаційними технологіями [4, с. 74–75]. Повністю підтримуючи такі заходи, які передбачив Є. Ю. Бараш, слід констатувати, що фактично жоден із цих заходів не було реалізовано на практиці, що є, безумовно, негативною тенденцією. Тим більше, що саме від того, наскільки швидко система зможе інформатизуватися, залежать її перетворення з пострадянської виправно-трудової на ефективну пенітенціарну службу в системі кримінальної юстиції.

Слід зазначити, що діяльність з організації інформаційного забезпечення сфери виконання покарань піддається впливу різних факторів як загальних, так і специфічних, до яких зокрема належать:

– відомчі: «відчуження» відомства негативно впливає на функціонування та розвиток самої системи, оскільки це слугує бар'єром не тільки для відтоку, але й для надходження інформації;

– кадрова забезпеченість: у виправних закладах кількісний та якісний склад, характеристика персоналу не повною мірою відповідає сучасним потребам управління у професійно підготовлених спеціалістах, здатних ефективно працювати з інформацією, виконувати свої обов'язки, використовуючи найновіші інформаційні технології та техніку;

– поведінка засуджених: останні є не тільки об'єктом управління, але й важливою складовою інформаційних процесів, а часто і суб'єктом, який прагне до власної інформації, особливо конфіденційної;

– ефективність повноважень щодо організації забезпечення правопорядку: низький рівень ефективності відображається на недостатності джерел і способів отримання інформації, необхідної для аналізу та оцінки конкретної ситуації, не дозволяє визначити обсяг, структуру, систему збирання, аналізу і зберігання інформації;

– матеріально-технічне забезпечення: впливає на ефективність інформаційного забезпечення управління, функціонування служби щодо вирішення покладених на неї завдань, багато

в чому залежить від впровадження сучасних технологій і організації використання технічного потенціалу в повсякденній діяльності;

– інженерно-технічна оснащеність установ: використання комп'ютерних технологій для забезпечення службової діяльності та здійснення оперативного чергування із застосуванням цифрових систем контролю і спостереження дозволяє ефективно реалізувати службові завдання з охорони та нагляду, маючи постійно оновлену, оброблену і готову до використання в управлінській діяльності інформацію;

– кваліфікація працівників: експлуатація сучасних систем управління, зв'язку неможлива без наявності висококваліфікованих фахівців у галузі роботи з інформацією, комп'ютерних технологій;

– режим інформації: циркуляція в системі інформаційного забезпечення конкретних видів інформації, наприклад, обмеженого доступу, зобов'язує дотримуватися прав громадян, а також встановлювати відповідний захист даних шляхом чіткого врегулювання різних режимів інформації в нормативних правових актах [9].

Значення розгляду різних аспектів інформаційного забезпечення для сфери виконання покарань має принципове значення для управлінської діяльності в цій сфері, адже інформаційна культура та статус значною мірою суттєво впливають на здатність якісно управляти складним колективом установи (органу) виконання покарань.

Висновки. Інформаційним забезпеченням управлінської діяльності в досліджуваній системі необхідно вважати систему адміністративних процедур (збору (отримання), обробки, передачі, зберігання та використання, забезпечення безпеки інформації (як сукупність актуальних для системи виконання покарань даних)), спрямованих на формування у цієї посадової особи належної інформаційної обізнаності, яка дозволяє йому ухвалювати ефективні та відповідні в конкретній ситуації управлінські рішення та застосовувати найбільш виважені форми управління.

Належне інформаційне забезпечення обумовлене створенням системи комплексних допоміжних та базових інформаційних ресурсів, необхідних для ефективної управлінської діяль-

ності. Без існування відповідних інформаційних ресурсів здійснення будь-якої діяльності в сучасних умовах де-факто неможливе.

Необхідно вказати на особливе значення керівника як основного суб'єкта, який забезпечує інформаційні процеси у ввіреному підрозділі, і наскільки він буде обізнаний у питаннях сучасних інформаційних можливостей, настільки ефективнішою буде робота всього колективу на різних функціональних напрямках. Тут також треба акцентувати увагу на тому, що нормативно питання інформаційної роботи як керівника установи (органу) виконання покарань, так і інших категорій персоналу не визначено, що суттєво обмежує потенціальну можливість до інформатизації цієї сфери. Тому пропонуємо розробити наказ Міністерства юстиції України «Про особливості інформатизації та інформаційного забезпечення діяльності системи виконання покарань».

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи до 2026 року та затвердження плану заходів на 2022–2024 роки щодо її реалізації : проект розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/povidomlennya-pro-provedennya-elektronnih-konsultatsiy-z-gromadskisty-u-schodo-proektu-rozporyadjennya-kabinetu-ministriv-ukraini-pro-shvalennya-strategii-reformuvannya-penitentsiarnoi-sistemi-do-2026-roku-ta-zatverdjenya-planu-zahodiv-na-20222024-roki-sch> (дата звернення: 20.09.2022).

2. Шоптенко С. С. Зміст та основні напрями інформаційного забезпечення адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2017. Вип. 46. Том 2. С. 50–54.

3. Катеринчук І. П. Правові засади інформаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 507 с.

4. Бараш Є. Ю. Адміністративно-правові засади управління державною кримінально-виконавчою службою України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2012. 474 с.

5. Одинцов А. И. Правовые и организационные основы информационного обеспечения управления в Федеральной службе исполнения наказаний / Научная библиотека диссертаций и авторефератов. URL: <http://www.dissercat.com/content/pravovye-i-organizatsionnye-osnovy>

informatcionnogo-obespecheniya-upravleniya-v-federalnois#ixzz57ecOmg (дата звернення: 20.08.2022).

6. Белов О. А. Информатизация деятельности учреждений уголовно-исполнительной системы на современном этапе. URL: http://www.rusnauka.com/29_SSN_2013/Pravo/11_145951.doc.htm (дата звернення: 23.08.2022).

7. Сури́н В. В. Правовые и организационные основы информационного обеспечения деятельности уголовно-исполнительной системы / Научная библиотека диссертаций и авторефератов. URL: <http://www.dissercat.com/content/pravovye-i-organizatsionnye-osnovy-informatcionnogo-obespecheniya-deyatelnosti-ugolovno-ispo#ixzz57ehonSJm> (дата звернення: 25.08.2022).

8. Додгсон К., Гудвин Ф., Ховард Ф. Система электронного наблюдения за досрочно освобожденными: оценка действующих программ. Москва : ПРИ, 2002. 90 с. URL: <http://library.khpg.org/files/docs/1366640486.pdf> (дата звернення: 25.08.2022).

9. Ана́ньин П. А. Информационное обеспечение управления в учреждениях и органах уголовно-исполнительной системы: организация и правовое регулирование. URL: <https://www.dissercat.com/content/informatsionnoe-obespechenie-upravleniya-v-uchrezhdeniyakh-i-organakh-ugolovno-ispolnitelnoi> (дата звернення: 22.08.2022).

Zlyvko S.,

Doctor of Sciences (Law), Associate Professor,
Professor of the Department of Administrative, Civil
and Commercial Law and Process,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2732-3144

INFORMATION SUPPORT FOR MANAGEMENT ACTIVITIES IN THE SYSTEM OF EXECUTION OF PUNISHMENTS OF UKRAINE

The peculiarities and main directions of information support for management activities in the system of execution of punishments are examined in the article. The directions in which the collection, processing and analysis of information are currently carried out in the bodies and institutions of the system of execution of punishments have been determined.

It is proposed to understand the information provision of management activities in the researched area as a system of administrative procedures (collection, receipt), processing, transfer, storage and use, ensuring information security (as a set of data relevant for the system of execution of punishments),

aimed at forming a given position a person with adequate information awareness, which allows him to make effective management decisions appropriate to a specific situation and to apply the most balanced forms of management.

A number of factors, both general and specific ones, affecting the activities of organizing information support in the field of execution of punishments have been identified. The author came to the conclusion that proper information provision is due to the creation of a system of complex auxiliary and basic information resources necessary for the effective activity of the manager.

The main modern scientific approaches to defining the concept of information management support in the system of execution of punishments are analyzed. The special importance of the manager as the main subject that ensures information processes in the assigned unit is pointed out, and the more he is aware of modern information capabilities, the more effective the work of the entire team in various functional areas will be.

Key words: *information support, management activities, system of execution of punishments, management, information.*

References

1. Ukraine (2020), *On the approval of the Penitentiary System Reform Strategy until 2026 and the approval of the 2022–2024 action plan for its implementation* : Draft order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv, available at: <https://minjust.gov.ua/m/povidomlennya-pro-provedennya-elektronnih-konsultatsiy-z-gromadskisty-schodo-proektu-rozporjadjennya-kabinetu-ministriv-ukraini-pro-shvalennya-strategii-reformuvannya-penitentsiarnoi-sistemi-do-2026-roku-ta-zatverdjennya-planu-zahodiv-na-20222024-roki-sch.> (accessed 20 September 2022).
2. Shoptenko, S. S. (2017), "Content and main directions of information provision of administrative and jurisdictional activities of law enforcement agencies", *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, PRAVO Series, Issue 46, Vol. 2, pp. 50–54.
3. Katerynchuk, I. P. (2015), *Legal principles of information support for the activities of law enforcement agencies of Ukraine* : Doctor of Sciences (Law) thesis, Kyiv.
4. Barash, Ye. Yu. (2012), *Administrative and legal principles of management of the State Criminal and Executive Service of Ukraine* : Doctor of Sciences (Law) thesis, Kharkiv.
5. Odyntsov, A. I. *Legal and organizational bases for information support of management in the Federal Penitentiary Service*, Scientific library of theses and abstracts, available at: www.dissertat.com/content/pravovye-i-organizatsionnye-osnovy-informatsionnogo-obespecheniya-upravleniya-v-federalnoi-s#ixzz57ecV2Omg (accessed 20 August 2022).

6. Belov, O. A. *Informatization of the activities of institutions of the penitentiary system at the present stage*, available at: www.rusnauka.com/29_SSN_2013/Pravo/11_145951.doc.htm (accessed 23 August 2022).

7. Suryn, V. V. *Legal and organizational bases of information support for the activities of the penitentiary system*, Scientific library of dissertations and abstracts, available at: www.dissercat.com/content/pravovye-i-organizatsionnye-osnovy-informatsionnogo-obespecheniya-deyatelnosti-ugolovno-ispo#ixzz57ehonSJm (accessed 25 August 2022).

8. Dodgson, K., Goodwin, F., Howard F. (2002), *Electronic Parole Surveillance System: An Evaluation of Current Programs*, Moscow, available at: <http://library.khpg.org/files/docs/1366640486.pdf> (accessed 25 August 2022).

9. Ananin, P. A. *Information support of management in institutions and bodies of the penitentiary system: organization and legal regulation*, available at: www.dissercat.com/content/informatsionnoe-obespechenie-upravleniya-v-uchrezhdeniyakh-i-organakh-ugolovno-ispolnitelnoi (accessed 22 August 2022).

УДК 342.9

DOI 10.32755/sjlaw.2022.03.039

Кравчук М. В.,аспірант кафедри адміністративного, цивільного
та господарського права і процесу,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0002-1414-3681

**КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ ПОНЬЯТЬ
«ПРАВОСУДДЯ» ТА «АДМІНІСТРАТИВНА
ПРОЦЕДУРА» В АСПЕКТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ
ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ**

У статті проаналізовано законодавчу здатність до розмежування понять «процедура» та «процес» під час здійснення адміністративного судочинства. Резюмовано, що процедура є невід'ємною складовою судового процесу, однак Кодекс України про адміністративні правопорушення не збагачений процесуальними нормами. Зауважено, що дихотомія характеру адміністративних проступків призвела до розгляду адміністративних справ за правилами кримінального й адміністративного судочинства, в тому числі судами різних юрисдикцій.

Ключові слова: *справедливість, судочинство, адміністративні проступки, судовий процес, адміністративно-деліктні відносини, органи публічної адміністрації.*

Постановка проблеми. За останній рік в Україні сталися дві довгоочікувані законотворчі події: 1) набрав чинності Закон України «Про дерадьянізацію законодавства України»; 2) ухвалений Закон України «Про адміністративну процедуру» повернувся до Верховної Ради з підписом Президента України.

Згідно зі звітом, оприлюдненим Державною судовою адміністрацією України за 2021 рік, із загальної кількості справ та матеріалів, що перебували у провадженні судів загальної юрисдикції (3 585 213), справи про адміністративні правопорушення становлять 968 082 [1], тобто 27 %, та за кількістю розглянутих справ по суті поступаються незначним відсотком лише цивільному судочинству.

Тому на сьогодні вкрай актуально й гостро постає питання заміни Кодексу України про адміністративні правопорушення на нове якісне законодавство з остаточним визначенням ролі суду під час розгляду справ про адміністративні правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці змісту адміністративного процесу й адміністративної процедури, розвитку уявлень про структуру адміністративного права приділяли увагу такі вчені, як В. Б. Авер'янов, С. О. Короед, О. В. Кузьменко, О. І. Миколенко, О. М. Миколенко та інші. Однак в умовах докорінних змін у суспільних процесах та ухвалення Закону «Про адміністративну процедуру» варто переосмислити роль суду у справах про адмінправопорушення, тобто заглибитись у питання притаманності такій діяльності ознак правосуддя. Дотепер цьому питанню не було приділено достатньої уваги.

Метою статті є пошук спільних і відмінних рис під час здійснення правосуддя та адміністративної процедури органами (посадовими особами), уповноваженими розглядати справи про адміністративні правопорушення. В умовах ухвалення Закону України «Про адміністративну процедуру» та наполегливого курсу на дерадіянізацію національного законодавства автор прагне спрогнозувати виклики, які сьогодні постали перед наукою та законодавством, для визначення місця адміністративно-деліктних відносин у системі права та ролі суду в цих відносинах.

Виклад основного матеріалу. В Україні не існує офіційного визначення поняття «правосуддя». З огляду на положення статті 124 Конституції України, що вміщує такі словосполучення, як «юридичний спір», «кримінальне обвинувачення», «розглядають також інші справи», «здійснюють виключно суди», «урегулювання спору», можемо лише констатувати, що в буквальному розумінні правосуддя – це діяльність судів з розгляду юридичних спорів з метою їх урегулювання, а також кримінальних обвинувачень та інших справ.

Щодо інших справ, то логічно, що це поняття вміщує в собі всі категорії справ, відмінні від спірних та кримінальних. До таких можемо віднести судові справи, де відповідач визнає позовні вимоги, але досудове врегулювання питання не передбачено (наприклад, розлучення за наявності неповнолітніх дітей), а також діяльність слідчих суддів, встановлення адміністративного нагляду, встановлення юридичних фактів,

розгляд справ про адміністративні правопорушення та інші дії суду, не пов'язані з урегулюванням конфлікту.

Короєд С. О. вважає, що провадження у справах про адміністративні проступки є одним з конкретних видів адміністративно-юрисдикційної діяльності процесуального характеру, яке здійснюється як у позасудовому, так і в судовому порядку. Таким чином, С. О. Короєд дійшов висновку, що встановлений законом порядок розгляду й вирішення судом справ про адміністративні проступки є формою здійснення правосуддя (судочинства) у справах про адміністративні правопорушення і становить адміністративно-деліктний судовий процес. За своєю правовою природою суд, розглядаючи справи про адміністративні проступки, вважає науковець, є адміністративно-юрисдикційним органом (органом адміністративно-деліктної юрисдикції) і водночас органом адміністративно-деліктної юстиції (правосуддя). Насамкінець автор прогнозує роль суду як основного адміністративно-юрисдикційного органу, який розглядатиме справи про адміністративні проступки, однак лише ті з них, що є спірними, а «безспірні» можуть залишитися в компетенції інших юрисдикційних органів [2, с. 7].

Як відомо, розуміння самого поняття «адміністративний процес» нині є вкрай дискусійним.

Однак не підлягає сумніву та обставина, що після ухвалення Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) його норми встановили стандарти діяльності органів публічної адміністрації (суб'єктів владних повноважень) у частині 2 статті 2 вказаного Кодексу.

З положень Закону «Про адміністративну процедуру» випливає, що адміністративне провадження є сукупністю процедурних дій і ухвалених процедурних рішень; адміністративна процедура є визначеним законом порядком (розгляду та вирішення адміністративної справи) [3].

Особливу увагу слід звернути на наявність у законі (так само, як і в КАС України) визначення поняття «адміністративна справа». За законом це справа, що стосується публічно-правових відносин щодо забезпечення реалізації права, свободи

чи законного інтересу особи та/або виконання нею визначених законом обов'язків, захисту її права, свободи чи законного інтересу, розгляд якої здійснюється адміністративним органом [3].

Згідно зі статтею 4 КАС України адміністративна справа – переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір. Сам же публічно-правовий спір – це, в тому числі, спір, у якому хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції... і спір виник у зв'язку з виконанням або невиконанням... функцій [4].

Як бачимо, навіть в умовах потреби в окремій регламентації адміністративної процедури законодавець не підібрав іншої доречної термінології для справ, розгляд яких належить до компетенції органів публічної адміністрації. На наш погляд, це свідчить про єдиність природи таких справ, розгалужених за суб'єктом розгляду та оскарження.

За такого підходу видається логічним, що адміністративна процедура (як діяльність органу публічної адміністрації з розгляду та вирішення адміністративних справ) та правосуддя (як діяльність суду з розгляду та вирішення публічно-правових спорів, що виникають під час розгляду адміністративних справ) не конкурують за місце в системі адміністративного права і співвідносяться у примітивній інтерпретації як дія та контроль. Тобто за такою схемою «дія-контроль» можна спробувати охарактеризувати діяльність органу публічної адміністрації зі складання адміністративних матеріалів та розгляду цих матеріалів судом. Тоді можна говорити, що суддя під час розгляду матеріалів адміністративного правопорушення хоча б контекстуально контролює дотримання органом (посадовою особою) публічної адміністрації певної процедури і таки виконує завдання адміністративного судочинства, а відтак і функцію правосуддя.

Варто зауважити, що це судження вже давно успішно втілюється у судову практику. Зокрема суд як орган, уповноважений на розгляд справи, перевіряє, чи дотримано під час оформлення адміністративних матеріалів органом публічної адміністрації вимоги чинного законодавства. Наприклад, на думку деяких суддів, нероз'яснення прав особі під час

складання протоколу виключає його допустимість як доказ. Позиція інших суддів ґрунтується на тому, що орган (уповноважена особа) при складанні протоколу не уповноважений на розгляд справи, саме тому в розумінні статті 268 КУпАП права та обов'язки особи роз'яснюються такій особі під час притягнення до відповідальності, як це впливає із самої назви статті – «Права особи, яка притягається до адміністративної відповідальності». При цьому під час складання протоколу роз'яснення особі прав теж є обов'язковим. Нероз'яснення прав особі як визнання протоколу недопустимим доказом може бути оцінено виключно в сенсі повноти та всебічності проведення адміністративного розслідування. Зокрема, нероз'яснення особі права користуватися допомогою фахівця в галузі права, що призвело до нереалізації особою цього права, має перебувати у причинно-наслідковому зв'язку зі спотворенням фактів, зазначених у протоколі. У разі невстановлення таких обставин реалізацію прав особи забезпечує суд на стадії розгляду питання про притягнення її до відповідальності.

Таким чином, можна говорити про те, що суд під час розгляду справи у будь-якому випадку перевіряє виконання органом публічної адміністрації своїх повноважень, тому така перевірка має ознаки адміністративного судочинства. Водночас положення про допустимість доказів передбачені також статтею 78 Цивільного процесуального кодексу України та статтею 77 Господарського процесуального кодексу України, де при оцінці доказів у певних випадках також можлива перевірка судами відповідної юрисдикції повноважень органів публічної адміністрації на формування відповідного доказу. За цих умов судження про здійснення судом саме адміністративного судочинства під час розгляду справ про адміністративні правопорушення за критерієм оцінки допустимості протоколу як доказу є сумнівним.

Крім того, всупереч приписам КАС України для такої адміністративної справи не характерна наявність спору, відсутній позовний (заявний) характер його ініціатора – особи, чий права, свободи та інтереси, ймовірно, порушені.

Усе вищезазначене, на наш погляд, не дозволяє переконливо приписати розгляд справ про адміністративні правопорушення адміністративному судочинству. Таке судочинство в адміністративно-деліктному праві є принаймні негармонійним, що може свідчити про штучність його поширення на справи про адмінправопорушення. При цьому ми погоджуємося з думкою О. М. Миколенко, яка зазначає, що сучасний рівень розвитку юридичної науки дає змогу адміністративно-деліктне право розглядати як інститут адміністративного права [5, с. 350].

На сьогодні законодавець переклав відповідальність за визначення виду судочинства в адміністративно-деліктних відносинах на суди, зазначивши, що апеляційна скарга подається до відповідного апеляційного суду через місцевий суд, який виніс постанову (стаття 294 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП, Кодекс) [6]. Як бачимо, КУпАП не визначає спеціалізацію суду апеляційної інстанції, у той час як до системи судоустрою так само належать апеляційні адміністративні суди. Досить тривалий час перегляд постанов місцевих загальних судів здійснюється судовими палатами з розгляду кримінальних справ апеляційних судів. При цьому суди України спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення (стаття 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [7]. Логічно, щоб кількості спеціалізацій відповідала й кількість видів судочинства. Тому, з одного боку, видається правильним твердження деяких науковців про існування так званого адміністративно-деліктного судочинства. Але, з іншого боку, враховуючи також висловлену нами позицію про місце адміністративно-деліктного права в системі адміністративного права, такий вид судочинства поки що не має достатнього наукового обґрунтування для самостійного існування нарівні з адміністративним.

Паралельно з цим важко заперечити, що під час розгляду справ про адміністративні правопорушення місцевий загальний суд імпліцитно виконує повноваження органу публічної

адміністрації. Це вбачається з положень КУпАП. Натомість нам видається логічним, що причинами розгалуження такої діяльності за категоріями «правосуддя» та «адміністративна процедура» є законодавче закріплення відповідних посадових повноважень судді як домінуючого призначення системи судоустрою, а також консервативне уявлення про іманентність судочинству діяльності з розгляду справ про адміністративні правопорушення.

Ми не намагатимемося ототожнити суд з органом публічної адміністрації. Однак також не будемо заперечувати, що законодавець може наділити орган певними, не притаманними йому, повноваженнями іншого органу шляхом делегування. Усередині системи правосуддя це, наприклад, наділення місцевих загальних судів повноваженнями адміністративної юрисдикції, апеляційних судів – повноваженнями судів першої інстанції. Для визначення можливості екстраполяції такого механізму на повноваження судів з розгляду відповідної категорії справ, на нашу думку, необхідно співвіднести поняття «процедура» і «процес» та визначити ступінь впливу цього співвідношення на міцність зв'язку правосуддя з адміністративно-деліктними відносинами.

Як бачимо, законодавець адміністративну процедуру назвав «порядком» (п. 5 ч. 1 ст. 2 Закону «Про адміністративну процедуру»). Згідно зі словником української мови порядок – стан, коли де-небудь чисто прибрано, всі речі на своїх місцях; чистота, лад; упорядкованість; додержання правил, норм поведінки; дисципліна [8]. На теренах інтернету «процес» (лат. *processus* – рух) визначається як послідовна зміна предметів і явищ, що відбувається закономірним порядком, сукупність ряду послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату, послідовна зміна станів об'єкта в часі [9]. КАС України визначає судовий процес як правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства [4].

У підсумку можемо стверджувати, що і процесом, і процедурою іменується «порядок» у розумінні певної дисциплінованості органів та осіб у логічно вбудованих

у часовий ланцюг взаємозамінних станів та явищ, що випливають одне з одного.

Миколенко О. І. зазначає, що термін «порядок» має різноманітне смислове навантаження, але всі наявні визначення свідчать про те, що цим словом позначаються статичні явища в нашому житті [10, с. 52].

Кузьменко О. В. вважає, що адміністративний процес завжди пов'язаний з динамікою, тоді як адміністративна процедура – зі статичними явищами в адміністративному процесі. Процес, на думку О. В. Кузьменко, – це динамічна діяльність, а процедура – його статичний, нерухомий елемент (наприклад, стадії чи етапи процесу) [11, с. 203–222].

На переконання А. Б. Авер'янова, «адміністративна» природа процесу полягає саме в тому, що він здійснюється в адміністративному (або позасудовому) порядку, тобто в межах діяльності органів і посадових осіб публічної адміністрації – органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування. Натомість судовий розгляд справ – це аж ніяк не «адміністративний» порядок. Тому адміністративне судочинство можна лише дуже умовно віднести до видів «адміністративного процесу», і тільки з чітким наголосом на «судовому» характері процесу, а саме – «адміністративно-судовий процес» [12, с. 10].

У пункті 15 частини першої статті 4 КАС України наведено визначення ухвали як рішення, яким вирішуються питання, пов'язані з «процедурою» розгляду адміністративної справи, та «інші процесуальні» питання. Процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених цим Кодексом, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал (частина 2 статті 241 КАС України) [4].

Термін «рух справи» вживається у КАС України один раз щодо передачі справи з одного суду до іншого, що є буквральним рухом справи. Водночас існує таке поняття, як «залишення позовної заяви (апеляційної/касаційної скарги) без руху».

Хоча процесуальний закон майже не відокремлює процедурні питання від інших процесуальних питань, Верховний Суд, схоже, виробив певні критерії. Наприклад, постанова Верховного Суду від 31.01.2018 (справа № 382/603/17) у своїй структурі містить розділ з назвою «Процедура» [13]. До нього входить опис таких дій: звернення позивача з позовом, ухвалення рішення судом першої інстанції, ухвалення рішення судом апеляційної інстанції, подання касаційної скарги.

У рішенні Верховного Суду від 21.04.2021 № Пз/9901/32/20 (№ 360/3611/20) щодо призначення пенсій на пільгових умовах один з розділів має назву «Рух справи» [14]. Цей розділ містить: звернення позивача з позовом, відкриття провадження судом першої інстанції, подання відзиву позивачем, внесення подання судді суду першої інстанції про розгляд справи як зразкової, відкриття Верховним Судом провадження в адміністративній справі, призначення справи до розгляду, публікація оголошення в газеті про призначення справи, отримання відзиву від відповідача.

Хоча притаманність ухваленню рішення судом по суті справи, так само як і подання позову та відзиву, процедурного характеру потребує окремого дослідження, вже зараз змушені констатувати, що законодавець ввів поняття процедури у процесуальний закон і повністю поглинув це поняття процесом, не вдаючись до вичерпного розмежування. Зі свого боку серед науковців відсутній консенсус у питанні співвідношення згадуваних вище понять. У практичній діяльності суддів потреба в чіткому розмежуванні їх відсутня.

Ми звернули увагу на те, що положення КАС України окремо виділяють таку процедуру, як врегулювання спору за участю судді. У цій процедурі суддя виступає в ролі медіатора і не має такої атрибутики судової влади, як мантия та нагрудний знак. Ця обставина дозволяє більш сміливо припускати, що певна діяльність судді може не мати ознак правосуддя.

Також ми звернули увагу на те, що ані КУпАП, ані Закон України «Про адміністративну процедуру» не містять у текстовій

частині слова «справедливість» і спільнокореневих слів. Водночас це слово міститься в кожному процесуальному кодексі.

У статті 245 КУпАП визначено завданням провадження своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності з законом [6]. Це спостереження наводить на думку про те, що приписування саме судочинству терміну «процес» сформовано не лише звичаєм. Така термінологія виділяє статусність суду як державного органу з-поміж решти органів, аби засвідчити першість місця органів правосуддя в ієрархії суб'єктів правозастосування, легалізувавши тим самим перевагу справедливості над правовою нормою.

Отже, головна відмінність правосуддя від адміністративної процедури полягає в тому, що в першому випадку закономірності є природними, а у другому – штучно створеними. Відповідно і зміст правосуддя в розумінні герменевтичного напрямку доктрини природного права стосується самої сутності права – справедливості, у той час як процедура породжена виключно позитивним правом та призначена конструювати шлях до досягнення справедливості через неухильне дотримання справедливого закону.

Висновки. За результатами дослідження можна зауважити, що і правосуддя, і адміністративна процедура в широкому розумінні, визначеному преамбулою Закону, є діяльністю з розгляду справ про адміністративні правопорушення.

Положення КУпАП не відводять особливого місця для суду з-поміж інших органів (посадових осіб), уповноважених на розгляд справ про адміністративні правопорушення. Ба більше, виходячи із завдань, які Кодекс ставить перед ними, можемо констатувати, що суд під час розгляду цієї категорії справ зобов'язаний ухвалювати рішення в точній відповідності із законом на одному рівні з органами публічної адміністрації. За процесуальними законами завданню судочинства притаманна категорія справедливості, що є вищою за закон. Такий підхід дозволяє посилити взаємозв'язок розмежування компетенцій суду й органів публічної адміністрації

із завданнями, які поставлені суспільством перед уповноваженими на розгляд справ органами.

Якщо суспільству для розгляду справ про адміністративні проступки достатньо повної відповідності букві закону, тоді відсутній сенс покладати на суди повноваження з розгляду таких справ, оскільки суд у своїй діяльності повинен керуватися передусім принципом верховенства права й таким завданням судочинства, як справедливий розгляд справи.

За результатами цього дослідження пропонуємо завершити багаторічний процес диференціації адміністративних проступків на кримінальні проступки та інші порушення. Кримінальні проступки закріпити у Кримінальному кодексі України, а інші порушення об'єднати принципово новим законодавчим актом про адміністративні проступки, у якому розгляд справ про проступки покласти виключно на органи публічної адміністрації.

Пропонуємо новим законодавчим актом визначити роль суду виключно як органу з перегляду в судовому порядку рішень, дій, бездіяльності органів публічної адміністрації, що відповідатиме положенням статті 286 КАС України.

З огляду на це, подальшим дослідженням підлягатимуть питання розмежування адміністративних проступків за критерієм суспільної небезпеки, а також питання доцільності переоцінки завдання суду під час розгляду таких категорій справ (дотримання точної відповідності закону або ж досягнення справедливості) з урахуванням суспільної думки.

Список використаних джерел

1. Звіт місцевих загальних судів про розгляд судових справ. Державна судова адміністрація України. 2021 рік. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_upload/main_site/1_mzs_4_21.xls (дата звернення: 26.08.2022).

2. Короед С. О. Судовий розгляд справ про адміністративні проступки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 17 с.

3. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 19.09.2022).

4. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005р. № 2747-IV. Дата оновлення: 10.09.2022.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 11.09.2022).

5. Миколенко О. М. Функції адміністративно-деліктного права (теоретико-правовий аспект): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 484 с.

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 213–330): Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. Дата оновлення: 16.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення: 22.09.2022).

7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. Дата оновлення: 18.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 22.08.2022).

8. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. URL: http://ukrlit.org/slovnuk/slovnuk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%BA (дата звернення: 22.09.2022).

9. Учасники проєктів Вікімедіа. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Процес> (дата звернення: 16.08.2022).

10. Миколенко О. І. Процесуальна форма в адміністративному судочинстві та проблеми законотворчості в Україні. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 50–57. URL: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.29.140750> (дата звернення: 10.09.2022).

11. Кузьменко О. В. Адміністративний процес у парадигмі права: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2006. 401 с.

12. Авер'янов В. Б. Значення адміністративних процедур у реформуванні адміністративного права. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 3. С. 8–14.

13. Постанова Верховного Суду від 31.01.2018 р. у справі № 382/603/17. URL: https://protocol.ua/ru/postanovna_kas_vp_vid_31_01_2018_roku_u_sprav_i_382_603_17/ (дата звернення: 15.09.2022).

14. Рішення Верховного Суду від 21.04.2021 р. у справі № 360/3611/20. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/inshe/zrazkovi_spravu/zs_9901_32_20 (дата звернення: 15.09.2022).

Kravchuk M.,

Postgraduate student of the Department of Administrative,
Civil and Economic Law and Process,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1414-3681

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CONCEPTS OF «JUSTICE» AND «ADMINISTRATIVE PROCEDURE» IN TERMS OF TRYING CASES ON ADMINISTRATIVE OFFENSES

The article provides the comparison of the powers of the court and other public administration authorities in trying cases on administrative offenses. The attitude of some leading researchers who study the issues of administrative law and procedure to the concepts of «procedure» and «process» is demonstrated. The legislative ability to differentiate these concepts in the course of administrative proceedings and the position of the court of cassation in this matter are analysed. It is emphasized that practicing judges are insensitive to the issue of delimitation of rules of procedure and rules of process because of unimportance of delimitation for the fulfilment of tasks of the legal proceedings. It is summarized that the procedure is an integral part of the judicial proceeding, but the Code of Ukraine on Administrative Offenses does not contain the rules of process. It is noted that the dichotomy of the nature of administrative offenses has led to trying administrative cases under the rules of criminal and administrative proceedings, including courts of different jurisdictions. The results of the study provided the grounds for the author to outline the fundamental difference between justice and administrative procedure through the category of equity.

The author notes in the conclusions that the scope of authority sufficient to perform the task of proceedings in this category of cases is decisive for the formation of a range of subjects of law among public authorities regardless of the truth of any of the statements about the relationship between the concepts of «administrative process» and «administrative procedure». Accordingly, the issues of reassessment of this task in terms of protection of human rights and fundamental freedoms, as well as in terms of the criminal nature of some administrative offenses (full compliance with the law or the achievement of equality) require further research.

Key words: *equality, judicial proceedings, administrative offences, administrative tort relations, public administration authorities.*

References

1. Report of local general courts on consideration of court cases. State Judicial Administration of Ukraine (2021), Judicial power of Ukraine, available at: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/1_mzs_4_2_1.xls (accessed 26 August 2022).

2. Koroed, S. O. (2009), *Judicial consideration of cases on administrative offenses*: Phd Thesis, Kyiv National University of Internal Affairs, Kyiv.

3. Ukraine (2022), *On the administrative procedure*, Law of Ukraine dated 17 February 2022, № 2073-IX, Verkhovna Rada of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-IX#Text> (accessed 19 September 2022).

4. Ukraine (2005), *Code of Administrative Proceedings of Ukraine dated 06 July 2005*, № 2747-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (accessed 01 September 2022).

5. Milenko, O. M. (2018), *Functions of administrative and tort law (theoretical and legal aspect)*: Doctor of Sciences (Law) Thesis, Zaporizhiiia, pp. 434–435.

6. Ukraine (1984), *Code of Ukraine on Administrative Offenses (Articles 213-330)*: Code of Ukraine dated 07 December 1984, № 8073-X, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (accessed 22 September 2022).

7. Ukraine (2022), *On the Judiciary and the Status of Judges*: Law of Ukraine dated 02 June 2016, № 1402 VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (accessed 22 August 2022).

8. *Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes* (1976), Vol. 7, P. 302.

9. Wikipedia, available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Процес> (accessed 16 August 2022).

10. Mykolenko, O. I. (2018), "Processual form in administrative judicial problems and problems of legality in Ukraine", *Constitutional State*, № 29, pp. 50–57, available at: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.29.140750> (accessed 10 September 2022).

11. Kuzmenko, O. V. (2006), *Administrative process in the paradigm of law*: Doctor of Sciences (Law) Thesis, Kyiv National University of Internal Affairs, Kyiv.

12. Averianov, V. B. (2009), "The importance of administrative procedures in the reform of administrative law", *Journal of the Kyiv University of Law*, № 2009/3, pp. 8–14.

13. Resolution of the Supreme Court dated 31 January 2018, case № 382/603/17, available at: https://protocol.ua/ru/postanova_kas_vp_vid_31_01_2018_roku_u_spravi_382_603_17/ (accessed 15 September 2022).

14. *Decision of the Supreme Court dated 21 April 2021*, case № 360/3611/20, available at: https://supreme.court.gov.ua/supreme/inshe/zrazkovi_spravu/zs_9901_32_20 (accessed 15 September 2022).

УДК 342.9:351.746

DOI 10.32755/sjlaw.2022.03.053

Пузирьов М. С.,

доктор юридичних наук, старший дослідник,
начальник відділу наукової діяльності
та міжнародного співробітництва,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-7814-9476;

Кравець М. В.,

аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та криминології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-1590-9159;

Леоненко О. А.,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-9748-2469

АНАЛІЗ СТАНУ ПРАВОПОРЯДКУ ЦЕНТРАЛЬНОГО РЕГІОНУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНИЙ АСПЕКТ

У статті зазначено, що деліктна активність військовослужбовців є однією з причин ухвалення доповнення до Кодексу України про адміністративні правопорушення, а саме – Глави 13-Б.

У дослідженні дійшли висновку, що інститут адміністративної відповідальності військовослужбовців доволі тривалий час не розглядався та вимагає свого подальшого реформування.

Ключові слова: *військовослужбовці, адміністративне правопорушення, адміністративна відповідальність, військова дисципліна, Збройні Сили України, військовий обов'язок, Військова служба правопорядку.*

Постановка проблеми. В умовах сьогодення Україна здійснює реформування, вдосконалення та створення нових форм управління і правового забезпечення у всіх сферах суспільного життя. Важливе значення у цих необхідних процесах відводиться адміністративно-правовій реформі. Вона за своїм змістом має комплексний характер, що зумовлено прагненням створити в нашій державі нову суспільно-політичну формацію. А це, у свою чергу, вимагає урегульованості різних галузей права.

Механізм реалізації оновленого законодавства має бути спрямований на запобігання військових адміністративних пра-

вопорушень, утримання від вчинення протиправних дій військовослужбовцями і повинен базуватись на ретроспективному аналізі стану правопорядку у Збройних Силах України та інших військових формуваннях.

Сучасний стан правопорядку у Збройних Силах України та інших військових формуваннях має як теоретичні, так і практичні проблеми, дослідження та вирішення яких є актуальним. Це стосується підтримання високого рівня військової дисципліни серед військовослужбовців та прирівняних до них осіб, забезпечення високої боєготовності та боєздатності військових підрозділів і частин особливо в період проведення активних бойових дій та в умовах дислокації військових частин, де не ведуться останні.

Аналіз наукових публікацій. Загальні теоретичні і практичні положення, що стосуються адміністративної відповідальності і порядку її реалізації, відображені у працях Ю. П. Битяка, І. О. Галагана, О. Г. Галая, І. П. Голосніченка, А. Г. Горного, Є. В. Додіна, С. І. Дячука, В. О. Заросило, В. В. Зуя, М. І. Єропкина, Д. М. Лук'янця, М. І. Карпенка, Л. В. Коваля, В. К. Колпакова, М. І. Мельника, В. П. Нагребельного, А. Р. Наливайка, В. П. Столбового, О. Г. Траченко, М. І. Хавронюка, Н. В. Хорощак, О. І. Черв'якова, Ц. А. Ямпольської та інших учених.

Своєю чергою питання юридичної відповідальності військовослужбовців знайшли своє відображення в наукових працях В. В. Александрова, Ю. П. Битяка, С. О. Барана, О. Б. Ганьби, Є. І. Григоренка, А. Ф. Моти, В. М. Середи, О. Г. Ткаченко, В. К. Шкарпицької. Однак, незважаючи на вагомий внесок вищевказаних дослідників у вивченні зазначеної наукової проблеми, сьогодні недостатньо розкрито особливості адміністративно-правової відповідальності військовослужбовців, особливо в період ведення збройної агресії проти нашої держави.

Мета статті – проаналізувати стан вчинення військових адміністративних правопорушень у сфері військового правопорядку на прикладі Центрального регіону.

Виклад основного матеріалу. Адміністративна відповідальність військовослужбовців – це форма юридичної відповідально-

сті за правопорушення, яке не пов'язане з виконанням службових обов'язків військовослужбовцями та не є кримінально караним.

Слід зазначити, що відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» військовослужбовці – особи, які проходять військову службу [1]. А відповідно до «Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» громадяни проходять військову службу у Збройних Силах України в добровільному порядку або за призовом. Своєю чергою у добровільному порядку громадяни проходять: військову службу (навчання) за контрактом курсантів у вищих військових навчальних закладах, а також закладах вищої освіти, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки, відділення військової підготовки; військову службу за контрактом осіб рядового складу; військову службу за контрактом осіб сержантського і старшинського складу; військову службу за контрактом осіб офіцерського складу. Натомість за призовом громадяни проходять: строкову військову службу; військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період; військову службу за призовом осіб офіцерського складу [2].

Усі військовослужбовці мають відповідні військові звання, користуються всією повнотою соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод, виконують обов'язки громадян України, передбачені Конституцією України.

Права й обов'язки військовослужбовців, які впливають з умов військової служби, визначені законами України, військовими статутами, інструкціями, положеннями, а також наказами командирів і начальників. Військовослужбовці перебувають на державному утриманні (грошовому і натуральному продовольчому забезпеченні) [3].

У 2015 році в Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) уперше запроваджено адміністративну відповідальність за вчинення військових адміністративних правопорушень. Зокрема, запроваджено відповідальність за відмову від виконання наказу або інших законних вимог командира (начальника), самовільне залишення військової частини або місця служби, необережне знищення або пошкодження

військового майна, зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем, перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, недбале ставлення до військової служби, бездіяльність військової влади, порушення правил несення бойового чергування, порушення правил несення прикордонної служби, порушення правил поведінки зі зброєю, а також речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв військовослужбовцями. Також внесено зміни щодо процесуального оформлення вчинення військових адміністративних правопорушень: так, командирам (начальникам) військових частин надано право складати адміністративні протоколи. Військовослужбовці за вчинення військових адміністративних правопорушень несуть відповідальність, передбачену главою 13-Б КУпАП, за умови, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність [4, с. 168].

Деліктна активність військовослужбовців є однією з причин ухвалення Верховною Радою України доповнення до КУпАП, а саме – Глави 13-Б «Військові адміністративні правопорушення». На сучасному етапі розвитку українського суспільства та його державності виникають різні за змістом і методами вирішення проблеми. Серед них: проведення заходів щодо захисту суверенітету та територіальної цілісності України і відсічі повномасштабної збройної агресії російської федерації, до якої залучаються військовослужбовці Збройних Сил України та інших військових формувань. Умови, в яких проводяться військові дії, є специфічними як для військовослужбовців, так і для населення, яке знаходиться на території проведення заходів щодо відсічі збройної агресії. Правові засоби запобігання та протидії військовим адміністративним правопорушенням, які вчиняються в межах проведення військових дій, є «новими» за посяганням на наявний громадський порядок та сферу державного управління. Вони є суспільно небезпечними та шкідливими за своїми наслідками. Внаслідок чого виникла потреба у захисті прав, свобод і законних інтересів громадян та держави від протиправних посягань, які вчиняють військовослужбовці та прирівняні до них особи.

До введення глави 13-Б КУпАП поняття «військові адміністративні правопорушення» в адміністративному законодавстві було відсутнє. Чинний КУпАП (ст. 15) передбачає відповідальність військовослужбовців за вчинення адміністративних правопорушень. На загальних підставах військовослужбовці, як громадяни, несуть адміністративну відповідальність за вчинення 13 адміністративних правопорушень. Глава 13-Б КУпАП передбачає відповідальність військовослужбовців за вчинення 11 адміністративних правопорушень [5].

Об'єктивне, справедливе на законних підставах застосування норм, що передбачають відповідальність за вчинення військових адміністративних правопорушень, повинно бути забезпечене належним науковим рівнем їх тлумачення.

Іншим видом правопорушень, які вчиняють військовослужбовці, є кримінальні правопорушення, які також зазнали змін. Сьогодні Кримінальний кодекс України (далі – КК України) передбачає кримінальну відповідальність військовослужбовців та інших прирівняних до них осіб за вчинення злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) у загальній кількості 36. Слід зазначити, що розділ ХІХ доповнено статтею 435-1 КК України «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю» згідно із Законом № 2110-ІХ від 03.03.2022 р., тільки після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації [6].

Узагальнений аналіз свідчить про наявність 60 видів закріплених у чинному законодавстві України правопорушень (адміністративного та кримінального характеру), які за об'єктом і предметом посягання є протиправними, суспільно небезпечними та шкідливими, що вчиняються військовослужбовцями під час проходження ними військової служби. Проте в межах однієї статті розглянути зміни в показниках усіх видів правопорушень не має можливості, тому зупинимось лише на показниках, які визначають стан адміністративних правопорушень, що вчиняють військовослужбовці.

Провівши аналіз аналітичних довідок «Доповідь про результати роботи центрального управління військової служби правопорядку», можна констатувати, що найбільш поширеним

військовим адміністративним правопорушенням є правопорушення, передбачене статтею 172-20 КУпАП «Розпивання алкогольних, слабоалкогольних напоїв або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів». На цей вид правопорушень припадає близько 80 % серед усіх військових адміністративних правопорушень, скоєних військовослужбовцями. Викорінення пияцтва серед військовослужбовців потребує своєчасного та якісного реагування, кардинальних та рішучих заходів командування підрозділів та посадових осіб Військової служби правопорядку, що спрямовані на його соціальну і адміністративну профілактику та психологічну реабілітацію. В 2018 році в зоні діяльності Центрального управління Військової служби правопорядку обліковано 1 248 таких правопорушень, в 2019 – 851, в 2020 – 831, однак у 2021 їх кількість значно зменшилась та становила 612 вищезазначених правопорушень [7; 8; 9; 10].

Одним з найбільш поширеним і небезпечним адміністративним правопорушенням, що негативно впливає на стан правопорядку у Збройних Силах України, створює суттєві перешкоди для якісного та своєчасного виконання покладених на них завдань з оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, є правопорушення, передбачене статтею 172-11 КУпАП «Самовільне залишення військової частини або місця служби». В 2018 році в зоні діяльності Центрального управління Військової служби правопорядку обліковано 451 таких правопорушень, в 2019 – 448, в 2020 їх кількість значно зменшилась та становила – 299, а в 2021 кількість майже не змінилась (порівняно з 2020 роком) і становила 311 вищезазначених правопорушень [7; 8; 9; 10].

На ефективність роботи щодо зміцнення військової дисципліни, запобігання правопорушенням цієї категорії впливає невідворотність покарання за вчинення правопорушень, пов'язаних із самовільним залишенням військових частин, місць служби та дезертирством, що своєю чергою потребує якісного та своєчасного складання адміністративного протоколу, своєчасного направлення вищезазначеного протоколу разом з матеріалами справи до суду і призначення судовими органами покарань винним військовослужбовцям відповідно до чинного

законодавства України. Особливо гостро це питання стоїть сьогодні, коли захист суверенітету та територіальної цілісності України виходить на перший план та потребує швидких та правильних рішень [11, с. 80].

На третьому місці за кількістю скоєних правопорушень є військове адміністративне правопорушення, передбачене статтею 172-15 КУпАП «Недбале ставлення до військової служби». В 2017 році в зоні діяльності Центрального управління Військової служби правопорядку обліковано 136 таких правопорушень, в 2018 році – 135, в 2019 – 110, в 2020 – 81, в 2021 – 122. Небезпечність цього адміністративного правопорушення полягає в тому, що воно передбачає невиконання або неналежне виконання своїх службових обов'язків саме військовою службовою особою (як правило, начальником чи командиром підрозділу) через недбале чи несумлінне ставлення до них, що може негативно вплинути на боєздатність та спроможність виконувати завдання за призначенням усього підрозділу [7; 8; 9; 10].

Військовослужбовці, поряд з іншими громадянами, визнаються суб'єктами адміністративної відповідальності. Однак їх правовий статус суттєво відрізняється від загального. Це визначається можливістю, а в більшості випадків – і обов'язковістю трансформації їх загальної відповідальності у специфічну.

Висновки. На підставі вищенаведеного можемо констатувати, що за досліджуваний період з трьох проаналізованих найбільш поширених військових адміністративних правопорушень тенденцію до зростання має лише військове адміністративне правопорушення, передбачене статтею 172-15 КУпАП «Недбале ставлення до військової служби».

Водночас варто визначити, що за кількісним показником найбільш поширеним військовим адміністративним правопорушенням є правопорушення, передбачене статтею 172-20 КУпАП «Розпивання алкогольних, слабоалкогольних напоїв або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів». На цей вид правопорушень припадає близько 80 % серед усіх військових адміністративних правопорушень. Введення адміністративної відповідальності за цей проступок привело до зменшення рівня таких протиправних діянь майже на п'ятдесят відсотків.

Іншим розповсюдженим видом адміністративно караних діянь стало передбачене статтею 172-11 КУпАП «Самовільне залишення військової частини або місця служби».

Отже, законодавче закріплення юридичної відповідальності за військові адміністративні правопорушення стабілізувало стан правопорядку у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, але організаційне забезпечення щодо підвищення рівня запобігання, виявлення військових адміністративних правопорушень та накладення адміністративного стягнення потребує вдосконалення, що вписується в доктрину утворення Військової поліції.

Список використаних джерел

1. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ. Дата оновлення: 22.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text/> (дата звернення: 01.09.2022).

2. Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Указ Президента України від 10.12.2008 р. № 1153/2008. Дата оновлення: 14.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text> (дата звернення: 01.09.2022).

3. Лукічов В., Артаутова В., Нікітюк Т., Кучеренко С. Основні права військовослужбовців. URL: https://www.mil.gov.ua/content/social_adaptation/osnovni_prava_vs_2020.pdf (дата звернення: 01.09.2022).

4. Топала Ю. В., Коропатов О. М. Особливості адміністративної відповідальності військовослужбовців в Україні / Репозитарій наукових публікацій Одеського державного університету внутрішніх справ. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1663/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%B2%20%D0%A2%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%BB%D0%B8.pdf> (дата звернення: 01.09.2022).

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. Дата оновлення: 16.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.09.2022).

6. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-ІІІ. Дата оновлення: 30.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.09.2022).

7. Доповідь про результати роботи центрального управління Військової служби правопорядку: аналітична довідка. Київ: ЦУВСП 2018. 32 с.

8. Доповідь про результати роботи центрального управління Військової служби правопорядку: аналітична довідка. Київ: ЦУВСП 2019. 40 с.

9. Доповідь про результати роботи центрального управління Військової служби правопорядку: аналітична довідка. Київ: ЦУВСП 2020. 42 с.

10. Доповідь про результати роботи центрального управління Військової служби правопорядку: аналітична довідка. Київ: ЦУВСП 2021. 56 с.

11. Кравець М. В., Боднар І. В. Стан правопорушень у сфері військового правопорядку та перспективи тенденцій їх розвитку. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави*: матеріали ІХ заочної Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Чернігів, 17 червня 2022 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2022. С. 78–81.

Puzryov M.,

Doctor of Sciences (Law), Senior Researcher,
Head of the Department of Scientific Activity
and International Cooperation,

Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7814-9476;

Kravets M.,

Postgraduate of the Department of Criminal,
Criminal-Executive Law and Criminology,

Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1590-9159;

Leonenko O.,

Senior Lecturer of the Department of Tactical and Special Training,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-9748-2469

**ANALYSIS OF THE STATE OF LAW AND ORDER
IN THE CENTRAL REGION OF THE ARMED FORCES
OF UKRAINE: ADMINISTRATIVE
AND TORMENTAL ASPECT**

The authors note that the current state of law and order in the Armed Forces of Ukraine and other military formations has both theoretical and practical

problems, the research and solution of which are urgent. This concerns the maintenance of a high level of military discipline among military personnel and persons equivalent to them, ensuring high combat readiness and combat capacity of military units and units, especially during the period of active hostilities and in conditions of deployment of military units where the latter are not conducted.

The article states that in 2015, for the first time, administrative responsibility for committing military administrative offenses was introduced. Changes have also been made regarding the procedural registration of the commission of military administrative offenses.

Military personnel's tormental activity is one of the reasons for the adoption by the Verkhovna Rada of Ukraine of an addition to the Code of Ukraine on Administrative Offenses, namely Chapter 13-Б "Military Administrative Offenses".

The analysis of the statistical data of the Central region enabled the authors to claim that the most common military administrative offense is the offense provided for in Article 172-20 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses "Drinking alcoholic, low-alcohol beverages or the use of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues", Article 172-11 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses "Leaving without a permission a military unit or place of service", 172-15 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses "Negligent attitude to military service".

As conclusions, the authors note that the institution of administrative liability of military personnel has not been considered for a long time and requires further reformation. The stated circumstances require improvement of the norms of the current administrative legislation, which regulates military personnel's liability for committing administrative offenses

Key words: military personnel, administrative offense, administrative liability, military discipline, Armed Forces of Ukraine, military duty, Military Law and Order Service.

References

1. Ukraine (1992), *On Military Duty And Military Service* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text/> (accessed 01 September 2022).

2. *Regulations On Military Service in the Armed Forces of Ukraine by Citizens of Ukraine* : Decree of the President of Ukraine dated December 10, 2008 No. 1153/2008. Update date 14 September 2022, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text> (accessed 01 September 2022).

3. Lukichov, V., Artautova, V., Nikitiuk, T. and Kucherenko, S. (2020), *Basic rights of military personnel*, available at: www.mil.gov.ua/content/social_adaptation/osnovni_prava_vs_2020.pdf (accessed 01 September 2022).

4. Topala, Yu. V. and Koropatov, O. M. (2019), "Peculiarities of military personnel's administrative liability in Ukraine", *Repository of*

Scientific Publications of Odessa State University of Internal Affairs, available at: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1663/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%B2%20%D0%A2%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%BB%D0%B8.pdf> (accessed 01 September 2022).

5. Ukraine (1984), *Code of Ukraine on Administrative Offenses* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (accessed 01 September 2022).

6. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine* : Code of Ukraine, Verkhovna Rada, Kyiv.

7. *Report On the Results of Work of the Central Administration of the Military Law and Order Service* : analytical reference (2018), TsUVSP, Kyiv.

8. *Report On the Results of Work of the Central Administration of the Military Law and Order Service* : analytical reference (2019), TsUVSP, Kyiv.

9. *Report On the Results of Work of the Central Administration of the Military Law and Order Service* : analytical reference (2020), TsUVSP, Kyiv.

10. *Report On the Results of Work of the Central Administration of the Military Law and Order Service* : analytical reference (2021), TsUVSP, Kyiv.

11. Kravets, M. V. and Bodnar, I. V. (2022), "The state of offenses in the field of military law and order and the prospects of their development trends", *Criminal and Executive System of Ukraine and its Role in the Development of a Legal and Social State* : proceedings of the 10th All-Ukrainian correspondence scientific and practical conference (Chernihiv, June 17, 2022), Academy of the State Penitentiary Service, Academy of the SPS, Chernihiv, pp. 78–81.

UDC 347.73

DOI 10.32755/sjlaw.2022.03.064

Nishchymna S.,

Doctor of sciences (Law), Associate Professor,

Head of the Department of Administrative,

Civil and Economic Law and Process,

Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7424-7688

THE PRINCIPLES CONTENT OF FINANCIAL LAW

The article addresses to the characteristics of the principles content of financial law, since legal principles in financial law constitute a single system and act as one of the elements of the legal regime of public relations regulation in the sphere of public finance. Based on the conducted research, the article proposes to divide the general principles of financial law into two groups: general legal principles (taking into account industry specifics) and 2) general financial and legal principles.

Key words: principles, financial law, general principles of financial law, general legal principles, general financial and legal principles.

Target setting. Various principles are used in financial law, which are characterized somewhat differently in legal science. These approaches are largely derived from the science of the theory of state and law, which, in its turn, has many interpretations of the concept of the principles of law. Thus, principles in the theory of state and law are doctrinally defined as ideas or requirements, beginnings, rules, provisions, etc. Ideas are also characterized in different ways by different authors, namely, as: basic or initial (original) guiding, key, etc.

At the same time, scientists agree that the principles, no matter what they are called, reflect the most essential features and purposefulness, objective regularities that determine the essence of the entire legal system, branch of law or legal institution.

Actual scientific researches and issues analyses. Among the scientific studies of domestic scientists regarding the principles of financial law, we note the works of: L. Kasianenko, M. Kucheryavenka, T. Latkovska, O. Muzyka-Stefanchuk, O. Orliuk, N. Pryshvy, L. Savchenko and others.

Purpose of the article is to study the basic principles of financial and legal science and determination of individual principles content of financial law.

The statement of basic materials. It is believed that the principles of law are most clearly reflected as the essence of law in general and all its branches. Financial law is no exception. The outstanding scientist-financier Yu. A. Rovinskyi also paid attention to the principles of financial law, who considered them as the principles of the state's financial activity [1, p. 21].

Legal foundations in financial law form a single system and act as one of the elements of the legal regime of public relations regulation in the sphere of public finance. The principles of financial law reflect and specify general legal principles adjusted by the peculiarities of its legal regulation. Along with the general principles of financial law, there are principles of its sub-branches and institutions, which are quite large in financial law and have their own characteristics.

Financial law is one of the branches of Ukrainian law that does not have a single codified legal act. In scientific discussions, the question of adopting the Financial Code of Ukraine, which would establish the foundations of legal regulation of relations in the field of public financial activity and consolidate the principles of financial law of industry significance, was repeatedly raised. The absence of such a code is probably justified, considering the general array of relations regulated by the norms of financial law. The principles of financial law are contained in various codes and other legal acts, which contributes to the separation of financial and legal principles into separate groups.

The principles of financial law, in our opinion, should meet two main criteria: completeness and practical implementation. Completeness means that the set of principles should be built into a certain system, covering the directions of public financial activity as much as possible, and the procedural (practical) implementation should ensure that the guiding ideas are taken into account in specific legal relationships.

We propose to divide the general principles in financial law into two groups: 1) general legal principles (taking into account industry specifics) and 2) general financial and legal principles.

The general principles on which financial legal relations are based relate to the principles of the general part of financial law, which underlie the legal regulation of social relations in the sphere of public finance. General principles alone are not enough to regulate industry relations. There is a need for special - sectoral and interdisciplinary principles.

General legal principles are understood as principles that are common to law in its international, worldwide and universal understanding; common to all legal systems of the same historical type; for legal subsystems (parties) of a certain legal system of a single society; for all branches of the legal system of a certain society and state [2, p. 108–109].

According to O. F. Skakun, the following principles should be attributed to the main general principles of law: the principle of freedom, the principle of justice, the principle of equality, humanism, democracy, legality [3, p. 240–245]. In our opinion, in the given list, there was a mixing of general legal and general social (general human) principles.

The general legal principles include: the principle of legality, the principle of social justice, the principle of social freedom, the principle of the rule of law, the principle of democracy, the principle of humanism, the principle of equality (or the equality of all before the law), the principle of responsibility for guilt, the principle of equality of all forms of ownership.

The principle of legality means that the observance and strengthening of legality in public financial activities depends on the level of financial discipline in the state and the presence of real (active) mechanisms of responsibility of the subjects of such activities in the event that they commit financial and other offenses.

Legality reflects the legal nature of the organization of social and political life, the organic connection between law and power, law and the state, law and society. The requirement of legality applies equally to all subjects of legal relations, starting with the highest bodies of state power, other state bodies that issue by-laws

within their competence (sphere of law-making), direct executors of laws – that is officials, and ending with public organizations, commercial organizations and citizens (sphere of law enforcement).

The principle of legality acts as the main and central principle of the activity of the state apparatus, therefore, of all subjects of public financial activity.

The norms of the Basic Law of the state should determine the basic principles, rules, directions of public financial activity and act as the basis for all financial legislation. In our opinion, the principle of legality consists in the exact and consistent fulfillment of the requirements of the law by all subjects of financial law and the reasonableness of the application of liability for the commission of an offense. With different approaches to understanding legality as a legal category, it is obvious that the principle of legality is a key (basic) concept for law in general and financial law in particular. The principle of legality reveals the legal reality from the point of view of the practical implementation of the law.

The principle of legality applies equally to all subjects of financial law. It finds its expression in the fact that all public financial activity is regulated by the norms of financial law, compliance with which is ensured, if necessary, by the coercive power of the state. One of the forms of such coercion in financial legal relations is called financial and legal responsibility. The principle of legality provides for the implementation of financial activities at all stages of the movement of fund funds, subject to their regulation by the norms of financial law and the possibility of applying state coercion [4, p. 46].

In financial law, the implementation of the principle of legality requires appropriate, stable and comprehensible legislation. Unfortunately, such features are characteristic of modern financial legislation only partially.

In financial law, the principle of legality consists in compliance with the legislation by all subjects, primarily financial bodies and their officials, who participate in the implementation of public financial activities. Therefore, in financial law and the financial process, all public financial activity must comply with the principle of legality.

The principle of social freedom in financial law finds its expression, for example, in the right to receive compensation at the expense of public funds (in particular, state social insurance funds) in the event of relevant insurance cases; the right of individuals and legal entities to independently dispose of their income after paying all necessary taxes and fees.

The principle of the rule of law in financial law requires the state to implement it in law-making and law-enforcement activities, in particular to laws, which in their content should correspond to the ideas of social justice, freedom, equality, etc.

The rule of law is manifested primarily in the rule of law and consists in the regulation of the most important social relations with the help of laws.

Therefore, in financial law, the principle of the rule of law means that all public financial activity is regulated by legal norms that establish both the financial powers of state-authority subjects and the limitations of their exercise of public power.

The principle of humanism also finds its manifestation rather indirectly in financial law. Thus, any person who is a subject of financial legal relations, who does not have authority, has the right to protect his violated financial rights, to have his case fairly considered by an impartial court.

The principle of equality or equality of all before the law means that there is a single legislation for all subjects of financial legal relations. The famous ancient Roman politician, outstanding orator, philosopher and writer Marcus Tullius Cicero argued that everyone should be subject to the law. Later, this thesis was transformed into the principle of equality of all before the law.

The essence of the principle of responsibility for guilt is that the measures of financial (financial and legal) responsibility rely only on the one who is guilty of violating the relevant legal norms, that is, on the guilty person. In financial law, both a legal entity and an individual who acted on behalf of a legal entity can be held liable for one offense. This principle is an important constitutional principle of the legitimacy of state power. It ensures the growth of subjects' trust in public authorities, and therefore in the state as a whole.

To conclude the abovementioned, we note that not all general legal principles are of particular importance in financial law. But all these principles are basic for legal relations, in particular, financial and legal relations.

We suggest that the general financial and legal principles include: the principle of unity of the financial, budgetary, tax, banking and monetary system of the state; the principle of unity and interaction of financial policy and the financial system; the principle of financial security of the state; the principle of unity and integrity of the system of financial bodies.

The list of principles of financial law presented in modern financial and legal science looks more like a set of arguments justifying certain ideas in the field of public finance, which, unfortunately, are not always agreed upon.

At the same time, some of them regulate the sphere of financial and legal regulation, but also the sphere of all public law and economic turnover. Many scientific works mention the principles of financial law, but at the same time, not all of them reveal their essence. In addition, the authors' visions of definitions and systems of principles may differ significantly.

Despite the fact that for the first time the principles of financial law were given attention back in Soviet times, today the basic financial and legal principles are formed by law-making bodies based on certain legal experience and legal culture of the state and are based on the main provisions of the legal system taking into account the achieved level of development of financial legislation.

The principle of the unity of the financial, budgetary, tax, banking and monetary system of the state has an inter-institutional meaning and purpose. Any financial relationship should not be carried out in isolation from other financial relationships, but in close connection and interaction. For instance, the connection between budget law and tax law is unconditional, because the main source of income for budgets included in the state budget system are taxes included in the tax system. The stability of the banking system depends on the stability of the monetary system of the state.

The continuation of the previous principle is the principle of unity and interaction of financial policy and the financial system,

which means that the independence of public authorities – subjects of financial legal relations should not go beyond the fundamentals of financial policy, on which the stability of the financial system and its individual components depends.

At the current stage, financial policy is a component of the state's economic policy aimed at the formation, distribution and use of centralized and decentralized funds of the state and local self-government bodies. The implementation of financial policy is directly related to the forms and methods of public financial activity, and aims at the most effective distribution of national income both among economic sectors and individual subjects.

Policy is a prerequisite for the formation of any legal norms. In this context, one should agree with the statement that financial policy is a component of financial and legal regulation and a factor affecting its maintenance, manifested in numerous and diverse functions of creation, distribution, redistribution and use of funds. That is, all relations surrounding public finances are interconnected and interdependent on the financial policy of the state.

Scientist P. M. Godme wrote that regarding financial policy and because of the fact that public spending is seen as an evil, financial policy is guided by one principle: to achieve maximum economy and the greatest possible reduction of expenditure. Such a simplified financial policy continues to form the basis of the liberal doctrine [5, p. 70].

Thus, the principle of the unity of financial policy and the financial system of the state in the context of financial law determines the interrelationship of all links of the financial system and the constant influence of state measures on public finances.

The unity of the financial system is a necessary condition for the unity of the state and its sovereignty. It is determined by the unity of the monetary, budgetary and tax systems, as well as the inadmissibility of establishing customs borders within the state and ensuring the freedom of movement of goods, works, services and financial resources.

In the conditions of political and economic instability, the principle of financial security of the state occupies a special place. World experience shows that when building a model of the financial system from the standpoint of national security, it is important not

to go to extremes. Thus, it is necessary to avoid both the decentralization of the financial system and the excessive centralization of financial resources in the state budget, which excludes the independent development of the private sector of the economy.

In each country, the level of financial security of the state is determined by a certain set of factors. The most characteristic are: the degree of economic openness of the state and access to the domestic market; the degree of development of the financial market; the attractiveness of the country's financial climate; degree of regulatory and legal support of the financial market; the degree of public trust in the financial policy of the state, which is manifested in its participation in operations on the financial market; the effectiveness of the fight against financial crimes.

The next general financial and legal principle is the unity and integrity of the system of financial bodies. In a general sense, financial bodies are subjects of financial law that make up the financial apparatus of the state. In turn, the financial apparatus of the state is a component of the state apparatus, which is entrusted with the function of leading and managing finances.

In our opinion, the principle of unity and integrity of the system of financial bodies should be observed in all spheres of public financial activity (budgetary, tax, banking, etc.) and relate to the creation and functioning of those bodies that carry out this activity. In addition, it is necessary to pay attention to the coordination of activities of various bodies.

Thus, the list of general financial and legal principles is not wide enough, although the spectrum of social relations they cover is quite important for the functioning of the state. A significant factor is the observance of financial and legal norms in their application and implementation in practical activities.

Conclusions. The principles of financial law are the basic principles established in various formal sources. In the functional aspect, the principles act, on the one hand, as ascending principles of legal regulation, which ensure the consistency and effectiveness of the system of legal norms, on the other hand, as direct regulators of the behavior of participants in financial legal relations.

References

1. Rovynskyiv, E. A. (1960), *Basic issues of the theory of Soviet financial law*, State Publishing House of Law Literature, Moscow.
2. Kolodii, A. M. (1998), *Principles of Ukrainian law*, Yurinkom Inter, Kyiv.
3. Skakun, O. F. (2000), *Theory of the state and law*, Konsum, Kharkiv.
4. Voronova, L. K., Kucheriavenko, M. P., Prishva, N. Yu. and others (2009), *Financial law of Ukraine*, Legal unity, Kyiv.
5. Godme, P. M. (1978), *Financial law*, Progress, Moscow.

Ніщимна С. О.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-7424-7688

ЗМІСТ ПРИНЦИПІВ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Стаття присвячена характеристиці змісту принципів фінансового права, оскільки правові принципи у фінансовому праві становлять єдину систему та виступають одним із елементів юридичного режиму регулювання суспільних відносин у сфері публічних фінансів.

У фінансовому праві застосовуються різні принципи, які в теорії держави і права доктринально визначаються як ідеї або вимоги, початки, правила, положення тощо. Разом із цим науковці погоджуються, що принципи, як би їх не називали, відображають найбільш суттєві особливості та цілеспрямованість, об'єктивні закономірності, які визначають сутність усієї системи права, галузі права чи правового інституту.

Правові засади у фінансовому праві утворюють єдину систему і виступають одним із елементів юридичного режиму регулювання суспільних відносин у сфері публічних фінансів. У принципах фінансового права відображаються та конкретизуються загальноправові засади, скориговані особливостями його правового регулювання. Поряд із загальними принципами фінансового права діють принципи його підгалузей та інститутів, яких у фінансовому праві достатньо велика кількість, що мають свої особливості.

На підставі проведеного дослідження у статті запропоновано розділити загальні принципи фінансового права на дві групи: 1) загальноправові засади (з урахуванням галузеві спеціфіки) та 2) загальні фінансово-правові засади.

До загальних фінансово-правових засад запропоновано відносити: принцип єдності фінансової, бюджетної, податкової, банківської та грошової системи держави; принцип єдності та взаємодії фінансової політики та фінансової системи; принцип фінансової безпеки держави; принцип єдності та цілісності системи фінансових органів.

Ключові слова: принципи, фінансове право, загальні засади фінансового права, загальноправові засади, загальні фінансово-правові засади.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.8

DOI 10.32755/sjlaw.2022.03.073

Івашева Т. В.,

старша викладачка кафедри підвищення
кваліфікації персоналу пробації,
Інститут підвищення кваліфікації персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України
Академії Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-5390-0278

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ У ВИДІ ВИПРАВНИХ РОБІТ СТОСОВНО ФІЗИЧНИХ ОСІБ-ПІДПРИЄМЦІВ

У статті проаналізовано нормативно-правову регламентацію, а також практичні аспекти виконання кримінального покарання у виді виправних робіт, призначене засудженим, які мають статус фізичних осіб-підприємців. Розкрито зміст проблемних аспектів, що виникають у практиці виконання кримінальних покарань у виді виправних робіт, призначених фізичним особам-підприємцям.

Ключові слова: покарання, кримінально-виконавче право, виправні роботи, фізична особа-підприємець, заробітна плата, прибуток, уповноважений орган з питань пробації.

Постановка проблеми. Виправні роботи – вид кримінального покарання, який чи не найрідше застосовується у вітчизняній практиці кримінального судочинства. За інформацією Державної установи «Центр пробації» станом на 1 лютого 2022 року лише 505 суб'єктів пробації перебували на обліку уповноважених органів з питань пробації як такі, кому призначено цей вид кримінального покарання. Такий кількісний показник становив менше 1 % від загальної кількості підоблікових суб'єктів пробації, яка становила 63 739 осіб [1].

Окреслене, поряд з іншими факторами, приводить до того, що аспекти реалізації цього виду кримінального покарання не часто потрапляють у фокус уваги науковців та практиків.

Однак на сьогодні існує велика кількість проблем, що пов'язані з недосконалістю нормативно-правової регламентації відповідних правовідносин. Однією з таких проблем є відсутність чіткого правового механізму реалізації кримінальних покарань у виді виправних робіт, призначених засудженим, які мають статус фізичних осіб-підприємців. При цьому кількість фізичних осіб-підприємців в Україні невпинно зростає. Станом на 7 серпня 2022 року в Україні зафіксовано 1 993 358 фізичних осіб-підприємців [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній правовій науці з часів проголошення незалежності України триває науковий дискурс щодо доцільності та ефективності кримінального покарання у виді виправних робіт.

Низка науковців, таких як М. О. Бевз, Я. І. Бондаренко, О. І. Ворожко, І. М. Дарморис, Є. В. Саліван, Н. А. Тимченко, М. М. Фашух, відстоюють позицію про рудиментарний характер та архаїзм цього виду кримінального покарання як залишкового правового інституту радянського тоталітарного суспільства.

На противагу викладеному такі науковці, як І. А. Антошук, Н. М. Барановська, Т. М. Олійник, О. О. Петрененко, Л. І. Петришина, С. В. Римар, наполягають на ефективності цього виду кримінального покарання, а його наявність у Кримінальному кодексі України (далі – ККУ) вважають важливим кроком на шляху гуманізації карального напрямку кримінальної політики України.

Загальні аспекти правової регламентації виконання кримінального покарання у виді виправних робіт висвітлювалися в наукових працях таких вітчизняних учених, як: Ю. В. Баулін, М. І. Бажанов, І. Г. Богатирьова, І. А. Вартилицька, Н. О. Гуторова, В. М. Дрьомін, М. І. Мельник, В. Г. Павленко, М. В. Романов, В. М. Трубніков, В. І. Тютюгін, В. В. Сташис, А. Х. Степанюк, С. І. Халимон, М. П. Черненко.

У цій статті ми не братимемо участь у окресленому науковому дискурсі. Метою нашої статті обумовлює сам факт існування у вітчизняній правовій реальності інституту кримінального покарання у виді виправних робіт, а також наявність правових прогалин та колізій, що мають місце під час його реалізації.

Мета статті – комплексне дослідження та нормативно-правовий аналіз виконання кримінального покарання у виді виправних робіт, призначене засудженим, які мають статус фізичних осіб-підприємців.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статей 51, 57 та 100 ККУ виправні роботи є одним із дванадцяти видів кримінальних покарань. Виправні роботи встановлюються на строки від 6 місяців до 2 років і відбуваються за місцем роботи засудженого. Із суми заробітку засудженого до виправних робіт здійснюються відрахування в дохід держави в розмірі, встановленому вироком суду, в межах від 10 до 20 %. Виправні роботи можуть бути призначені неповнолітньому у віці від 16 до 18 років за місцем роботи на строк від 2-х місяців до 1 року. Із заробітку неповнолітнього, засудженого до виправних робіт, здійснюється відрахування в дохід держави в розмірі, встановленому вироком суду, в межах від 5 до 10 % [3].

Відповідно до статті 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом [4]. Також згідно зі статтею 50 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) право на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом, має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Фізична особа здійснює своє право на підприємницьку діяльність за умови її державної реєстрації в порядку, встановленому законом. Інформація про державну реєстрацію фізичних осіб-підприємців є відкритою. Якщо особа розпочала підприємницьку діяльність без державної реєстрації, уклавши відповідні договори, вона не має права оспорювати ці договори на тій підставі, що вона не є підприємцем [5].

Підпунктом 3.8.1 пункту 3 розділу III Класифікації організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004, затвердженій наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 травня 2004 р. № 97, визначено, що підприємцем є фізична особа, яка є громадянином України, іноземним громадянином, особою без громадянства, що здійснює підприємницьку діяльність [6].

Крім того, статтею 35 ЦКУ передбачено, що займатися підприємницькою діяльністю як фізична особа-підприємець мож-

ливо з шістнадцяти років (за наявності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування така особа може бути зареєстрована як підприємець). З моменту державної реєстрації такого підприємця він отримує повну цивільну дієздатність, яка за загальним правилом настає з повноліття [5].

Відповідно до частини 2 статті 57 ККУ виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацездатних, до осіб, що не досягли шістнадцяти років, та тих, що досягли пенсійного віку, а також до військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, приватних виконавців, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування [3].

З огляду на викладене, на сьогодні відсутні будь-які нормативні обмеження щодо застосування вказаного виду кримінального покарання до фізичних осіб-підприємців. Проте можливі ситуації, коли засудженим до виправних робіт є фізична особа-підприємець, яка відбуватиме покарання за місцем здійснення власної підприємницької діяльності. Доказом застосування кримінального покарання у виді виправних робіт до фізичних осіб-підприємців є вирок Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 04.03.2010 року у справі №1-111/2010.

За таких умов виникає запитання, що є сумами заробітку засудженого до виправних робіт, з яких має бути здійснено відрахування в дохід держави в розмірі, встановленому вирокі суду.

Частиною 2 статті 45 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВКУ) передбачено, що відрахування провадяться з усієї суми заробітку, без виключення з цієї суми податків та інших платежів і незалежно від наявності претензій до засудженого за виконавчими документами, за кожний відпрацьований місяць при виплаті заробітної плати. В осіб, які працюють за сумісництвом, відрахування провадяться із заробітку за кожним місцем роботи. Відрахування відповідно до судового рішення починаються з наступного дня після надходження судо-

вого рішення та повідомлення на підприємство, в установу чи організацію, але не раніше ніж судове рішення набрало чинності [7].

У статті 1 Закону України «Про оплату праці» зазначено, що заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу [8].

Проте фізична особа-підприємець не отримує щомісячну заробітну плату в розумінні Закону України «Про оплату праці».

Натомість відповідно до статті 42 Господарського кодексу України (далі – ГКУ) підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [9].

Згідно з частинами 1–2 статті 142 ГКУ прибуток (дохід) суб'єкта господарювання є показником фінансових результатів його господарської діяльності, що визначається шляхом зменшення суми валового доходу суб'єкта господарювання за певний період на суму валових витрат та суму амортизаційних відрахувань. Склад валового доходу та валових витрат суб'єктів господарювання визначається законодавством. Для цілей оподаткування законом може встановлюватися спеціальний порядок визначення доходу як об'єкта оподаткування [9].

Відповідно до пункту 177.1 статті 177 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) об'єктом оподаткування доходів, отриманих фізичною особою-підприємцем від провадження господарської діяльності, крім осіб, що обрали спрощену систему оподаткування, є чистий оподатковуваний дохід, тобто різниця між загальним оподатковуваним доходом (виручка у грошовій та негрошовій формі) і документально підтвердженими витратами, пов'язаними з господарською діяльністю такої фізичної особи-підприємця [10].

Згідно з пунктом 291.2 статті 291 ПКУ спрощена система оподаткування, обліку та звітності – особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, на сплату єдиного податку в порядку

та на умовах, визначених цією главою, з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності [10].

Особливістю спрощеної системи оподаткування є незастосування до неї поняття «чистого оподаткованого доходу». Тобто під час подання декларації фізичними особами-підприємцями, які обрали спрощену систему оподаткування, розділ «витрати» залишається незаповненим, а всі кошти, що надійшли на їх рахунки – вважаються виручкою, тобто всі кошти, що надійшли на рахунок таких осіб вважаються їхнім доходом. Жодні видатки і витрати на устаткування, заробітну плату, оренду, сплату комунальних платежів – не вираховуються з цієї суми.

В обох окреслених випадках податковий (звітний) період не дорівнює місяцю (квартал/рік). За таких умов виникає об'єктивна проблема, пов'язана з обчисленням сум для щомісячних відрахувань під час виконання виправних робіт.

Саме тому з метою врегулювання окресленої прогалини у правовому регулюванні пунктом 7.10 Розділу III Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань, затвердженої наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 19.12.2003 р. № 270/1560, було передбачено, що якщо засуджена особа є сама приватним підприємцем або фермером, то сума щомісячних утримань визначається на основі прогнозованого прибутку. Кінцевий розрахунок здійснюється за підсумками року, зважаючи на розмір отриманого нею прибутку. Відомості про отриманий прибуток інспекція запрошує в податкових органах за місцем проживання засуджених осіб і долучає їх до особової справи [11].

Проте вказаний вище нормативний акт було скасовано спільним наказом від 29.01.2019 р. № 271/5/66 Міністерства юстиції України та Міністерства внутрішніх справ України «Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України від 19 грудня 2003 року № 270/1560» [12].

На сьогодні відсутній правовий механізм регулювання окресленої вище проблемної ситуації.

Окремі проблемні аспекти виконання кримінальних покарань у вигляді виправних робіт, призначених фізичним особам-підприємцям, впливають з обов'язків, які при цьому визначено кримінально-виконавчим законодавством для засудженого та власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу за місцем відбування засудженими покарання.

Так, законодавець у статтях 41 та 44 КВКУ зазначив обов'язки указаних вище суб'єктів. Зокрема, до обов'язків засудженого до покарання у виді виправних робіт віднесено:

- додержуватися встановлених відповідно до закону порядку та умов відбування покарання;
- сумлінно ставитися до праці;
- працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися для взяття на облік до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітних, якщо на час виконання вироку вони не працюють або звільнені з роботи відповідно до законодавства про працю та працевлаштуватися, якщо їм буде запропоновано відповідну посаду (роботу);
- повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання;
- погоджувати з уповноваженим органом з питань пробації зміну місця роботи;
- з'являтися за викликом до уповноваженого органу з питань пробації [7].

Своєю чергою обов'язки власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу за місцем відбування засудженими покарання у виді виправних робіт полягають у:

- щомісячному відрахуванні визначеної судовим рішенням частини заробітної плати і перерахування утриманої суми в дохід держави;
- додержанні порядку та умов відбування покарання;
- своєчасному інформуванні уповноваженого органу з питань пробації про ухилення засудженого від відбування покарання, переведення засудженого на іншу роботу чи посаду, а також його звільнення;

– щомісячному інформуванні уповноваженого органу з питань пробації про кількість робочих днів за графіком на підприємстві, в установі, організації, кількість фактично відпрацьованих засудженим робочих днів, розмір заробітної плати та утримань з неї за вироком суду, кількість прогулів, кількість днів тимчасової непрацездатності за листком непрацездатності та з інших причин [7].

У випадку поєднання в одній особі засудженого і власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу за місцем відбування засудженими покарання (фізичної особи-підприємця) виникають об'єктивні сумніви щодо ефективності реалізації певних обов'язків роботодавця, пов'язаних із здійснення своєрідних контрольних функцій стосовно засудженого, як-то: своєчасне інформування уповноваженого органу з питань пробації про ухилення засудженого від відбування покарання тощо.

У доповнення до сказаного зазначимо, що згідно з абзацом 2 підпункту 6 пункту 2 Розділу VIII Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 29.01.2019 р. № 272/5 один раз на квартал до особової справи засудженого до виправних робіт долучається характеристика з місця роботи. Схожим чином відповідно до абзацу 2 підпункту 2 пункту 5 Розділу VIII указанного вище Порядку до особової справи засудженого до виправних робіт додається характеристика на нього від власника підприємства [13]. Із очевидних підстав об'єктивність та неупередженість характеристики, наданої самими засудженим стосовно себе, викликає сумнів.

Висновки. Вирішення окреслених у статті проблемних аспектів, пов'язаних із реалізацією кримінальних покарань у виді виправних робіт, призначених фізичним особам-підприємцям, на нашу думку, може полягати в двох основних напрямках.

Першим напрямом є законодавча заборона відбування цього виду кримінального покарання фізичним особам-підприємцям за місцем здійснення власної підприємницької діяльності. Напрямок міг би бути реалізований шляхом внесення змін до ст. 57

ККУ, доповнивши її частиною 4 такого змісту: «Фізичним особам-підприємцям забороняється відбування покарання у виді виправних робіт за місцем здійснення власної підприємницької діяльності».

З огляду на постійне зростання в Україні кількості фізичних осіб-підприємців, які активно працюють, вважаємо окреслений напрям вирішення проблем неефективним.

Другим напрямом могло би бути якісне нормативно-правове регулювання відповідних кримінально-виконавчих правовідносин. Такий напрям може бути реалізований шляхом внесення змін до Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 29.01.2019 р. № 272/5, а саме:

– абзац 2 підпункту 6 пункту 2 Розділу VIII доповнити реченням такого змісту: «У випадку відбування покарання у виді виправних робіт фізичною особою-підприємцем за місцем здійснення власної підприємницької діяльності така характеристика складається посадовою особою уповноваженого органу з питань пробації»;

– абзац 2 підпункту 2 пункту 5 Розділу VIII доповнити реченням такого змісту: «У випадку відбування покарання у виді виправних робіт фізичною особою-підприємцем за місцем здійснення власної підприємницької діяльності така характеристика складається посадовою особою уповноваженого органу з питань пробації»;

– пункт 4 Розділу VIII доповнити підпунктом 10 такого змісту: «1. Якщо засуджена особа є сама фізичною особою-підприємцем, то сума щомісячних утримань визначається на основі прогнозованого прибутку. Кінцевий розрахунок здійснюється за підсумками податкового (звітного) періоду, зважаючи на розмір отриманого нею прибутку. 2. Відомості про отриманий прибуток уповноважений орган з питань пробації запитує у фіскальній службі за місцем проживання засуджених осіб і долучає їх до особової справи. Уповноважений орган з питань пробації щокварталу перевіряє в засудженого до ВР, який є підприємцем, такі документи:

- виписка з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців;
- витяг з реєстру платників єдиного податку;
- другий примірник декларації про доходи особи з відміткою Державної фіскальної служби України про прийняття, у разі її подання на паперовому носії;
- другий примірник декларації про доходи особи та квитанції, отримані від Державної фіскальної служби України, в електронній формі, у разі подання декларації засобами електронного зв'язку з дотриманням вимог законів щодо електронного документообігу та електронного цифрового підпису».

Список використаних джерел

1. Статистичні дані. Пробація України. URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=197 (дата звернення: 15.08.2022).
2. Фопономіка. Економіка українських фопів у реальному часі. URL: <https://opendatabot.ua/open/foponomics> (дата звернення: 15.08.2022).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 23.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 23.05.2022).
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254 к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.08.2022).
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 01.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.08.2022).
6. Класифікація організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004: наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.05.2004 р. № 97. URL: https://ukrstat.gov.ua/klasf/st_kls/KOPFG_zm8_2021.pdf (дата звернення: 15.08.2022).
7. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. Дата оновлення: 20.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 15.08.2022).
8. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР. Дата оновлення: 17.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.08.2022).

9. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Дата оновлення: 01.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.08.2022).

10. Податковий кодекс України : Закон України від від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 19.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 15.08.2022).

11. Інструкція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : затверджена наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерство внутрішніх справ України від 19.12.2003 р. № 270/1560. Втрата чинності. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0016-04#Text> (дата звернення: 15.08.2022).

12. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України від 19 грудня 2003 р. № 270/1560 : наказ Міністерства юстиції України та Міністерства внутрішніх справ України від 29.01.2019 р. № 271/5/66. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0119-19#Text> (дата звернення: 15.08.2022).

13. Про затвердження Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : наказ Міністерства юстиції України від 29.01.2019 р. № 272/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19#Text> (дата звернення: 15.08.2022).

Ivasheva T.,

Senior Lecturer of the Department
of Probation Personnel Training,

Institute of Advanced Training of Personnel

of the State Criminal and Executive Service of Ukraine

of the Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-5390-0278

PECULIARITIES OF EXECUTION OF CRIMINAL PUNISHMENT IN THE FORM OF CORRECTIONAL LABOR FOR INDIVIDUALS-ENTREPRENEURS

Correctional labor is a type of criminal punishment that is rarely used in domestic criminal justice. As of February 1, 2022, there were 63,739 persons on the records of the authorized probation authorities, of which 505 persons (that is, less than 1%) were assigned this type of punishment.

The outlined, along with other factors, leads to the fact that aspects of the implementation of this type of criminal punishment do not often fall into the focus of

attention of scholars and practitioners. However, the relevance of a full and comprehensive scientific and practical analysis of the mechanism of implementation of this type of criminal punishment is significant, because the practice of performing correctional labor is connected with the application of not only the norms of criminal law, but also labor, tax, financial, social legislation, etc.

Today, there is a large number of problems associated with the imperfection of the normative and legal regulation of the relevant legal relations. One of these problems is the lack of a clear legal mechanism for the implementation of criminal punishments in the form of correctional labor assigned to convicts who has the status of natural individuals-entrepreneurs. At the same time, the number of individual entrepreneurs in Ukraine is constantly growing. As of August 7, 2022, 1,993,358 individual entrepreneurs were registered in Ukraine.

The regulatory and legal regulations, as well as practical aspects of the execution of criminal punishment in the form of correctional labor, assigned to convicts who have the status of natural individuals-entrepreneurs are analyzed in the article. The essence of problematic aspects that arise in the practice of execution of criminal punishments in the form of correctional labor assigned to natural individuals-entrepreneurs is revealed.

Key words: punishment, criminal and executive law, correctional labor, individual-entrepreneur, salary, profit, authorized body on probation issues.

References

1. *Statistical data*. Ukraine's Probation, available at: www.probation.gov.ua/?page_id=197 (accessed 15 August 2022).
2. *Phoconomics. Economy of Ukrainian FOPs in real time*, available at: <https://opendatabot.ua/open/foconomics> (accessed 15 August 2022).
3. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
4. Ukraine (1996), *Constitution of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
5. Ukraine (2003), *Civil Code of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
6. Ukraine (2004), *Classification of organizational and legal forms of management*, State Committee of Ukraine on Technical Regulation and Consumer Policy, Kyiv.
7. Ukraine (2004), *Criminal and Executive Code of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
8. Ukraine (1995), *About salary*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
9. Ukraine (2003), *Economic Code of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
10. Ukraine (2011), *Tax Code of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
11. Ukraine (2003), *Instruction on the procedure for the execution of punishments not related to deprivation of liberty and the exercise of control*

over persons sentenced to such punishments (loss of validity), State Department of Execution of Sentences of Ukraine and the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv.

12. Ukraine (2019), *On recognizing as invalid the order of the State Department of Ukraine on Execution of Sentences*, Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated December 19, 2003. № 270/1560, Ministry of Justice of Ukraine and Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv.

13. Ukraine (2019), *On the approval of the Procedure for supervision and social-educational work with those sentenced to sentences not related to deprivation of liberty*, Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv.

УДК 343.8

DOI 10.32755/sjlaw.2022.03.086

Ключко І. М.,старша викладачка кафедри підвищення
кваліфікації персоналу пробації,

Інститут підвищення кваліфікації персоналу

Державної кримінально-виконавчої служби України

Академії Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0002-2785-4925

ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ВЧИНЕННЯ ПОВТОРНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВOPOPУШЕННЯ ЗАСУДЖЕНИМИ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

У статті визначаються особливості використання та застосування працівниками відділів соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими установ виконання покарань оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі. Доведено, що оцінка ризиків є важливим інструментом для цілей пенітенціарної системи, та розкрито зміст деяких проблемних аспектів, які виникають у практиці стосовно заповнення оцінки ризиків.

***Ключові слова:** оцінка ризику вчинення повторних кримінальних правопорушень, криміногенні потреби, статичні фактори ризику, динамічні фактори ризику.*

Постановка проблеми. З огляду на реформування пенітенціарної системи України передбачено вдосконалення підходів щодо ресоціалізації засуджених в установах виконання покарань з урахуванням результатів оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення та постійного моніторингу й оцінки досягнутих результатів.

Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення – це процес та результат аналізу впливу факторів ризику на ймовірність виникнення протиправної поведінки засудженого, її можливих наслідків, визначення криміногенних потреб та заходів щодо їх мінімізації [1].

Протягом 2021 року, відповідно до інформації Державної кримінально-виконавчої служби України, до підсистеми «КАСАНДРА» внесено 53 750 оцінок ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбав-

лення волі: перших – 34 681, проміжних – 15 527 та підсумкових – 3 543.

У період 2021–2022 рр. у Територіально відокремленому відділенні «Білоцерківська філія Академії Державної пенітенціарної служби» відбулися навчання 340 начальників відділень соціально-психологічної служби відділів соціально-виховної та психологічної служби установ виконання покарань і слідчих ізоляторів.

Результати опитування під час навчання начальників відділень щодо практичного застосування оцінки ризиків в установах виконання покарань та компаративний аналіз інструменту дозволяють виокремити певні аспекти застосування оцінки ризиків та виявити прогалини в законодавстві. Досвід практичного використання нового інструменту – на початковій стадії, тому виникає багато питань та моментів щодо заповнення оцінки ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд проблематики застосування оцінки ризиків проводили дослідники з різних галузей юридичних і психологічних наук, зокрема: К. Автухов, І. Яковець, А. Гель, О. Колб, О. Мірошніченко, В. Човган, Д. Ягунов. Однак особливості практичного застосування оцінки ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень засудженими до позбавлення волі в установах виконання покарань на сучасному етапі її впровадження недостатньо досліджені.

Мета статті – висвітлити особливості практичного застосування оцінки ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень засудженими в установах виконання покарань.

Виклад основного матеріалу. Інструменти оцінки ризиків були вперше запроваджені в Канаді 1977 року, після введення у кримінальне законодавство поняття «небезпечний злочинець» і виникнення необхідності виділення таких осіб із загальної маси злочинців. Відтоді оцінки ризиків проводяться під час вирішення багатьох питань – починаючи від розподілу до установи виконання покарань і закінчуючи підготовкою матеріалів на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Серед основних інструментів оцінки можна назвати такі:

SONAR, PCL-R, HCR-20, LSI-R, SAVRY, CAPA, CRS, STATIC-99 [2, с. 101–103].

В Україні оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення успішно використовується у практиці пробації з 2017 року. Тому зрозуміло, що постала необхідність привести у відповідність підходи в роботі з випадками та відслідковування «руху» у кримінально-виконавчій системі кожного засудженого. Однаковий підхід дозволить оцінювати динаміку ризиків засуджених, які часто потрапляють з пробації в установи виконання покарань, обирати найбільш вдалі заходи впливу для запобігання рецидиву і згодом оцінювати ефективність таких заходів.

Програмою діяльності Кабінету Міністрів України (2020 р.) передбачається запровадження системи оцінки ризиків вчинення особою повторного злочину. Це саме положення знайшло своє відображення у Плані пріоритетних дій Уряду на 2020 рік. Зазначено, що запровадження оцінки забезпечить удосконалення індивідуального планування в роботі із засудженими з урахуванням ризиків та потреб. Запровадження оцінки ризиків та індивідуального планування у соціально-виховній роботі із засудженими сприятиме забезпеченню безперервності у здійсненні заходів виправлення та ресоціалізації, а також є важливим інструментом під час вирішення питання щодо можливості умовно-дострокового звільнення [3, с. 7].

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 04.11.2013 р. № 2300/5 соціально-виховна та психологічна робота із засудженими здійснюється відповідно до індивідуальних програм, які складаються за результатами медичного обстеження, психодіагностики і психолого-педагогічного вивчення, кримінологічної, кримінально-правової характеристики, оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення [4].

Наказом Міністерства юстиції України від 26.06.2018 р. № 2023/5 передбачено, що з 2022 року формування системою прогнозу вчинення особою повторного кримінального правопорушення ґрунтуватиметься на використанні машинного навчання та алгоритмів автоматизованих висновків, заснованих на

результатах обробки великих структурованих масивів даних. Форми вносять до Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту (підсистема «КАСАНДРА») [5].

Паспорт реформи Пенітенціарної системи та пробації 2018–2021 рр. (затверджений 29.03.2018 р.) передбачає «запровадження методики оцінки ризиків та потреб і ведення випадку як ключові в роботі із засудженими в установах виконання покарань (п. 1.1.2). Тому від початку 2018 року в межах українсько-канадського проекту «Експертна підтримка врядування та економічного розвитку» (EDGE) у співпраці з UNICEF було розроблено інструмент оцінки ризиків неповнолітніх, які потрапляють до спеціальних виховних установ. Цей пілотний інструмент створили на основі розробленої в пробації оцінки ризиків та потреб неповнолітніх правопорушників.

Від початку 2019 року в Україні за підтримки проекту Європейського Союзу «Pravo-Justice» у співпраці з українсько-канадським проектом «Експертна підтримка врядування та економічного розвитку (EDGE)», проекту SURGe «Супровід урядових реформ в Україні» розпочато роботу щодо розробки відповідних інструментів оцінки ризиків повнолітніх засуджених, які відбувають покарання в установах виконання покарань. Безпосередня організація цієї роботи здійснювалась Державною кримінально-виконавчою службою України у тісній співпраці з міжнародними організаціями, національними та міжнародними експертами.

Розроблену форму оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення апробували протягом лютого–квітня 2020 р. на базі 10 установ відбування покарання: Божківської, Бориспільської, Роменської, Стрижавської, Дрогобицької, Білоцерківської, Городищенської, Кам'янської, Качанівської та Надержищенської виправних колоній.

Законодавче оформлення оцінки ризиків у діяльності персоналу установ виконання покарань здійснено в листопаді 2020 року. Наказом Міністерства юстиції України від 27.11.2020 р. № 4121/5 було затверджено структуровану форму оцінки ризиків та методичні рекомендації щодо проведення оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопо-

рушення засудженими до позбавлення волі, що нині є невід'ємною частиною практичної діяльності персоналу ДКВС України [1].

Того ж року розробили тренінгову програму «Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі та індивідуальне планування роботи з ними» для ведучих тренінгової програми з навчання працівників соціально-виховної та психологічної служби установ виконання покарань і онлайн-курс з аналогічною тематикою для працівників Державної кримінально-виконавчої служби України. Відповідно до розпорядження Міністерства юстиції України було внесено зміни до навчальних програм підготовки персоналу ДКВС України.

Форма оцінки ризиків складається з чотирьох розділів:

1. «Статичні фактори ризику. Історія правопорушень».
2. «Динамічні фактори ризику».
3. «Підсумки».
4. «Ризик шкоди життю та здоров'ю».

Статичними факторами ризику є фактори, пов'язані з кримінальною історією правопорушника, інформація, яка є фіксованою у документах та незмінною, наприклад: попередні притягнення до кримінальної відповідальності, характеристика під час попереднього відбування покарання/перебування під вартою/під час слідства, вік першого притягнення до кримінальної відповідальності, категорія кримінального правопорушення за останнім вирокком тощо [1].

Джерелами інформації для заповнення оцінки ризиків є: особова справа засудженої особи, вирок, вимога УІТ (спецперевірок), відомості з реєстру судових справ, з Єдиного реєстру засуджених осіб та осіб, узятих під варту, зокрема підсистеми «КАСАНДРА», досудова доповідь (за наявності). За можливості – отримання відомостей про відвідування засудженою особою реабілітаційних або медичних закладів. Анкети, опитувальники, співбесіди із засудженою особою та її близьким оточенням, що проводять психолог установи, майстри виробництва, вчителі, працівники інших відділів установи та різних соціальних інституцій, які залучені до роботи із засудженими, тощо.

Строк заповнення всіх розділів оцінки ризиків не повинен перевищувати 25 днів від дня потрапляння засудженої особи в установу виконання покарань. Варто зазначити, що обґрунтованість інформації залежить від обізнаності працівника установи виконання покарань щодо можливих джерел отримання інформації, професійних навичок роботи з цими джерелами та аналізу отриманої інформації, визначення взаємозв'язків, взаємовиключень чи підтверджень. Іноді важко визначити, яке джерело є більш надійним. Часто інформація, отримана з різних джерел, суперечить одна одній, у таких випадках працівник керується власним професійним судженням.

Розділ I «Статичні фактори ризику. Історія правопорушень» заповнює начальник дільниці карантину, діагностики та розподілу (КДіР) протягом 14 діб, поки засуджену особу не розподілено до відділення соціально-психологічної служби [6]. Повнота визначення статичних факторів ризику дуже важлива, аналіз їх указує на ймовірність вчинення повторного правопорушення в майбутньому. Для заповнення статичних факторів використовують лише документально підтверджену інформацію.

На практиці трапляються випадки, коли у засудженої особи настає дата можливого застосування пільги у виді умовно-дострокового звільнення чи заміни невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 81, 82 КК України) під час перебування у дільниці карантину, діагностики та розподілу. У таких випадках начальник КДіР зобов'язаний скласти підсумкову оцінку ризиків [1]. Відповідно виникає необхідність заповнити всі розділи оцінки ризиків у стислі терміни, що унеможливорює об'єктивно вивчити індивідуальні особливості засудженого, оцінити сфери життєдіяльності та соціальні обставини, визначити криміногенні фактори та рівень ризику вчинення повторного кримінального правопорушення. На відміну від статичних факторів, інформація стосовно динамічних факторів ризику (розділ II оцінки ризиків) може бути не завжди об'єктивною та достовірною через недостатній час для проведення оцінки, відсутність відповідей на запити, відмову засудженого надавати інформацію та співпрацювати з працівниками установи виконання покарань тощо.

Надмірна дискреція під час застосування наявного порядку умовно-дostroкового звільнення неодноразово ставала предметом наукової критики. За чинним законодавством підставою такого звільнення є встановлення факту «виправлення» засудженого. Проте категорія виправлення є великою мірою оціночною, особливо зважаючи на її розмите визначення у Кримінально-виконавчому кодексі України як процесу позитивних змін в особистості засудженого. На практиці це призводить не тільки до сумнівних з огляду на безпеку суспільства дострокових звільнень, а й до корупції та інших зловживань з боку адміністрацій пенітенціарних установ [7, с. 158].

Нині ступінь виправлення засуджених визначають з урахуванням оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення та стану реалізації індивідуальної програми соціально-виховної роботи із засудженим [4]. Однак оцінка ризиків поки що не передбачена законодавчими нормами як обов'язкова для врахування судом під час розгляду матеріалів щодо умовно-дostroкового звільнення.

Після розподілу засудженого до відділення заповнюють інші розділи оцінки ризиків начальником відділення соціально-психологічної служби. Розділ II «Динамічні фактори» складається з підрозділів: житло; освіта; робота; матеріальне становище; мислення, емоції та поведінка; вживання алкоголю; вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; стосунки у суспільстві; стосунки з рідними та близькими (родиною); ставлення до правопорушення; характеристика під час оцінювального періоду відбування покарання; готовність до змін. Динамічні фактори оцінки ризику мають більш диференційовані визначення та можливість обрання різної оцінки у балах, що обумовлено необхідністю глибшого аналізу кожного з цих факторів. Такий аналіз і оцінка дозволяють визначити, чи є динамічний фактор криміногенною потребою (чи впливає/має зв'язок з ризиком виникнення протиправної поведінки).

Отже, фактори, які мають середній та високий рівень ризику, називають криміногенними потребами – це ті індивідуальні характеристики й обставини в житті засудженого, які можуть

підвищувати ймовірність вчинення ним протиправних дій. Проте їх можна змінити, плануючи соціально-виховні та психологічні заходи із засудженими. Саме застосування оцінки ризиків забезпечує диференційований підхід і можливість ухвалювати обґрунтовані рішення щодо ефективного планування такої роботи із засудженими.

Цифровізація пенітенціарної системи передбачає наповнення Єдиного реєстру (підсистема «КАСАНДРА») засуджених та осіб, узятих під варту, працівниками відділів соціально-виховної та психологічної роботи установ виконання покарань, яка, використовуючи алгоритми автоматизованих висновків, визначатиме рівень ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення (низький, середній, високий, дуже високий) на підставі алгоритму підрахунку балів та відповідності рівня балів встановленим рівням ризиків. Прогноз повторного правопорушення ґрунтується на використанні машинного навчання та алгоритмів автоматизованих висновків, які базуються на результатах обробки великих структурованих масивів даних про історію правопорушень особи, наявність житла, освіти та роботу, матеріальне становище, мислення, емоції та поведінку, вживання алкоголю та наркотиків, на характеристику під час оцінюваного періоду відбування покарання та інші аспекти.

Під час проходження навчання начальників відділень було проведено опитування щодо практичного застосування оцінки ризиків в установах виконання покарань. Переважна більшість опитаних зазначили, що на якість заповнення оцінки ризиків впливають:

- кількість засуджених у відділенні;
- морально-психологічний клімат та спрямованість засуджених;
- покладення виконання обов'язків на начальників відділень, що не пов'язані з діяльністю відділень соціально-психологічної служби;
- плинність кадрів та недостатній рівень обізнаності працівників щодо проведення оцінки;
- технічні можливості;
- нормативно-правове регулювання.

Протягом проведення дискурсу визначено, що на якість збору, аналізу й узагальнення інформації впливають особистісні якості та риси начальників відділень. Негативно впливають: стереотипне сприйняття та вузьке мислення, неухважність, безвідповідальність, недовіра, байдужість та ін. На результативність діяльності позитивно впливає наявність у працівників таких психосоціальних компетентностей, як критичне та аналітичне мислення, активність, робота в команді, вміння спілкуватися та проводити інтерв'ювання, здатність до ухвалення рішень та розв'язання проблем, саморегуляція, стресостійкість, емпатія тощо. Ключовими у професійній діяльності начальників відділень соціально-психологічної служби є мотивація та усвідомлення важливості й результативності використання оцінки ризиків.

Висновки. Застосування оцінки ризиків сприятиме ефективній роботі персоналу із засудженими, зменшенню ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень, що позитивно вплине на захист і безпеку суспільства. Таким чином, оцінка ризиків є інструментом підвищення ефективності політики держави в пенітенціарній сфері.

Однак потрібно пам'ятати, що кожна оцінка ризиків пов'язана з копіткою роботою начальників відділень установ виконання покарань та іншого персоналу Державної кримінально-виконавчої служби, залученого до проведення такої оцінки (психологи, начальники дільниці, карантину і розподілу, оперативні працівники, інспектори з підготовки до звільнення тощо).

До особливостей використання оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі в установах виконання покарань належать:

- сприйняття й підтримання оцінки ризиків персоналом та засудженими;

- компетентність персоналу (відповідальність і активність, вміння встановлювати контакт та довірливі взаємини, вміння працювати з великими обсягами інформації, розвиток пізнавальних процесів, тайм-менеджменту за наявності безлічі інших обов'язків);

- наявність відповідних технічних засобів і часу для оцінки ризиків;
- оцінка оновлюється і переглядається протягом усього періоду відбування покарання;
- необхідність у диференційованих втручаннях;
- забезпечення ефективної міжвідомчої комунікації.

Проаналізувавши деякі аспекти практичного застосування оцінки ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень засуджених до позбавлення волі, можемо стверджувати, що запровадження її в установах виконання покарань є важливим кроком на шляху створення сучасної пенітенціарної системи України. Оцінка ризиків засуджених має стати основою діяльності працівників відділів соціально-виховної та психологічної роботи, що сприятиме забезпеченню безперервності у здійсненні заходів ефективного впливу на засуджених, їх виправленню, а також є важливим інструментом під час вирішення питання щодо можливості умовно-дострокового звільнення.

Однак застосування оцінки ризиків викликає низку питань:

- підвищення рівня професійної компетентності персоналу відділу соціально-виховної та психологічної роботи (потреба в постійному оновленні знань);
- зменшення посадових обов'язків начальників відділень соціально-психологічної служби;
- зменшення кількості засуджених у відділеннях;
- джерела інформації (достовірність, надійність, суперечливість, залежність від професійного процесу ухвалення рішень начальниками відділень соціально-психологічної служби установ виконання покарань);
- періодичність проведення та моніторинг оцінки ризиків;
- законодавче врегулювання важливості оцінки ризиків під час вирішення питання щодо можливості умовно-дострокового звільнення.

Зазначені недоліки знижують ефективність застосування цього інструменту й вимагають нормативної та законодавчої регламентації з метою його вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі : наказ Міністерства юстиції України від 27.11.2020 р. № 4121/5 (чинний від 01.01.2021).

2. Яковець І. С. Міжнародні методики оцінки ризиків і потреб засуджених: щодо їх ролі у процесі виконання покарань. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 99–106.

3. Тренінгова програма «Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі та індивідуальне планування роботи з ними» : методичні рекомендації до впровадження / Войніч О. П. та ін. Київ : ФОП Буря О. Д., 2021. 190 с.

4. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими : наказ Міністерства юстиції України від 04.11.2013 р. № 2300/5. Дата оновлення: 03.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13#Text> (дата звернення: 19.08.2022).

5. Про затвердження Порядку формування та ведення Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту : наказ Міністерства юстиції України від 26.06.2018 р. № 2023/5. Дата оновлення: 13.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0762-18#Text> (дата звернення: 23.08.2022).

6. Положення про дільницю карантину, діагностики і розподілу засуджених : наказ Міністерства юстиції України від 04.11.2013 р. № 2300/5. Дата оновлення: 12.02.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1864-13#n41> (дата звернення: 19.08.2022).

7. Автухов К. А., Яковець І. С. Шлях впровадження та подальші перспективи інституту оцінки ризиків вчинення повторного правопорушення в Україні. *Право України*. 2019. № 7. С. 152–162.

Klochko I.,

Senior Lecturer of the Department of Probation Personnel Training,
Institute of Advanced Training of Personnel
of the State Criminal and Executive Service of Ukraine
of the Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2785-4925

PRACTICE OF USING THE ASSESSMENT OF THE RISK OF COMMITTING A REPEATED CRIMINAL OFFENSE BY CONVICTS SENTENCED TO IMPRISONMENT

Assessing the risks of committing a repeated criminal offense is the process and result of analyzing the impact of risk factors on the probability of the criminal

behavior of the convict, its possible consequences, determination of criminogenic needs and measures in order to minimize them.

During 2021, according to the information of the State Criminal and Executive Service of Ukraine, 53 750 assessments of the risk of committing a repeated criminal offense by those sentenced to imprisonment were entered into the "CASANDRA" subsystem: the first – 34 681, the intermediate – 15 527, and the final – 3 543.

During the period from 2021 till 2022, 340 heads of social and psychological service departments of social, educational and psychological service departments of penal institutions and pretrial detention centers were trained in the Territorially Separated Department "Bila Tserkva Branch of the Academy of the State Penitentiary Service".

The results of the survey during the training of heads of departments on the practical application of risk assessment in penal institutions and the comparative analysis of the tool allow us to single out certain aspects of the application of risk assessment and identify gaps in the legislation. The experience of practical use of the new tool is at an initial stage, so there are many questions and points about filling out the risk assessment.

This article defines the specifics of the use and application of the risk assessment of repeated criminal offenses by those sentenced to imprisonment (hereinafter referred to as risk assessment) by employees of the departments of social, educational and psychological work with convicts in penal institutions. The legislation regulating the issue of risk assessment has been studied.

Key words: *assessment of the risk of committing repeated criminal offenses, criminogenic needs, static risk factors, dynamic risk factors.*

References

1. Ukraine (2020), On the approval of Methodological recommendations regarding the assessment of the risks of committing repeated criminal offense by those sentenced to imprisonment : order of the Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv.
2. Yakovets, I. S. (2014), "International methods of assessing convicts' risks and needs: regarding their role in the process of execution of punishments", *Issues of Crime Control*, Vol. 28, pp. 99–106.
3. Voinich, O. P. etc. (2021), *"Training program "Assessment of the risks of committing repeated criminal offenses by those sentenced to imprisonment and individual planning of work with them"*, methodological recommendations for implementation, FOP Buria O. D., Kyiv.
4. Ukraine (2013), On the organization of social, educational and psychological work with convicts : order of the Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13#Text> (accessed 19 August 2022).
5. Ukraine (2018), On the approval of the procedure for the formation and maintenance of the unified register of convicts and persons taken into

custody: order of the Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0762-18#Text> (accessed 23 August 2022).

6. Ukraine (2013), Regulations on the quarantine, diagnosis and distribution of convicts : order of the Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1864-13#n41> (accessed 19 August 2022).

7. Avtukhov, K. A. and Yakovets, I. S. (2019), "The path of implementation and further prospects of the institute for assessing the risks of committing a repeat offense in Ukraine", *Law of Ukraine*, No. 7, pp. 152–162.

УДК 342.2:343.92(477)

DOI 10.32755/sjlaw.2022.03.099

Мицька О. І.,

кандидат юридичних наук,
начальник кафедри правової та спеціальної підготовки,
Територіально відокремлене відділення «Кам'янська філія
Академії Державної пенітенціарної служби», м. Кам'янське, Україна
ORCID: 0000-0003-4621-8809

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті автор розглядає методологію дослідження особливостей становлення та розвитку інституту ювенальної пробації в Україні. З точки зору діалектичного матеріалізму, ювенальна пробація має бути досліджена в контексті її дієвості та своєчасності в межах наявного розвитку й менталітету українського суспільства з наступним прогнозуванням її трансформації у часі.

Ключові слова: методологія, неповнолітній, ювенальна юстиція, ювенальна пробація, кримінальне правопорушення, кримінальний правопорушник, кримінальне законодавство, репресія.

Постановка проблеми. На сьогодні методологія в науках кримінально-правового циклу відіграє важливу роль, що обумовлено прагненням учених розробити уніфікований «каркас» пізнання феноменів кримінального права. Особливої актуальності ця проблема набуває в ювенальному контексті. Кримінально протиправна активність неповнолітніх осіб останніми роками залишається на високому рівні, що дестабілізує низку державних інститутів та негативно відбивається на житті українського суспільства. Це свідчить про необхідність нових підходів до роботи з підлітками, які мають кримінально протиправний досвід. У цьому контексті все більшої актуальності набуває інститут пробації, який досі є не до кінця дослідженим, у зв'язку з чим потребує нових доктринальних розробок. Враховуючи все вищевказане, вважаємо за доцільне зупинитись більш детально на методології дослідження особливостей становлення й розвитку інституту ювенальної пробації в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою написання статті стали праці таких вітчизняних учених:

В. Голіни, І. Горбача, Є. Гриценко, Л. Заморської, І. Зверева, І. Козич, О. Кучинської, А. Максимчук та ін.

Мета статті полягає в аналізі існуючих ідей і формулюванні нових методологічних підходів становлення та розвитку інституту ювенальної пробації в Україні.

Виклад основного матеріалу. «З огляду на статус методології як ядра теорії пізнання, саме останню варто вважати «мірилом» істинності результатів і висновків наукового дослідження. Методологія (від грец. *methodos* – спосіб, метод і *logos* – наука, знання) – це вчення про правила мислення під час творення науки, проведення наукових досліджень. У філософській літературі методологію визначають як філософське вчення про соціально верифіковані (тобто перевірені) принципи, норми й методи науково-пізнавальної діяльності, про форми, структуру та функції наукового пізнання» [1, с. 322]. «Методологію тлумачать і як систему вихідних теоретичних знань, які відображають найзагальніші закономірності об'єктивного світу та є засобом, знаряддям, інструментом, керівним принципом під час виконання завдань, що постають у теоретичній і практичній діяльності» [2, с. 77]. «Методологічні знання становлять відому частину наукової теорії і пов'язані з узагальненням закономірностей певної діяльності на теоретичному рівні. Учені, які досліджували цю тематику, не дійшли єдиної думки щодо дефініції поняття «права людини». На думку П. М. Рабіновича, основоположні права людини – це певні можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, які об'єктивно зумовлені досягнутим рівнем суспільства й забезпечені обов'язками інших суб'єктів» [3, с. 18]. «У контексті розгляду головної ознаки реалізації прав неповнолітніх – створення сприятливих умов – учені зазначають, що сприятливі умови в юридичній літературі дістали назву «гарантії», які є складовою механізму забезпечення прав і свобод людини. Універсальність прав і свобод людини визначає ту обставину, що вони є предметом дослідження всіх галузей суспільствознавства та низки правових наук. З удосконаленням системи прав і свобод людини суспільство пов'язує вирішення нагальних внутрішніх та міжнародних питань. Для юридичних

наук «гарантії прав людини» та їхні складові є одними з найбільш значущих категорій, які посідають важливе місце в предметах більшості юридичних наукових дисциплін» [4, с. 4]. Під час вивчення особливостей становлення та розвитку інституту ювенальної пробації в Україні одним із провідних методів дослідження є *антропологічний метод*, який надає можливість встановити принципи вищезазначеного інституту, а також змістовні складові міжнародних та європейських стандартів відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх осіб. Антропологічний метод надає можливість встановити цінність інституту пробації крізь оціночну призму сутності особистості неповнолітньої особи.

Актуальним також є *історико-правовий метод*, який дозволяє проаналізувати розвиток інституту ювенальної пробації з урахуванням передумов, які сприяли його становленню. Враховуючи те, що вказаний інститут має відносно нетривалу історію, важливим аспектом вивчення є співвідношення його з аналогічними правовими феноменами на різних історичних етапах з метою встановлення наступності в національному праві. *За допомогою структурно-функціонального методу*, який мають застосовувати після історико-правового, є можливість окреслити перспективи розвитку національного ювенального законодавства взагалі та інституту ювенальної пробації зокрема. Враховуючи відсутність певної стабільності в законодавчому баченні особливостей відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх осіб, такий підхід дозволяє визначити шляхи, що сприятимуть зміцненню ювенальної ідеології. У цій самій системі має бути застосований і *компаративістський метод*, за допомогою якого є можливість дослідити міжнародний та зарубіжний досвід взаємодії з неповнолітніми кримінальними правопорушниками. Вказане надасть можливість виокремити позитивні риси та актуальні стандарти відправлення правосуддя, гідні для інтеграції в національну кримінально-правову та кримінально-виконавчу практику. Актуальними також є метод *моделювання* в комплексі із *соціологічними методами*, які надають можливість систематизувати статистичну інформацію про стан ювенальної кримінально протиправної діяльності,

простежити взаємозв'язок між застосовуваними засобами кримінально-правового впливу й наступної повторної протиправної активності, а також розробити пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства в частині застосування до неповнолітніх кримінально-правового впливу.

Варто звернути увагу на те, що вказані методи дослідження ювенальної пробації повинні базуватися на *діалектичному підході*, який має бути репрезентований через раціоналізм дослідника, його вміння проводити паралелі між різними точками зору на один феномен та виокремлювати «ядро», що надасть можливість встановити універсальність досліджуваного явища та його автентичність. З точки зору діалектичного матеріалізму, ювенальна пробація має бути досліджена в контексті її дієвості та своєчасності в межах наявного розвитку й менталітету українського суспільства з наступним прогнозуванням її трансформації у часі.

«В загальному розумінні ключовий момент ювенальної пробації – ресоціалізація й виправлення засуджених неповнолітніх, котрі відбуваються в громаді, без ізоляції від суспільства, відриву від сім'ї, спілкування з однолітками, що запобігає завданню шкоди психоемоційному стану особи та не призводить до деформації свідомості й цінностей. Завдяки гуманізації підходу до покарання неповнолітніх осіб через застосування інституту пробації можна виокремити низку суттєвих змін: 1) задіяність неповнолітніх у різних видах суспільно корисної діяльності, що прищеплює позитивне ставлення до виконання своїх обов'язків і формує почуття відповідальності за скоєні вчинки; 2) вивчення нових форм соціальної взаємодії; 3) розвиток соціально корисних захоплень; 4) засвоєння приписів моральних і правових норм як власних життєвих установок; 5) психокорекція через тренінгові програми, що закладає основи знань, умінь, навичок і настанов, необхідні для зміни ризикованої поведінки. В умовах сьогодення українське суспільство зіштовхнулося з потребою у формуванні нової системи кримінальної юстиції стосовно неповнолітніх, що відповідає міжнародним стандартам. Однією з ключових ланок у цій системі є інститут пробації. Пробація як новий інструмент у механізмі

запобігання злочинності серед неповнолітніх доводить свою ефективність і є цілком виправданою. Головна ідея – не покарати, а допомогти в реабілітації й ресоціалізації неповнолітнього – висвітлюється через застосування системи альтернативних видів покарань у комбінації з наглядовими та соціально-виховними заходами. Отже, ювенальна пробація є тією дієвою системою наглядових, соціальних, виховних і профілактичних заходів, яка дає змогу здійснювати ефективне запобігання злочинності неповнолітніх» [5, с. 186]. У цьому контексті особливої уваги заслуговує гносеологічний підхід до розуміння сутності інституту ювенальної пробації. Сприйняття законодавцем форм та меж людського існування, юридичних і соціальних потреб громадян країни надає йому можливість не тільки знаходити способи реагування на будь-які протиправні діяння осіб, а й запобігати їм, виправляючи девіантні схильності правопорушника. Підліток за своєю сутністю – це завжди не до кінця сформована особа, котра не має необхідного набору знань та вмінь, скорельованих із завершеним комплексом морально-етичних поглядів на світ. Саме тому, розглядаючи ювенальну пробацію крізь призму гносеології, ми можемо відтворити симбіоз чуттєвого й раціонального, дотримуючись принципу гуманізму кримінального законодавства і раціоналізму в роботі з кримінальним правопорушником.

Окремої уваги в межах нашого дослідження заслуговує системний підхід. «Системний підхід – це категорія, що не має єдиного визначення, оскільки трактується широко і неоднозначно. Аналізуючи наукову літературу, можна знайти такі варіанти розуміння та обґрунтування системного підходу: інтеграція, синтез розгляду різних сторін явища або об'єкта (А. Холл); адекватний засіб дослідження і розроблення не будь-яких об'єктів, що довільно називаються системою, а лише таких, які є органічним цілим (С. Оптнер); широкі можливості для одержання різноманітних тверджень та оцінок, які передбачають пошук різних варіантів виконання певної роботи з подальшим вибором оптимального варіанта (Д. Бурчфільд). Системний підхід розуміється як сукупність предметів і явищ навколишнього світу, за якої вони розглядаються як частини

або елементи певного цілісного утворення. За системного підходу частини або елементи системи розглядаються як окремо, так і у взаємодії між собою, внаслідок чого визначаються особливості системного явища, що можуть бути відсутні в окремих його елементах. Поняття системи, як і системного підходу, формувалося поступово, в міру того, як наука і практика опанували різні типи, види і форми цілісних об'єднань предметів і явищ. Реалізація системного підходу здійснюється у двох напрямках – пізнавальному і конструктивному (використовується під час створення систем)» [6, с. 39]. У межах нашого дослідження системний підхід необхідно розуміти як сукупність взаємоузгоджених та взаємозалежних способів і засобів пізнання кримінально-правових феноменів крізь призму раціонального, структурованого мислення. Що стосується інституту ювенальної пробації, маємо зазначити, що його функціонування в межах кримінально-правової та кримінально-виконавчої політики держави передбачає систематизацію знань і вмінь уповноважених суб'єктів, необхідних для реалізації завдань досліджуваного феномену. Окрему увагу завжди має бути спрямовано на те, що неповнолітній кримінальний правопорушник частіше за все є заручником обставин, в яких він опинився. Здебільшого такими обставинами є виховання у неблагополучній родині.

«Неповнолітні з характерними виявами девіантної поведінки зазвичай з неблагополучних, неповних сімей або є соціальними сиротами. Вчинення злочину підлітками свідчить вже про недоотримання повноцінного виховання, тому передача їх під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, потрібний ефект даватиме лише зрідка. Психіка неповнолітнього формується поетапно. Якщо повнолітня особа скоює правопорушення, то здебільшого в неї чітко простежується умисел на вчинення злочину (правопорушення), а неповнолітні часто навіть не усвідомлюють усіх наслідків своїх діянь та вчиняють їх імпульсивно, піддаючись негативному впливу соціальної неблагополучності, яка впливає на них більше, ніж на сформовану особу» [7, с. 63–84]. «Неповнолітні мають усвідомлювати всю протекцію держави до своєї особи і ті високі стандарти захисту прав дитини, які ставлять перед нами країни Європи для імплементації»

тації в нашій державі. Водночас практика застосування покарань у згаданих раніше країнах засвідчує те, що це якісний вплив на правопорушника усіх важелів та інструментів держави, на його перевиховання і подальше формування правослужняного громадянина» [8, с. 225]. Саме на вказане спрямовано більшість кримінально-правових заходів та засобів реагування на суспільно небезпечні діяння. Однією з основних умов зниження кількості кримінальних правопорушень є своєчасне реагування на вчинені діяння та правильна виховна робота з кримінальним правопорушником, особливо коли ним є неповнолітня дитина. У зв'язку з цим актуальності набуває вивчення історичного, міжнародного й зарубіжного досвіду інституту ювенальної пробації.

Учені вказують, що «важливим для забезпечення різноманітності дослідження є порівняльно-правовий підхід, що спрямований не на дослідження «одного» об'єкта або його стану, а охоплює способи порівняння, зіставлення, протиставлення та інші способи з'ясування загального, особливого. Порівняння як найпростіший і універсальний спосіб пізнання застосовується для співвідношення одного явища з іншим з метою виявлення подібності й розходжень між ними в цілому або окремих його властивостей, за допомогою чого виявляються якісні і кількісні характеристики предметів, а також класифікується, впорядковується й оцінюється їхній зміст» [9, с. 231]. «Проте різноманітні варіації порівняння дають можливість досягти більш якісного результату дослідження. Конфронтативний метод призначений для вивчення схожості та розбіжностей між правовими явищами; за допомогою контрастивного вивчаються переважно розбіжності між ними; порівняльно-історичний використовується для вивчення процесів розвитку; ареальний (просторовий) – для поширення правових явищ на певній території; типологічний метод орієнтований на встановлення загального у споріднених правових явищах як типу існування того чи іншого елемента в різних правових сім'ях тощо» [9, с. 231]. Вивчення розбіжностей та збігів у діяльності одних і тих самих інститутів у різних державах або на різних етапах становлення власної країни надають можливість виокремити

певні позитивні й негативні сторони, а також ті ризики, що можуть призвести до дестабілізації кримінально-правової політики в майбутньому.

«Не можна оминати увагою також аксіологічний підхід, що будується на основі принципів аксіології і полягає в таких положеннях: наявність єдиної гуманістичної системи цінностей (безпека, при цьому в тій або іншій інтерпретації, з урахуванням культурного, релігійного, етнічного аспекту буде існувати у вигляді абсолютної цінності); визнання необхідності вивчення і використання історичних та сучасних вчень (безпека як явище динамічне та сама система її забезпечення є цінністю та об'єктом дослідження із часів античності)» [9, с. 232]. Проблема в цьому контексті має розглядатися в межах наявності єдиного прагнення законодавця створити безпечні умови для реалізації громадянами їх соціальної функції та можливості застосування для цього вже існуючих засобів та заходів реагування на кримінально протиправну діяльність, а також будівництва на їх основі нових способів боротьби зі злочинністю у її сталому розумінні. Саме тому на цьому моменті ми знову маємо звернутись до умов сімейного виховання як базисного рівня формування особи неповнолітнього кримінального правопорушника.

«Аналіз вивченої літератури свідчить про те, що умови сімейного виховання підлітка позначаються на його подальшому житті і служать відправною точкою формування його особистості. Такі умови підштовхують особу до здобуття коштів для існування незаконним шляхом, іншими словами, на рецидив. Позитивним є те, що ювенальна юстиція також передбачає профілактичні заходи для зменшення криміногенної обстановки: моніторинг неблагополучних сімей; нагляд за неповнолітніми, які перебувають на обліку; проведення роботи для вилучення дітей з вулиці, котрі жебракують; нагляд за неповнолітніми, які вже притягувались до відповідальності. Доцільно запустити пілотний варіант на прикладі однієї області, щоб бачити проблеми на практиці й ефективно їх подолання в подальшому. Можна зробити висновок, що ювенальна юстиція – це ціла система органів, основним завданням яких є захист прав та інтересів осіб, яким ще не виповнилось 18 років та які

перебувають у складній життєвій ситуації, мають конфлікт із законом або ж потрапили на лаву підсудних» [8, с. 225]. У цьому контексті маємо відзначити цінність розвитку ювенальної юстиції, що є наслідком тривалого історичного процесу визнання неповнолітньої особи повноцінним учасником правових відносин. Європеїзація бачень українського законодавця надала можливість сучасному суспільству розширити уявлення про кримінальну репресію, її дієвість та межі, що сприяло розвитку інституту ювенальної пробації в Україні.

«Серед особливих методів, які мають свою специфіку при дослідженні функцій кримінально-правової політики чільне місце займає метод структурно-функціонального аналізу. В історії політико-правової думки першим правознавцем, хто використовував цей гносеологічний принцип у якості основного у своїй науково-дослідницькій програмі, був Єрінг, який обґрунтував його застосування до аналізу права» [9, с. 232]. «Дійсно, у Єрінга ключовими були два методи: структурний (аналіз правових понять як структури соціальної правової дійсності) і функціональний (аналіз конкретних функцій права і правових інститутів у соціальній дійсності). Слід зазначити, що структурно-функціональний аналіз пізніше в ХХ ст. став одним із найбільш розвинених і детально розроблених підходів дослідження соціокультурних явищ і процесів. Він виник у соціології, і зазвичай передісторію структурно-функціонального аналізу пов'язують із соціологією Спенсера, зокрема з його ідеями організму. Дійсно, Г. Спенсер надав нового забарвлення структурно-функціональному методу, який порівняв суспільство із живим організмом, де кожен орган виконує свою специфічну функцію. Мислитель вказував, що чим більша специфіка та відмінність функцій, тим важче їх замінити» [10, с. 58]. «Однак не слід забувати, що ще раніше за Спенсера, на прикладі дослідження права Рудольф фон Єрінг обґрунтував використання структурно-функціонального аналізу як принципу дослідження» [10, с. 58]. Сутність цього методу полягає у встановленні особливостей взаємодії соціологічних особливостей розвитку неповнолітніх осіб із впливом зовнішніх факторів,

де дитина є живим організмом, що зазнає деструктивних впливів, які своєчасно не були встановлені й зупинені.

«Згодом, як уже було вказано, він став повноцінним науковим методом. З позицій вивчення функцій кримінально-правової політики цей метод безапеляційно є одним з основних, оскільки саме за його допомогою можна встановити роль і значення окремих функцій у роботі всієї системи кримінально-правової політики, яка, у свою чергу, є підсистемою політики у сфері протидії злочинності. Пехник А. В. слушно зауважив, що вивчення політики та її проявів вимагає звернення й до теорії систем, оскільки процеси управління й політики невіддільні від принципів функціонування систем управління й політичних систем» [11, с. 15]. «Виходячи з того, що кримінально-правова політика являє собою певну систему, то не викликає сумнівів і застосування досягнень теорії систем та її методології, основою якої є системний підхід (системний метод, метод системного аналізу і т. п.)» [12, с. 424]. «У багатьох дослідженнях науковці в загальному цей метод представляють як такий, при якому досліджувані явища розглядаються як частини або елементи єдиного, цілісного утворення – системи. Слід також враховувати, що політична система як функціонуючий організм (як будь-яка система згідно з теорією систем) є результатом погодженої дії двох механізмів – управління й самоорганізації, що також підтверджує необхідність застосування вказаного методу при вивченні кримінально-правової політики та її складових» [13, с. 620]. На сьогодні вказаний метод є одним із провідних у науці кримінального права та застосовується під час вивчення особливостей двобічної взаємодії навколишнього світу з дитиною, її поступової криміналізації та зворотного процесу спілкування дитини з державою з виправленням девіацій, які є наслідком впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників.

«Ресоціалізація неповнолітніх, засуджених за скоєння злочину, насамперед є процесом реінтеграції їх у суспільство, під час якого неповнолітні мають змінити свій соціальний статус, набуті якостей та певних навичок, необхідних для успішної правослухняної поведінки та розв'язання проблем, поновити або встановити позитивні соціальні зв'язки, включитися у на-

вчальну й трудову діяльність. Зміст соціально-виховної роботи полягає в тому, що перевиховання засуджених здійснюється визначеними суб'єктами на користь (в інтересах, через потреби) суспільства, без відриву від суспільства та стосовно членів суспільства. Соціально-виховна робота – це не лише правовий і педагогічний, а й соціальний інститут» [8, с. 229]. «Вона є соціальною за змістом, оскільки здійснюється людьми та заради людей, ґрунтується на моральних засадах суспільства, загальноприйнятих правилах життя в ньому» [8, с. 229]. Отже, соціально-виховна робота – це підґрунтя для будівництва стратегії виховання підлітків, які мають відхилення в поведінці (це стосується як кримінальної, так і віктимної поведінки дітей).

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що методологія дослідження особливостей становлення та розвитку інституту ювенальної пробації – це складна система ціннісних, філософських засад та орієнтирів, на яких базується законодавче уявлення про феномен злочинності неповнолітніх та про єдину уніфіковану структуру гуманної взаємодії з девіантними підлітками. На сьогоднішній день така методологія майже не відрізняється від аналогічних у науці кримінального права та має основним завданням спрощення процесу дослідження окремих феноменів з наступною інтеграцією такого роду розуміння до законодавчих ініціатив та практик. Основними методами дослідження інституту пробації в Україні є антропологічний, історико-правовий, структурно-функціональний, компаративістський та метод моделювання в комплексі із соціологічними методами. Зазначені методи надають можливість простежити особливості становлення вищезгаданого феномену й перспективи його розвитку з урахуванням міжнародного та зарубіжного досвіду. Методи мають бути використані у взаємозв'язку та взаємозалежності й базуватися на діалектичному підході.

Список використаних джерел

1. Шишка Р. Б. Організація наукових досліджень та підготовки магістерських та дисертаційних робіт : навч. посіб. Харків : Еспада, 2007. 368 с.

2. Максимук А. С. Методологічні засади дослідження гарантій прав неповнолітніх підозрюваних та їх реалізація під час досудового розслідування. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 1. С. 76–86.

3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. 10-ге вид., доповн. Львів : Край, 2008. 224 с.

4. Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження. *Адвокат*. 2012. № 7 (142). С. 4–8.

5. Гриценко Є. С. Ювенальна пробація як механізм подолання злочинності неповнолітніх. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 2. С. 184–186.

6. Заморська Л. І. Системний підхід у дослідженнях правової реальності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 7. С. 38–44.

7. Зверева І. Д. Соціальна, педагогічна та психокорекційна робота з неповнолітніми, засудженими до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі : методичний посібник / Українська асоціація соціальних педагогів та спеціалістів з соціальної роботи, Християнський дитячий фонд, Академія праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Київ : Науковий світ, 2006. 278 с.

8. Магомедова Я., Мільчевська Г. Формування соціальної активності неповнолітніх правопорушників в умовах ювенальної пробації. *Проблеми освіти*. 2019. Вип. 93. С. 224–234.

9. Тихомиров Д. Наукові методологічні підходи під час дослідження державної політики у сфері безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 230–234.

10. Голіна В. В., Колодяжний М. Г. Кримінологічна політика України: сутність та передумови її формування. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. Харків : Право, 2012. Вип. 23. С. 53–63.

11. Дослідження державних політик: методологія, процедури та європейські практики : монографія / за заг. ред. Л. В. Гонюкової, В. М. Козакова. Київ : НАДУ, 2018. С. 15–16.

12. Пехник А. В. Теоретико-методологічні основи дослідження політичного управління як системи. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. № 22 (82). С. 423–430.

13. Козич І. В. Політика в сфері протидії злочинності і системний підхід. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми кримінальної відповідальності» (10–11 жовтня 2013 року, м. Харків). Харків, 2013. С. 619–621.

Mytska O.,

Ph.D. in Law,

Head of the Department of Legal and Special Training,

Territorially Separated Branch

“Kamianske Branch of the Academy

of the State Penitentiary Service”, Kamianske, Ukraine

ORCID: 0000-0003-4621-8809

METHODOLOGY OF STUDYING THE PECULIARITIES OF THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE JUVENILE PROBATION INSTITUTE IN UKRAINE

In the article, the author considers the methodology of researching the peculiarities of the establishment and development of the juvenile probation institute in Ukraine. It is indicated that the methodology of juvenile probation research should be based on a dialectical approach, which should be represented by the researcher's rationalism, his ability to draw parallels between different points of view on the same phenomenon and single out the "core", that can provide an opportunity to establish the universality of the studied phenomenon and its authenticity. From the point of view of dialectical materialism, juvenile probation should be investigated in the context of its effectiveness and timeliness within the existing development and mentality of Ukrainian society, with subsequent forecasting of its transformation over time. It is noted that the legislator's perception of the forms and limits of human existence, the legal and social needs of the country's citizens, gives him the opportunity not only to find ways to respond to any illegal actions of individuals, but also to warn them, correcting the deviant tendencies of the offender. That is why, considering juvenile probation through the prism of epistemology, it is possible to reproduce the symbiosis of sensual and rational, preserving the principle of humanism of criminal legislation and rationalism when working with a criminal offender. It is concluded that the methodology of the study of the peculiarities of the formation and development of the juvenile probation institute is a complex system of values, philosophical principles and guidelines on which the legislative representation of the phenomenon of juvenile delinquency and the single unified structure of humane interaction with deviant adolescents are based. To date, this methodology is almost no different from similar ones in the science of criminal law and has the main task of simplifying the process of researching individual phenomena with the subsequent integration of this kind of understanding into legislative initiatives and practices.

Key words: methodology, juvenile, juvenile justice, juvenile probation, criminal offense, criminal offender, criminal legislation, repression.

References

1. Shyshka, R. B. (2007), *Organization of scientific research and preparation of master's and dissertation theses* : teaching manual, Kharkiv.

2. Maksymuk, A. S. (2017), "Methodological principles of studying the guarantees minor suspects' rights and their implementation during the pre-trial investigation", *Philosophical and Methodological Problems of Law*, No. 1, pp. 76–86.

3. Rabinovych, P. M. (2008), *Basics of the general theory of law and the state* : teaching manual, 10th ed., Krai, Lviv.

4. Kuchynska, O. P. (2012), "The concept of guarantees of ensuring the rights of participants in criminal proceedings", *Lawyer*, No. 7 (142), pp. 4–8.

5. Hrytsenko, Ye. S. (2019) "Juvenile probation as a mechanism to combat juvenile delinquency", *Legal Scientific Electronic Journal*, No. 2, pp. 184–186.

6. Zamorska, L. I. (2016), "Systemic approach in legal reality research", *Bulletin of the Southern Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, No. 7, pp. 38–44.

7. Zvierieva, I. D. (2010), *Social, pedagogical and psychocorrective work with minors sentenced to punishments not related to deprivation of liberty* : methodological manual.

8. Mahomedova, Ya., Milchevska, H. (2019), "Formation of juvenile offenders' social activity in conditions of juvenile probation", *Problems of Education*, Vol. 93, pp. 224–234.

9. Tykhomirov, D. (2020), "Scientific methodological approaches during the study of state policy in the field of security", *Entrepreneurship, Economy and Law*, No. 3, pp. 230–234.

10. Holina, V. V., Kolodiazhnyi, M. H. (2012), "Criminological policy of Ukraine: essence and prerequisites of its formation", *Issue of Crime Combating* : collection of scientific papers, Kharkiv : Pravo, Vol. 23, pp. 53–63.

11. Honiukova, L. V., Kozakova, V. M. (2018). *Research of state policies: methodology, procedures and European practices* : monograph, NADU, Kyiv, pp. 15–16.

12. Pekhnyk, A. V. (2004), "Theoretical and methodological foundations of the study of political management as a system", *Actual Problems of the State and Law*, No. 22 (82), pp. 423–430.

13. Kozych, I. V. (2013), "Policy in the field of combating crime and a systemic approach", Proceedings of the international scientific and practical conference *"Actual Problems of Criminal Responsibility"* (October 10–11, 2013, Kharkiv), Kharkiv, pp. 619–621.

УДК 343.224

DOI 10.32755/sjlaw.2022.03.113

Музика В. В.,

старший викладач кафедри підвищення кваліфікації
персоналу органів, установ виконання покарань,
слідчих ізоляторів ДКВС України,
Інститут підвищення кваліфікації персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України
Академії Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-7301-8146

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ У ДЕЯКИХ КРАЇНАХ ЄВРОПИ

У статті проведено порівняльний аналіз кримінальної відповідальності неповнолітніх у Федеративній Республіці Німеччина, Королівстві Бельгія, Португальській Республіці та Королівстві Нідерланди. Визначено спільні та відмінні риси в системі кримінальної відповідальності неповнолітніх у цих державах. Наведено пропозиції з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду щодо вдосконалення національного законодавства у цій сфері.

Ключові слова: кримінальна відповідальність неповнолітніх, порівняльний аналіз, Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Бельгія, Португальська Республіка, Королівство Нідерланди.

Постановка проблеми. Неповнолітні є однією з найбільш вразливих категорій суспільства як у нашій державі, так і в будь-якій іншій. Особливо це стосується неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, яким через вікові особливості доволі важко захищати свої права.

Кримінальне повноліття, тобто вік, з якого злочинець підпадає під загальне кримінальне право, становить вісімнадцять років майже в усіх європейських країнах. Зокрема, у Німеччині, Великій Британії (Англії та Уельсі), Бельгії, Франції, Італії, Нідерландах, Швейцарії та багатьох інших країнах.

З іншого боку, вік кримінальної відповідальності, тобто відколи неповнолітні вважаються достатньо дорослими, щоб у випадку вчиненого правопорушення підпадали під дію певного кримінального законодавства, значно відрізняється в різних європейських країнах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання кримінальної відповідальності неповнолітніх розглядали у своїх працях такі науковці: І. Г. Богатирьов, Н. Л. Березовська, О. М. Джужа, О. А. Гритенко, О. Г. Колб, С. Й. Кравчук, О. М. Литвинов, Є. С. Назимко, Л. М. Палюх, М. С. Пузирьов, М. В. Романов, В. В. Романюк, В. В. Стаднік, А. Х. Степанюк, М. І. Хавронюк, О. О. Шкута, І. С. Яковець та ін.

Незважаючи на значний обсяг наукових праць, присвячених цій проблематиці, ще чимало аспектів залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті – провести порівняльний аналіз кримінальної відповідальності неповнолітніх у Федеративній Республіці Німеччина, Королівстві Бельгія, Португальській Республіці та Королівстві Нідерланди. Визначити спільні та відмінні риси в системі кримінальної відповідальності неповнолітніх у цих державах. Виокремити позитивний досвід іноземних держав у сфері кримінальної відповідальності неповнолітніх. Надати пропозиції з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду щодо вдосконалення національного законодавства у сфері кримінальної відповідальності неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу. У кожній з країн світу кримінальна відповідальність неповнолітніх буде дещо відрізнятися – за віком, з якого особу можна притягнути до кримінальної відповідальності, чи за видами покарань, що можуть бути до них застосовані. Ця різниця може бути як мінімальною, так і суттєвою. У межах нашого дослідження проаналізуємо кримінальну відповідальність неповнолітніх у Федеративній Республіці Німеччина, Королівстві Бельгія, Португальській Республіці та Королівстві Нідерланди з метою визначення спільних та відмінних рис у системі кримінальної відповідальності неповнолітніх у цих державах та виокремлення їхнього позитивного досвіду.

Вік кримінальної відповідальності в Німеччині збігається з віком кримінального повноліття, тобто вісімнадцять років, але в деяких випадках може бути знижений до чотирнадцяти років. У статті 19 Кримінального кодексу Федеративної Республіки Німеччина передбачено, що «не може бути винним той,

кому на момент вчинення злочину не виповнилося чотирнадцяти років» [1].

У статті 3 Закону про суди у справах неповнолітніх зазначено: «Неповнолітня особа несе кримінальну відповідальність, якщо на момент вчинення діяння вона, згідно зі своїм моральним і духовним розвитком, була достатньо зрілою, щоб розпізнати зло, яке становить діяння, і діяти відповідно» [2].

У статті 1 вищезгаданого закону зазначено, що «неповнолітніми» вважаються особи, яким на момент фактів виповнилося принаймні чотирнадцять років, але не більше вісімнадцяти років [2].

Коли цих молодих людей притягують до кримінальної відповідальності, вони підпадають під дію не Кримінального кодексу, а спеціального кримінального закону про неповнолітніх, який втілений у Законі про суди у справах неповнолітніх.

Також у Німеччині є цікава норма, яка зазначає, що молоді люди віком від вісімнадцяти до двадцяти одного року несуть кримінальну відповідальність і судяться звичайними кримінальними судами, як і дорослі. Проте вони можуть підпадати під дію Закону про суди у справах неповнолітніх, якщо «загальна оцінка його особистості, враховуючи також умови життя, показує, що він за своїм моральним та інтелектуальним розвитком на час подій подібний до неповнолітніх» [2].

Це положення застосовують приблизно у двох третинах випадків. Така практика відповідає приписам Верховного федерального суду, згідно з яким необхідно дуже суворо перевіряти, чи виконуються умови застосування загального кримінального права. У разі виникнення сумнівів Верховний федеральний суд виступає за застосування кримінального права щодо неповнолітніх.

Закон про суди у справах неповнолітніх визначає три категорії санкцій, що застосовують до неповнолітніх: виховні заходи, дисциплінарні заходи та позбавлення волі. Лише третє є кримінальною санкцією. Санкції застосовують до неповнолітніх, починаючи з чотирнадцяти років, якщо суд визнає їхню зрілість.

Що стосується виховних заходів, то по суті йдеться про обов'язок підкорятися певним правилам поведінки, які стосуються, зокрема, місця проживання, участі в навчанні, заборони спілкуватися з певними людьми та перебувати на певній території.

Дисциплінарні заходи накладають, якщо виховні вважаються недостатніми. Вони поділяються на три групи:

- 1) попередження;
- 2) вказівка про зобов'язання (особисті вибачення, відшкодування потерпілому завданої шкоди, виплата грошової суми);
- 3) спеціальне ув'язнення для неповнолітніх правопорушників (покарання, яке не вважається кримінальною санкцією і яке не призводить до судимості). Воно здійснюється в спеціалізованому закладі різними способами: утримання на вихідні дні (максимум два вихідних), на короткий термін (від двох до чотирьох днів) і на тривалий термін (від одного до чотирьох тижнів) [2].

Покарання у вигляді позбавлення волі призначають, коли виховні та дисциплінарні заходи вважають недостатніми, беручи до уваги або серйозність скоєного правопорушення, або «небезпечні схильності» неповнолітнього. Тривалість покарання, як правило, – від шести місяців до п'яти років, може досягати й десяти років, якщо загальне кримінальне право застосовує до відповідного злочину покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше десяти років. Закон також вказує, що тривалість покарання має бути розрахована таким чином, щоб забезпечити «необхідний виховний вплив» [2].

Це покарання виконують у колоніях для неповнолітніх. Як правило, це не спеціалізовані установи, а окремі приміщення в закладах для дорослих.

На практиці таке покарання не застосовують до молодих осіб віком до шістнадцяти років. Крім того, судді все частіше використовують можливість звільнення від покарання, якщо тривалість останнього не перевищує двох років. Звільнення від відбування покарання фактично виноситься у двох третинах випадків, причому все частіше – коли строк покарання перевищує один рік.

У Бельгії вік кримінальної відповідальності становить вісімнадцять років – вік кримінального повноліття. До неповнолітніх правопорушників віком до вісімнадцяти років не можуть бути застосовані санкції, передбачені Кримінальним кодексом, але вони підпадають під дію положень Закону про захист молоді, а розгляд справ здійснюють суди у справах неповнолітніх [3].

Проте в окремих випадках вік кримінальної відповідальності може бути знижений до шістнадцяти років, оскільки стаття 38 вищезазначеного Закону визначає, що з урахуванням вчиненого злочину, якщо суд у справах неповнолітніх визнає неефективними «заходи опіки, збереження чи виховання», він може направити неповнолітнього віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років до звичайного суду [3].

Відповідно до Закону про захист молоді в Бельгії до неповнолітніх правопорушників застосовують «заходи опіки, збереження чи виховання», серед яких можна виділити такі:

1) догана, разом із зобов'язанням батьків або осіб, які опікуються неповнолітнім, здійснювати кращий нагляд за ним;

2) нагляд комітету із захисту молоді або уповноваженого з питань захисту молоді з утриманням у сімейному оточенні за умови, що молодий правопорушник регулярно відвідує школу, виконує «освітні чи філантропічні послуги, пов'язані з його віком і можливостями» та виконує педагогічні й медичні вказівки навчально-методичного центру або центру психічної гігієни;

3) влаштування до прийомної сім'ї або відповідного закладу під наглядом комісії з питань захисту молоді або уповноваженого з питань захисту молоді;

4) поміщення в спеціалізований центр [3].

Однак, якщо неповнолітньому виповнилося шістнадцять років і суд у справах неповнолітніх визнає «заходи опіки, збереження чи виховання» неефективними, або якщо поведінка неповнолітнього вважається небезпечною, неповнолітній може бути «переданий у розпорядження звичайного суду» та до нього може бути застосоване покарання у виді позбавлення волі, що полягає в утримуванні неповнолітнього в установі виконання покарань з особливим режимом [3].

У Португалії вік кримінальної відповідальності становить шістнадцять років. Згідно зі статтею 19 Кримінального кодексу Португальської Республіки «неповнолітні віком до шістнадцяти років не підлягають обвинуваченню» [4].

Неповнолітні правопорушники віком від шістнадцяти до двадцяти одного року підпадають під дію не Кримінального кодексу, а спеціального закону. У статті 9 Кримінального кодексу

ксу Португальської Республіки зазначено, що «до осіб старше шістнадцяти та молодше двадцяти одного року застосовуються положення, встановлені спеціальним законом» [4].

Неповнолітні правопорушники можуть підпадати під дію Декрету-закону від 27 жовтня 1978 року «Про захист неповнолітніх», який, зокрема, визначає покарання, що застосовуються до них. А також під дію Декрету-закону від 23 вересня 1982 року, що стосується кримінально-виконавчої системи для неповнолітніх.

Якщо за вчинене правопорушення зазвичай передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк менше двох років, а правопорушник є неповнолітнім, суддя може вирішити застосувати один або кілька заходів, передбачених Декретом-закonom «Про захист неповнолітніх».

Це «заходи захисту, допомоги чи виховання»:

- 1) застереження, тобто урочисте та публічне попередження;
- 2) надані батькам або особам, які їх замінюють;
- 3) залучення певних зобов'язань (публічне вибачення потерпілого, участь у діяльності загального інтересу, відшкодування шкоди та виплата грошової суми на користь державного чи приватного органу соціальної допомоги);
- 4) освітня підтримка соціальних служб;
- 5) влаштування в прийомну сім'ю;
- 6) поміщення в реабілітаційний заклад, будинок напіввідкритого типу або медико-психологічний інститут;
- 7) учнівство або робота [5].

Якщо молодий злочинець є повнолітнім, але не досяг двадцяти одного року, суддя може, якщо вважає, що обставини та особистість свідчать про те, що позбавлення волі «не є необхідним і сприятливим для соціальної реінтеграції», замінити «виправним заходом» будь-яке позбавлення волі на строк до двох років.

«Заходи виправлення» вичерпно перераховані в Декреті-законі «Про кримінально-виконавчу систему для неповнолітніх»:

- 1) догана;
- 2) застереження про певні обов'язки (які є такими самими, як і ті, що передбачені Декретом-закonom «Про захист неповнолітніх»);
- 3) штраф;

4) арешт на строк від трьох до шести місяців [6].

Суддя також може призначити покарання у вигляді позбавлення волі, якщо молодий злочинець вчинив злочин, за який зазвичай карають таким чином. Однак він може скоротити його тривалість, якщо вважає, що це послаблення може сприяти реінтеграції молодого людини [6].

У Нідерландах вік кримінальної відповідальності становить дванадцять років. Стаття 77а Кримінального кодексу Королівства Нідерландів передбачає, що певні кримінальні положення не застосовуються до молодих людей віком від дванадцяти до вісімнадцяти років і що вони замінюються положеннями розділу восьмого першої книги Кримінального кодексу Королівства Нідерланди, які й складають кримінальне право неповнолітніх [7].

Однак можливе зниження кримінального повноліття до шістнадцяти років. Згідно зі статтею 77b Кримінального кодексу Королівства Нідерланди серйозність і обставини правопорушення, а також особистість його виконавця можуть змусити суддю вважати молоду особу повнолітньою, як тільки вона досягла шістнадцятирічного віку, тоді як вік кримінального повноліття становить вісімнадцять років [7].

Разом з тим нідерландське законодавство передбачає можливість відтермінування віку кримінального повноліття до досягнення двадцяти одного року. Це передбачено статтею 77c Кримінального кодексу Королівства Нідерланди, відповідно до якої суддя ухвалює таке рішення, враховуючи «особу винного або обставини, за яких було вчинено правопорушення» [7].

Положення Кримінального кодексу Королівства Нідерланди, що стосуються неповнолітніх, передбачають:

- 1) застосування основних покарань у виді позбавлення волі або штрафу залежно від тяжкості правопорушення;
- 2) застосування за пропозицією неповнолітнього альтернативних санкцій, які замінюють основні покарання;
- 3) можливе застосування додаткових стягнень;
- 4) застосування дисциплінарних стягнень [7].

Утримання неповнолітніх засуджених до позбавлення волі здійснюють у спеціалізованих установах. Тривалість не може перевищувати одного року, якщо неповнолітній не досяг шіст-

надцяти років. З шістнадцяти років його можуть засудити до двох років.

Що стосується альтернативних санкцій, то суддя може призначити їх лише за пропозицією неповнолітнього порушника. Вони можуть бути такі: безоплатні громадські роботи, загальна тривалість яких не може перевищувати 200 годин; відшкодування збитків, завданих порушенням; участь в освітньому проєкті, спрямованому на формування у молоді соціальних цінностей, тривалість якого не може перевищувати 200 годин [7].

Додатковим видом покарань, що застосовують до неповнолітніх, є конфіскація та вилучення водійських прав [7].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити такі висновки:

1. Вік кримінальної відповідальності є абсолютним в одних країнах і відносним в інших.

У Нідерландах та Португалії неповнолітній, який не досяг віку кримінальної відповідальності (дванадцяти років у Нідерландах і шістнадцяти – в Португалії), ні в якому разі не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності.

Водночас в інших країнах неповнолітній, який не досяг кримінального повноліття, не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, але за наявності певних обставин, навіть якщо не досяг кримінального повноліття, його можуть притягнути до кримінальної відповідальності. Такими обставинами, які дозволяють відхилення від презумпції кримінальної безвідповідальності неповнолітніх, наприклад у Німеччині, є моральний критерій – зрілість і проникливість молодого злочинця, а у Бельгії наполягають на адекватності заходів, які можуть вживати спеціалізовані суди. Вік відносного кримінального імунітету в цих країнах також різний: у Німеччині – чотирнадцять років, у Бельгії – шістнадцять.

2. Кримінальне законодавство, що застосовується до неповнолітніх, містить небагато кримінальних санкцій. У всіх досліджуваних країнах заходи, що застосовують до неповнолітніх правопорушників, є переважно виховними та дисциплінарними.

У Німеччині кримінальною санкцією є лише позбавлення волі, але на практиці цього ніколи не застосовують до неповно-

літніх віком до шістнадцяти років. У Португалії, коли вчинене правопорушення зазвичай карається позбавленням волі на строк менше двох років, суддя може вирішити, застосувати до неповнолітнього правопорушника один або кілька «заходів захисту, допомоги та освіти».

3. У деяких країнах можливе зниження або збільшення віку кримінального повноліття.

У Бельгії та Нідерландах серйозність правопорушення й особистість правопорушника можуть змусити суддю вважати неповнолітнього порушника дорослим, шойно він досяг шістнадцяти років. У такому випадку на малолітнього злочинця поширюється дія кримінального законодавства, що застосовується до повнолітніх.

І навпаки, деякі країни передбачають можливість відтермінування віку кримінального повноліття. Німеччина й Нідерланди допускають застосування кримінального законодавства для неповнолітніх до двадцяти одного року. Тоді як у Португалії молоді люди віком від шістнадцяти до двадцяти одного року не підпадають під Кримінальний кодекс.

Ураховуючи позитивний зарубіжний досвід, варто надати пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства у сфері кримінальної відповідальності неповнолітніх. Пропонуємо внести зміни до статті 22 Кримінального кодексу України, а саме додати частину 3 з таким формулюванням: «Особи, що вчинили кримінальні правопорушення у віці від вісімнадцяти до двадцяти одного року й на час вчинення кримінального правопорушення моральний та інтелектуальний розвиток яких був подібний до неповнолітніх, за рішенням суду можуть підлягати кримінальній відповідальності в порядку, визначеному розділом XV цього Кодексу».

Список використаних джерел

1. Strafgesetzbuch : Gesetz der Bundesrepublik Deutschland vom 15.05.1871. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> (дата звернення: 10.09.2022).

2. Jugendgerichtsgesetz : Gesetz der Bundesrepublik Deutschland vom 04.08.1953. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/> (дата звернення: 10.09.2022).

3. Wet betreffende de jeugdbescherming : Wet van het Koninkrijk België van 08.04.1965. URL: https://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg_2.pl?language=nl&nm=1965040806&la=N (дата звернення: 11.09.2022).

4. Código penal : Decreto-lei do Ministério da Justiça da República Portuguesa de 15.03.1995 № 48/95. URL: <https://dre.pt/dre/legislacao-consolidada/decreto-lei/1995-34437675> (дата звернення: 11.09.2022).

5. Sobre a proteção de menores : Decreto-lei do Ministério da Justiça da República Portuguesa de 27.10.1978 № 314/78. URL: <https://dre.tretas.org/dre/36991/decreto-lei-314-78-de-27-de-outubro> (дата звернення: 11.09.2022).

6. Sobre o sistema de execução penal para menores : Decreto-lei do Ministério da Justiça da República Portuguesa de 23.09.1982 № 400/82. URL: <https://dre.tretas.org/dre/15814/decreto-lei-400-82-de-23-de-setembro> (дата звернення: 11.09.2022).

7. Wetboek van Strafrecht : Wet Koninkrijk der Nederlanden van 03.03.1881. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2022-07-01> (дата звернення: 12.09.2022).

Muzyka V.,

Senior Lecturer of the Department of Professional Development of Personnel of Bodies, Penal Institutions, Pre-trial Detention Centers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine, Institute of Advanced Training of Personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine of the Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7301-8146

COMPARATIVE ANALYSIS OF MINORS' CRIMINAL LIABILITY IN SOME EUROPEAN COUNTRIES

The article carried out a comparative analysis of minors' criminal liability in the Federal Republic of Germany, the Kingdom of Belgium, the Portuguese Republic and the Kingdom of the Netherlands. Common and distinctive features in the system of minors' criminal liability in these states are identified. It is noted that in each of these countries, the criminal liability of minors will differ slightly, such as the age at which a person can be held criminally liable or the types of punishments that can be applied to them. This difference can be both minimal and significant. It was determined that in the Netherlands and Portugal, a minor who has not reached the age of criminal liability (twelve years in the Netherlands and sixteen years in Portugal) cannot be held criminally liable under any circumstances. At that time, the relative criminal age in Germany is fourteen years, and in Belgium it is the age of sixteen. The following conclusions were made: the age of criminal liability is absolute in some countries and relative in others;

the criminal law applicable to minors contains few criminal sanctions, in all the countries studied, the measures applied to minor offenders are mainly educational and disciplinary; in some countries it is possible to lower or increase the age of criminal liability. Proposals are made taking into account positive foreign experience regarding the improvement of national legislation. Namely, it is proposed to amend Article 22 of the Criminal Code of Ukraine by adding part 3 with the following wording: "Persons who committed criminal offenses between the ages of eighteen and twenty-one, if at the time of committing a criminal offense their moral and intellectual development was similar to minors, by court decision may be subject to criminal liability in the manner determined by Chapter XV of this Code".

Key words: *minors' criminal liability, comparative analysis, the Federal Republic of Germany, the Kingdom of Belgium, the Portuguese Republic, the Kingdom of the Netherlands.*

References

1. Bundesrepublik Deutschland (1871), *Strafgesetzbuch : Gesetz der Bundesrepublik Deutschland*, Bundestag der Bundesrepublik Deutschland, Berlin.
2. Bundesrepublik Deutschland (1953), *Jugendgerichtsgesetz : Gesetz der Bundesrepublik Deutschland*, Bundestag der Bundesrepublik Deutschland, Berlin.
3. Koninkrijk België (1965), *Wet betreffende de jeugdbescherming* : Wet van het Koninkrijk België, Federaal Parlement van België, Brussel.
4. República Portuguesa (1995), *Código penal* : Decreto-lei do Ministério da Justiça da República Portuguesa, Ministério da Justiça da República Portuguesa, Lisboa.
5. República Portuguesa (1978), *Sobre a proteção de menores* : Decreto-lei do Ministério da Justiça da República Portuguesa, Ministério da Justiça da República Portuguesa, Lisboa.
6. República Portuguesa (1982), *Sobre o sistema de execução penal para menores: Decreto-lei do Ministério da Justiça da República Portuguesa*, Ministério da Justiça da República Portuguesa, Lisboa.
7. Koninkrijk der Nederlanden (1881), *Wetboek van Strafrecht : Wet Koninkrijk der Nederlanden*, Staten-Generaal van het Koninkrijk der Nederlanden, Den Haag.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
№ 3 (17)**

Відповідальний за випуск	Денисенко К. В.
Редактори літературні	Сила Л. М. Махотко О. П.
Комп'ютерна верстка і макетування	Сила Л. М.

За достовірність інформації у статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 25.11.2022 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 7,2.
Тираж 100 пр. Зам. № 102/22.

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.